

T.C.
DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ANABİLİM DALI

PROFESYONEL VE AMATÖR FUTBOLCULARIN KİŞİLİK VE
SALDIRGANLIK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ
(TRABZON-RİZE İLİ ÖRNEĞİ)

Yakup Aytaç PAMUKÇU

Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kütahya

2015

T.C
DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ANABİLİM DALI

PROFESYONEL VE AMATÖR FUTBOLCULARIN KİŞİLİK VE
SALDIRGANLIK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ
(TRABZON-RİZE İLİ ÖRNEĞİ)

Yakup Aytaç PAMUKÇU

Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Alparslan ÜNVEREN

Kütahya

2015

ONAY SAYFASI

Dumlupınar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü' ne; Yakup Aytaç PAMUKÇU' nun hazırladığı “Profesyonel ve Amatör Futbolcuların Kişilik ve Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi (Trabzon-Rize İli Örneği)” başlıklı Yüksek Lisans Tez çalışması jürimiz tarafından Beden Eğitimi ve Spor Programında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

(Tarih __/ __/2015)

İmzalar

Jüri Başkanı: Doç. Dr. Mehmet ACET .....
DPÜ BESYO Öğretim Üyesi

Danışman: Yrd.Doç. Dr. Alparslan ÜNVEREN .....
DPÜ BESYO Öğretim Üyesi

Üye: Prof. Dr. Arslan KALKAVAN .....
KTÜ BESYO Öğretim Üyesi

ONAY:

Bu tez Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği' nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıdaki jüri üyeleri tarafından uygun görülmüş ve Enstitü Yönetim Kurulu kararı ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Figen TAŞER

Sağlık Bilimleri Enstitüsü Müdürü

TEŞEKKÜR

Tez çalışma sürecimde konumun seçimi, planlanması ve yürütülmesinde bilgilerini ve yönlendirmesini hiçbir zaman esirgemeyip bana destek olan değerli hocam ve danışmanım Yrd. Doç. Dr. Alparslan ÜNVEREN' e katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Lisans ve Yüksek Lisans eğitimim boyunca ilminden faydalandığım, insani ve ahlaki değerleri ile de örnek edindiğim, öğrencisi olmaktan gurur duyduğum ve ayrıca tez dönemim boyunca öneri ve yönlendirmeleriyle çalışmamın bu aşamaya gelmesinde göstermiş olduğu hoşgörü ve sabırdan dolayı değerli hocam Prof. Dr. Arslan KALKAVAN' a teşekkür ederim.

Dumlupınar Üniversitesinde Lisans ve Yüksek Lisans eğitimim sürecinde, akademik altyapının yanında, bilgi ve birikimlerini ihtiyacımız olan her noktada cömertçe paylaşan başta Doç. Dr. Mehmet ACET hocam olmak üzere, değerli hocalarıma şükran ve teşekkürü bir borç bilirim.

Beni bugünlere taşıyan bana her daim güvenen, maddi ve manevi açıdan desteklerini esirgemeyen değerli AİLEME ve çalışmanın başından sonuna kadar yanımda olan destek veren değerli arkadaşlarıma, sonsuz teşekkür ederim.

Bu tez herhangi bir kurum ya da kuruluş tarafından desteklenmemiştir

ÖZET

PAMUKÇU, Y., A. Profesyonel ve Amatör Futbolcuların Kişilik ve Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi (Trabzon-Rize İli Örneği). Dumlupınar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2015. Bu araştırma profesyonel ve amatör futbolcuların kişilik ve saldırganlık düzeylerinin incelenmesi amacıyla yapılmıştır.

Araştırma grubunu 2014-2015 Süleyman SEBA Futbol Sezonunda Trabzon ve Rize ilindeki profesyonel ve amatör futbol takımları içerisinde 7 profesyonel ve 12 amatör futbol kulübünden 125 profesyonel ve 224 amatör sporcu olmak üzere toplam 349 futbolcu oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen kişisel bilgi formu ile İpek İter KİPER tarafından geliştirilen 30 maddelik Saldırganlık Envanteri ile Francis ve ark. 1992 tarafından geliştirilen, ülkemiz için geçerlilik ve güvenilirlik çalışması, Karancı ve arkadaşları tarafından yapılan 24 maddelik Eysenck Kişilik Anketi-Kısaltılmış Formu (EKA-GGK) kullanılmıştır.

Verilerin dağılımlarıyla ilgili öncelikli olarak normallik testi (Kolmogorow-Smirnov D test – Shapiro Wilk) yapıldı. Çalışmaya katılan sporcuların dağılımları ve yüzdeleri tanımlayıcı istatistik (Descriptive Statistics) ile belirlendi. Sporcuların sporculuk düzeyine göre normal dağılıma sahip olan yıkıcı, edilgen ve genel saldırganlık puanlarının karşılaştırılmasında $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde bağımsız örneklem T Testi (Independent Sample T Test) uygulanırken, normal dağılıma sahip olmayan atılganlık, nörotizm, dışa dönüklük, psikotizm ve yalan puanlarının karşılaştırılmasında $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde Mann Whitney-U testi uygulandı. Bunun yanında profesyonel ve amatör sporcuların saldırganlık ve kişilik puanları arasındaki ilişkiyi saptamak için ise Spearman Kolerasyon testi uygulandı. Verilerin istatistiğinde SPSS 20.0 paket programı kullanıldı.

Yapılan analizler sonucunda sporculuk düzeyine göre futbolcuların kişilik alt boyutlarında nörotizm ve dışa dönüklük hariç diğer alt boyutlarda, saldırganlık alt boyutlarında ise atılganlık hariç diğer alt boyutlarda anlamlı farklılıklar saptandı. Sonuç olarak amatör futbolcuların profesyonel futbolculardan daha saldırgan olduğu bulundu. Amatör futbolcuların psikotizm puanlarının profesyonel futbolculardan, profesyonel futbolcuların ise yalan puanlarının amatör futbolculardan daha yüksek olduğu görüldü.

Anahtar Kelimeler: Saldırganlık, Kişilik, Futbol.

ABSTRACT

PAMUKÇU, Y., A. A survey on the level of personality and aggressiveness of Professional and amateur football players (Trabzon – Rize Example). Dumlupınar University, Institute of Health Sciences, Department of Physical Education and Sports, Master Thesis, Kütahya 2015. This thesis aims to examine the level of personality and aggressiveness of professional and amateur football players.

A total of 349 players, comprising the sample of the thesis, including 125 professional and 224 amateur athletes from 7 professional and 12 amateur football clubs from Süleyman Seba Season 2014- 2015 which are competing in districts of Trabzon and Rize, Turkey. Personal information form created by the researcher, Aggressiveness Inventory consists of 30 items developed by İpek İlter Kiper, and Eysenck Personality Questionnaire Revised-Abbreviated form (EPQR-A) (Francis et al., 1992), which consists of 24 items translated into Turkish by Karancı et al. are used as the data sources.

To assess the distribution of the data, normality tests, i.e., Kolmogorov-Smirnov D-test and Shapiro-Wilk test are first conducted. The distribution and percentage of the athletes are determined by descriptive statistics. Independent sample T-test is implemented to test the significance of normally distributed variables; destructive, passive, and general aggressiveness, whereas; Mann-Whitney U test is employed to test the significance of non-normal variables; assertiveness, neuroticism, extraversion, psychoticism, and deceit. Moreover, to investigate the correlation between the personality and aggressiveness, Spearman correlation is used. Statistical treatment of the data is achieved with the help of SPSS (20.0) software.

Analysis of the data reveals statistically significant results in sub-dimensions of personality of players except neuroticism and extraversion and aggressiveness of players except assertiveness while considering both professional and amateur levels.

As conclusion, amateur players are found to be more aggressive and psychotic and less deceitful than the professional players.

Keywords: Aggressiveness, Personality and Football

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ONAY SAYFASI	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GRAFİKLER DİZİNİ	xiii
TABLolar DİZİNİ	xiv
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	xv
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Önemi	3
1.2. Araştırmanın Amacı	3
1.3. Problem Durumu	3
1.3.1. Alt Problemler	4
1.4. Hipotezler	5
1.5. Varsayımlar	6
1.6. Sınırlılıklar	6
2. KİŞİLİK VE SALDIRGANLIK	7
2.1. Kişilik Kavramı ve Tanımlanması	7
2.2. Kişiliği Belirleyen Kriterler ve Temel Özellikleri	9
2.3. Kişilik Kuramları	11
2.3.1. Sigmund Freud ve Psikoanalitik Kuram	12
2.3.2. Davranışçı Psikoloji	13
2.3.3. Carl Rogers ve Fenomonolojik Benlik Kuramı	14
2.3.4. Alfred Adler’ in Kişilik Kuramı.....	15
2.3.5. Cori Jung’ un Kişilik Kuramı.....	16
2.3.6. Dollard ve Miller’ in Pekiştirme Kuramı	16
2.3.7. Gestalt Psikolojisi	17
2.3.8. Abraham Maslow’ un Kişilik Kuramı	18
2.3.9. Erich Fromm’ un Kişilik Kuramı	20
2.3.10. Julian Rotter’ in Kuramı.....	20

2.3.11. Henry Murray ve Personoloji.....	21
2.4. Kişilik Teorileri.....	22
2.4.1. Tip Teorileri.....	22
2.4.1.1. Beden Kimyası İle İlgili Olanlar.....	22
2.4.1.2. Fiziksel Özellikler Esasına Dayanan Özellikler.....	23
2.4.1.3. Davranış Özellikleri Esasına Dayanan Teoriler.....	24
2.4.2. Özellik Teorileri.....	24
2.4.3. Gelişim Teorileri.....	26
2.4.3.1. Psikoanalitik Kişilik Teorileri.....	26
2.4.3.2. Öğrenme Teorileri.....	26
2.4.3.3. Rol Teorileri.....	27
2.4.3.4. Dinamik Teoriler.....	27
2.5. Kişilik Tipleri.....	27
2.6. Kişiliğin Gelişimi.....	29
2.6.1. Kalıtsal Etkenler.....	29
2.6.2. Fiziksel Etkenler.....	29
2.6.3. Ruhsal Etkenler.....	30
2.6.4. Çevresel Etkenler.....	30
2.6.5. Kültürel Etkenler.....	30
2.6.6. Ailevi Etkenler.....	30
2.7. Kişiliğin Tabakaları.....	31
2.8. Kişilik ve Spor İlişkisi.....	32
2.8.1. Sporun Kişilik Üzerine Etkileri.....	33
2.8.2. Kişiliğin Sportif Performans Üzerine Etkileri.....	34
2.9.Saldırganlık.....	35
2.9.1. Saldırganlık Kavramı ve Tanımlanması.....	35
2.10. Saldırganlığın Kaynağı ve Oluşumu.....	36
2.11. Saldırganlık Türleri.....	38
2.11.1. Atılganlık.....	39
2.11.2. Düşmanlık İçeren Saldırganlık.....	40
2.11.3. Araçsal Saldırganlık.....	42
2.12. Saldırganlık Kuramları.....	44

2.12.1. İçgüdü Kuramı	44
2.12.2. Biyolojik Kuram	45
2.12.3. Engellenme–Saldırganlık Kuramı	46
2.12.4. İpucu–Uyarılmışlık Kuramı	47
2.12.5. Sosyal Öğrenme Kuramı	48
2.13. Saldırgan Kişilik	50
2.13.1. Pasif – Bağımlı Tip	50
2.13.2. Pasif–Saldırgan Tip	51
2.13.3. Saldırgan Tip	51
2.14. Saldırganlığa Neden Olan Faktörler	51
2.14.1. Kişilik	52
2.14.2. Aile	52
2.14.3. Cinsiyet	54
2.14.4. Yaş	54
2.14.5. Eğitim	55
2.14.6. Kültür	56
2.14.7. Çevre	57
2.14.8. Kitle İletişim Araçları	58
2.14.9. Uyuşturucu Madde ve Alkol Kullanımı	59
2.15. Saldırganlığın Sporsal Alandaki Yansıması	59
2.15.1. Saldırganlık ve Spor İlişkisi	60
2.15.2. Saldırganlık - Sporcu ve Performans İlişkisi	61
2.16. Sporda Saldırganlığın Ortaya Çıkması	61
2.16.1. Spor Faaliyetlerinde Saldırgan Davranışların Ortaya Çıkış Şekilleri .	63
2.16.2. Sporda Saldırganlığın Yönü	63
2.16.3. Sporda Saldırganlığın Derecesi ve Zamanlaması	65
2.16.4. Sporda Saldırganlığı Etkileyen Faktörler	66
2.16.4.1. İç Faktörler	66
2.16.4.1.1. Kişilik	66
2.16.4.1.2. Motivasyon	67
2.16.4.1.3. Ödül ve Ceza	67
2.16.4.1.4. Kaygı ve Stres	68

2.16.4.2. Dış Faktörler	68
2.16.4.2.1. Medya ve Spor Yazarlarının Saldırganlığa Etkisi	68
2.16.4.2.2. Fiziksel Şartların Saldırganlığa Etkisi	70
2.16.4.2.3. Taraftar-Seyirci ve Saldırganlığa Etkisi	71
2.16.4.2.4. Yönetici Faktörü ve Saldırganlık	73
2.16.4.2.5. Antrenör Faktörü ve Saldırganlık	74
2.16.4.2.6. Eğitim-Kültür Faktörü ve Saldırganlık	74
2.16.4.2.7. İş-Meslek Faktörü ve Saldırganlık	75
2.16.4.2.8. Hakem Faktörü ve Saldırganlık	76
2.16.4.2.9. Rakip Futbolcular ve Saldırganlık	76
2.16.4.2.10. Emniyet Güçlerinin (Tedbirlerinin) Saldırganlığa Etkisi	77
2.16.4.2.11. Ekonomik Durum ve Saldırganlık	78
2.16.4.2.12. Sosyal Tabaka-Çevre ve Saldırganlık	79
2.17. Saldırganlık ve Futbol	79
2.18. Alanla İlgili Yapılan Çalışmalar	82
2.18.1. Yurt İçinde Yapılan Araştırmalar	82
2.18.2. Yurt Dışında Yapılan Araştırmalar	94
3. GEREÇ VE YÖNTEM	98
3.1. Araştırmanın Modeli	98
3.2. Evren ve Örneklem	98
3.2.1. Çalışma Grubu	98
3.3. Protokol	99
3.4. Veri Toplama Araçları	100
3.4.1. Kişisel Bilgi Formu	100
3.4.2. Kişilik Envanteri	100
3.4.3. Saldırganlık Envanteri	101
3.5. Verilerin Analizi	102
4. BULGULAR	104
4.1. Sporcuların Genel Özellikleri	104
4.1.1. Sporculuk Düzeyine Göre Deneklerin Genel Özellikleri	104
4.2. Hipotez 1: Sporculuk Düzeyine Göre Nörotizm Puanları	105
4.3. Hipotez 2: Sporculuk Düzeyine Göre Dışa Dönüklük Puanları	106

4.4. Hipotez 3: Sporculuk Düzeyine Göre Psikotizm Puanları.....	107
4.5. Hipotez 4: Sporculuk Düzeyine Göre Yalan Puanları	108
4.6 Hipotez 5: Sporculuk Düzeyine Göre Yıkıcı Saldırganlık Puanları	109
4.7. Hipotez 6: Sporculuk Düzeyine Göre Atılganlık Puanları.....	110
4.8. Hipotez 7: Sporculuk Düzeyine Göre Edilgen Saldırganlık Puanları.....	111
4.9. Hipotez 8: Sporculuk Düzeyine Göre Genel Saldırganlık Puanları.....	112
4.10. Hipotez 9: Profesyonel Sporcuların Saldırganlık ve Kişilik Puanları İlişkisi	113
4.11. Hipotez 10: Amatör Sporcuların Saldırganlık ve Kişilik Puanları İlişkisi...	114
4.12. Hipotez 11: Profesyonel ve Amatör sporcuların Kişilik Puanları İlişkisi....	115
4.13. Hipotez 12: Profesyonel ve Amatör sporcuların Saldırganlık Puanları İlişkisi	116
5. TARTIŞMA-SONUÇ VE ÖNERİLER.....	118
5.1. Tartışma.....	118
5.1.1. Hipotez 1: Sporculuk Düzeyine Göre Nörotizm Puanları.....	119
5.1.2. Hipotez 2: Sporculuk Düzeyine Göre Dışa Dönüklük Puanları.....	119
5.1.3. Hipotez 3: Sporculuk Düzeyine Göre Psikotizm Puanları.....	120
5.1.4. Hipotez 4: Sporculuk Düzeyine Göre Yalan Puanları	121
5.1.5. Hipotez 5: Sporculuk Düzeyine Göre Yıkıcı Saldırganlık Puanları ...	121
5.1.6. Hipotez 6: Sporculuk Düzeyine Göre Atılganlık Puanları.....	122
5.1.7. Hipotez 7: Sporculuk Düzeyine Göre Edilgen Saldırganlık Puanları.	123
5.1.8. Hipotez 8: Sporculuk Düzeyine Göre Genel Saldırganlık Puanları....	123
5.1.9. Hipotez 9: Profesyonel Sporcuların Kişilik ve Saldırganlık Puanları İlişkisi.....	124
5.1.10. Hipotez 10: Amatör Sporcuların Kişilik ve Saldırganlık Puanları İlişkisi.....	125
5.1.11. Hipotez 11: Profesyonel ve Amatör sporcuların Kişilik Puanları İlişkisi	126
5.1.12. Hipotez 12: Profesyonel ve Amatör sporcuların Saldırganlık Puanları İlişkisi.....	127
5.2. Sonuç.....	128
5.3. Öneriler	130

KAYNAKÇA	132
EKLER.....	140
Ek 1. Bilimsel Çalışma İzni	140
Ek 2:Yazışmalar	141
Ek 3: Veri Formu, Kişilik ve Saldırganlık Ölçeği	142
Ek 4: Veriler	145
Ek 5: İstatistik Test Sonuçları	150

GRAFİKLER DİZİNİ**Sayfa**

Grafik 4.1: Sporculuk Düzeyine Göre Sporcuların Dağılımı	104
Grafik 4.2: Sporculuk Düzeyine Göre Sporcuların Nörotizm Puanları.....	105
Grafik 4.3: Sporculuk Düzeyine Göre Sporcuların Dışa Dönüklük Puanları.....	106
Grafik 4.4: Sporculuk Düzeyine Göre Sporcuların Psikotizm Puanları	107
Grafik 4.5: Sporculuk Düzeyine Göre Sporcuların Yalan Puanları.....	108
Grafik 4.6: Sporculuk Düzeyine Göre Sporcuların Yıkıcı Saldırganlık Puanları...	109
Grafik 4.7: Sporculuk Düzeyine Göre Sporcuların Atılganlık Puanları.....	110
Grafik 4.8: Sporculuk Düzeyine Göre Sporcuların Edilgen Saldırganlık Puanları	111
Grafik 4.9: Sporculuk Düzeyine Göre Sporcuların Genel Saldırganlık Puanları...	112
Grafik 4.10: Profesyonel Sporcuların Saldırganlık ve Kişilik Puanları.....	113
Grafik 4.11: Amatör Sporcuların Saldırganlık ve Kişilik Puanları	114
Grafik 4.12: Profesyonel ve Amatör Sporcuların Kişilik Puanları.....	116
Grafik 4.13: Profesyonel ve Amatör Sporcuların Saldırganlık Puanları	117

TABLÖLAR DİZİNİ**Sayfa**

Tablo 3.1: Takımlar ve Sporcu Sayıları	99
---	----

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

%	Yüzde
ark.	Arkadaşlar
Bkz.	Bakınız
diğ.	Diğerleri
SPSS	Statistical Package for Social Sciences
vb.	Ve benzeri
vs.	Ve saire

1. GİRİŞ

Spor ve bedensel faaliyetler uzun yıllardır insan yaşamının ayrılmaz bir parçasıdır. Spor da insanoğlunun tarih içerisindeki gelişimi ile birlikte değişim ve gelişim göstermiştir. Başlangıç olarak spor, özellikle savaşların fizik gücüne dayandığı ilk senelerde büyük oranda savaşa ön hazırlık olarak kullanılmıştır. Günümüzde ise insana sağlıklı bir yaşam olanağı sağlayan, maddi ve manevi bir takım hastalıklardan alıkoyan, birey ve toplum ilişkilerinin olumlu gelişmesine katkı da bulunan, çeşitli kültür yapılarının birbiriyle ilişkilendirilmesine yardımcı olan, sosyo-kültürel bir faaliyet alanı olarak değerlendirilmektedir.

Sportif faaliyetlerin kişilik üzerine etkilerini şöyle genelleyebiliriz; spor karakteri şekillendirir, takım sporları işbirliği yapmayı öğretir, bireysel sporlar kişisel disiplini geliştirir ve saldırganlık dürtülerini doğal yolla ve sosyal kurallara uygun olarak boşaltmayı öğretir. Sonuç olarak kişiliğinin gelişmesinde sportif faaliyetler büyük bir etken olarak görülmektedir.

Spor yapmak için gelişmiş bir kas ve iskelet yapısı, yüksek koordinasyon ile birtakım kişilik özelliklerine ve yeterli düzeyde motivasyona ihtiyaç vardır. Kişilik özellikleri, ferdin kişiliğinin temel niteliklerini oluşturan, onu diğer insanlardan ayırıp, kendine özgü kılan ve bireyden bireye değişim gösteren özelliklerdir.

Sportif faaliyetler son yıllarda bütün dünyada siyasi, sosyal ve ekonomik boyutları olan, çok geniş kitleleri yakından ilgilendiren ve yönlendiren en büyük propaganda aracı olmuştur. Bundan ötürü sporculardan yüksek performans göstermeleri istenmekte ve bu yönde şartlandırılmaktadırlar. Bu sınıflandırmayla birlikte karşımıza “Amatörlük” ve “Profesyonellik” olmak üzere iki ana kategori çıkmaktadır. Ülkemizde özellikle popüleritesinden dolayı sevilen ve her kesimce izlenmesinin yanı sıra kazanılan rakamların büyük oluşu, yurt içinde ve yurt dışında elde edilen başarıların takıma ve ülkeye saygınlık kazandırdığı dikkate alındığında bu mücadelenin en yoğun yaşandığı spor branşının “FUTBOL” olduğu görülür.

Futbol, tartışmasız yüzyılın en popüler spor dalıdır. Basit olması, galibin önceden kestirilememesi, iddia, rekabet, heyecan, gerilim, sevinç ve hüznün gibi duyguları ön plana çıkarması, yediden yetmişe çeşitli yaş gruplarından insanların hem oynamaktan hem de izlemekten zevk alması gibi unsurlar, dünyanın her

köşesindeki çeşitli kişi ve grupların futbolu benimsemesini, takip etmesini dolayısıyla en popüler spor dalı haline gelmesini sağlamaktadır. Genel olarak futbol farklı dillerdeki, farklı dinlerdeki ve farklı ırklardaki bireyleri sporcu veya seyirci olarak bir araya getiren ve aynı duyguları yaşamalarına sebep olan bir oyundur.

Futbol tüm dünya da milyonlarca insanın yoğun olarak ilgi gösterdiği bir spor dalıdır. Bu ilgi ve yoğunluğun en büyük kısmını saha içinde etkileşim halinde bulunan futbolcular oluşturmaktadır. Sporcular, futbol oyununun belki de en masum olması gereken kesimini oluşturuyorlar. Ancak maçlardan önce ve sonraki beyanları ve saha içindeki davranışları; seyircileri, televizyon karşısındaki milyonları doğrudan etkilemekte ve saldırgan davranışların model alınması, taklit edilmesi daha doğrusu öğrenilmesi için uygun ortamı hazırlamaktadır. Bu uygun ortam, önlemleri alınmadığı sürece en büyük seyirci kitlesine sahip olan futbolu seyir zevkinden uzaklaştırıp, telafisi olmayan büyük taraftar olaylarının çıkmasına neden olacaktır. Bundan yola çıkarak seyirci saldırganlığını tetikleyen en büyük unsurun saha içindeki futbolcular olduğunu söyleyebiliriz.

Son dönemde hem ülkemizde hem de dünyanın değişik bölgelerinde spor karşılaşmalarında, özellikle futbol müsabakalarında spor ahlakına, spor ruhuna ve amacına hiç yakışmayan, spor felsefesi ile bağdaşmayan ürkütücü olayların fazlaca yaşandığı gözlemlenmektedir. Son zamanlarda giderek artış gösteren tribün olayları bu ivmeyle hızlanırsa, hem seyirci, hem sporcu, hem hakem, hem de kulüp yöneticileri açısından özellikle futbol “spor” olmaktan çıkacaktır.

Sporcuların, karşılaşmayı kazanmak için her yolu mubah olarak görmeleri, fairplay dışı davranışları, hakeme yönelik taciz ve baskıları, el kol hareketleri, aşırıya kaçan itirazları futbolun özünden çıkıp çirkinleşmesine, seyircilerin saldırgan davranışlar da bulunmasına sebep oluyor.

Ülkemizde sporda, özellikle futbolda şiddetin önlenmesine yönelik olarak yapılan yasal düzenlemelerin yanı sıra çeşitli kurumlarca düzenlenen kampanyaların yoğun olarak gündeme geldiği bir dönemde Türkiye Profesyonel ve Amatör liglerinde, şampiyonluk ve ligde kalma mücadelelerinin, futbolcuların kişilik özellikleri ve saldırganlık dürtüleriyle bağlantılı olarak sahalarda yaşanan istenmeyen

olayların dozunu iyice arttıracakı öngörüsünde bulunmak herhalde yanlış bir tahmin olmayacaktır.

1.1. Araştırmanın Önemi

Günümüzde dünya genelinde spor branşları içerisinde hem taraftar hem de sporcu açısından en çok ilgiyi gören dal olarak, futbol kabul edilmektedir. Bilindiği gibi sporun temeli oyundur. Oyun öğrenme, keyif alma, eğlenme, paylaşma, enerjiyi kabul edilebilir biçimde harcama, iyi ilişkiler kurma ve kendini anlatma gibi çeşitli amaçlar ve nitelikler taşır. Ancak günümüzde ekonomik boyutlarından dolayı eğlence amacı taşıyan bir oyun olmaktan çıkıp, meslek haline gelmiş bir spor dalı olmuştur. Bu durumda beraberinde futbolun değişik alanlarda incelenmesine, sosyal ve toplumsal yönünü ele alan çalışmalar yapılmasına neden olmuştur. Son dönemlerde Avrupa ve Amerika’ da spor psikolojisine olan ilgi ve bu alandaki araştırmalar giderek artmaktadır. Ülkemizde ise bu alandaki çalışmaların çok sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Spor yapanlar arasında farklı kişilik ve saldırganlık özelliklerinin olduğu bilinmektedir. Bu durumda sporcular, sporun tam merkezinde bulunan kişiler olarak araştırılması, karşılaştıkları problemler tespit edilerek çözüme kavuşturulması ve geliştirilmesi için üzerlerinde çalışmalar yapılması gereken en önemli unsurlar haline gelmiştir.

Bu araştırma ile; dünyada ve ülkemizde ciddi bir sektör haline gelmiş olan futbolun, profesyonel ve amatör futbolcuların kişilik ve saldırganlık özellikleri incelenip ortaya konularak, futbolculara, antrenörlere ve bu alanda yapılacak olan diğer çalışmalara katkı sağlaması amaçlanmıştır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı profesyonel ve amatör liglerde oynayan futbolcuların kişilik ve saldırganlık düzeylerinin araştırılması ile ilişkilerini çeşitli boyutlarıyla ortaya koymaktır.

1.3. Problem Durumu

Dünyada ve Türkiye’de en fazla ilgi duyulan spor branşı futboldur. Sporcu ve taraftar olarak kitleleri peşinden sürükleyen bu spor branşı, birçok açıdan araştırılması gereken unsurlar barındırmaktadır. Bu unsurlardan biride profesyonel ve

amatör futbol oynayan sporcuların, kişilik ve saldırganlık düzeylerinin araştırılmasıdır. Özellikle görev zorluğunun arttığı ve fiziksel kapasitenin performansın önemli bir belirleyicisi olduğu profesyonel ve amatör futbolda bu durum daha fazla ön plana çıkmaktadır.

Yapılan yoğun çalışmalar, futbolcularda fiziksel ve zihinsel tahribatlara yol açmakta ve bu tahribatlar futbolcuların kişiliğini etkileyerek saldırgan davranışlar göstermelerine neden olmaktadır. Bu düşünceden yola çıkarak bu çalışma da sporculuk düzeyinde, futbolcuların kişilik özellikleri ile saldırganlık özellikleri arasında bir ilişki var mıdır? Sorusuna yanıt aranacaktır.

1.3.1. Alt Problemler

1. *Sporculuk Düzeyine* bağlı olarak sporcuların *Nörotizm Puanları* arasında bir fark var mıdır?

2. *Sporculuk Düzeyine* bağlı olarak sporcuların *Dışa Dönüklük Puanları* arasında bir fark var mıdır?

3. *Sporculuk Düzeyine* bağlı olarak sporcuların *Psikotizm Puanları* arasında bir fark var mıdır?

4. *Sporculuk Düzeyine* bağlı olarak sporcuların *Yalan Puanları* arasında bir fark var mıdır?

5. *Sporculuk Düzeyine* bağlı olarak sporcuların *Yıkıcı Saldırganlık Puanları* arasında bir fark var mıdır?

6. *Sporculuk Düzeyine* bağlı olarak sporcuların *Atılganlık Puanları* arasında bir fark var mıdır?

7. *Sporculuk Düzeyine* bağlı olarak sporcuların *Edilgen Saldırganlık Puanları* arasında bir fark var mıdır?

8. *Sporculuk Düzeyine* bağlı olarak sporcuların *Genel Saldırganlık Puanları* arasında bir fark var mıdır?

9. *Profesyonel* sporcuların *Salırganlık ve Kişilik Puanları* arasında bir ilişki var mıdır?

10. *Amatör* sporcuların *Saldırganlık* ve *Kişilik Puanları* arasında bir ilişki var mıdır?

11. *Profesyonel* ve *Amatör* sporcuların *Kişilik Puanları* arasında bir ilişki var mıdır?

12. *Profesyonel* ve *Amatör* sporcuların *Saldırganlık Puanları* arasında bir ilişki var mıdır?

1.4. Hipotezler

1. *Sporculuk Düzeyine* bağlı olarak sporcuların *Nörotizm Puanları* arasında bir fark yoktur.

2. *Sporculuk Düzeyine* bağlı olarak sporcuların *Dışa Dönüklük Puanları* arasında bir fark yoktur.

3. *Sporculuk Düzeyine* bağlı olarak sporcuların *Psikotizm Puanları* arasında bir fark yoktur.

4. *Sporculuk Düzeyine* bağlı olarak sporcuların *Yalan Puanları* arasında bir fark yoktur.

5. *Sporculuk Düzeyine* bağlı olarak sporcuların *Yıkıcı Saldırganlık Puanları* arasında bir fark yoktur.

6. *Sporculuk Düzeyine* bağlı olarak sporcuların *Atılganlık Puanları* arasında bir fark yoktur.

7. *Sporculuk Düzeyine* bağlı olarak sporcuların *Edilgen Saldırganlık Puanları* arasında bir fark yoktur.

8. *Sporculuk Düzeyine* bağlı olarak sporcuların *Genel Saldırganlık Puanları* arasında bir fark yoktur.

9. *Profesyonel* sporcuların *Saldırganlık* ve *Kişilik Puanları* arasında bir ilişki yoktur.

10. *Amatör* sporcuların *Saldırganlık* ve *Kişilik Puanları* arasında bir ilişki yoktur.

11. *Profesyonel* ve *Amatör* sporcuların *Kişilik Puanları* arasında bir ilişki yoktur.

12. *Profesyonel* ve *Amatör* sporcuların *Saldırganlık Puanları* arasında bir ilişki yoktur.

1.5. Varsayımlar

Araştırmaya katılan öğrencilerin ölçekleri samimiyetle ve dürüst olarak cevapladıkları varsayılmıştır.

Araştırmada kullanılan veri toplama araçlarının geçerli ve güvenilir olduğu varsayılmıştır.

Araştırmada seçilen örneklem grubunun evreni temsil etmede yeterli olduğu varsayılmıştır.

Araştırmada kullanılan istatistiki yöntemlerin geçerli ve güvenilir olduğu varsayılmıştır.

1.6. Sınırlılıklar

Araştırma da uygulanan kişisel bilgi formu ve saldırganlık ile kişilik envanterinin ölçütü nitelikler ile sınırlıdır.

Araştırma 2014-2015 Süleyman SEBA Futbol Sezonunda Trabzon ve Rize ilindeki profesyonel ve amatör futbol müsabakalarına katılan sporcular ile sınırlıdır.

2. KİŞİLİK VE SALDIRGANLIK

2.1. Kişilik Kavramı ve Tanımlanması

Kişilik kavramı, insanın sosyal hayatının bir parçası olarak yüzyıllar boyunca ilgi görmesine rağmen bilimsel gelişimine 1930’lu yıllarda kişilik psikolojisinin diğer sosyal bilim alanlarından ayrı bir bilimsel disiplin olarak ortaya çıkmasıyla başlamıştır (98).

Kişilik kavramının birçok tanımı vardır. Batı dillerinde personality-personnalite olarak kullanılan kişilik kelimesinin aslı Latincedeki “persona” kavramına dayanmaktadır. Klasik Roma tiyatrosunda oyuncular, temsil ettikleri özelliklere uygun maskeler takarak, kendi rollerini bu maskeler yardımıyla canlandırıyorlardı. Yüze takılan bu maskelere de “persona” adı verilmekteydi. Sahne ile seyirciler arasındaki uzaklığın fazla olması nedeniyle oyuncunun yansıttığı role uygun yüz mimikleri görülemeyeceği için bu yolu seçerlerdi. Böylece “persona” kavramı ile kişiler arasındaki farklılıklar anlatılmak istenmiştir (34).

Kişilik dediğimiz zaman, hemen hemen herkes ne demek istediğimizi anlar ama, formel (biçimsel) bir tanımını yapmaya çalışınca iş zorlaşır (19).

Kişilik kavramı olarak “ferdin yaşama biçimi” şeklinde tanımlanabilir. Nasıl kültür, bir toplumun yaşama tarzını gösteriyorsa, kişilikte bir bireyin yaşama tarzını ifade etmektedir. Kişilik, zaman tespiti olarak, insanın ana rahmine düşmesinden başlayıp ölüncüye kadar devam eden bir süreçtir. Bu bakımdan, yaşayan her insanın bir kişiliği (şahsiyet) vardır (34).

Kişilik özelliklerinin gelişmesi doğumdan başlar ve ölüme kadar devam edebilir diyebiliriz. Bu süre zarfında kişilik özelliklerindeki gelişim kişiden kişiye farklılıklar gösterebilir ve toplumda bu gelişmeye paralel olarak kendisine bir yer edinebilir. Kişilik özellikleri bireyin toplumdaki yerini belirleyen en önemli unsurdur.

Kişilik, Toplum Bilim Terimleri Sözlüğünde, “Bireyin toplumsal yaşamı içinde edindiği alışkanlıkların ve davranışların tümü” olarak tanımlanmaktadır. Bu anlamda kişilik, bireylerin doğuştan getirdiği özellikler ile sonradan toplum içerisinde yaşamının kazandırdığı özelliklerin toplamıdır. Doğuştan getirilen

özellikler biyolojik temellidir ve değiştirilmesi güçtür. Ancak çevreden kazanılan özellikler, içinde yaşanılan toplumun, grubun, işletmenin veya işin niteliğine göre farklılıklar arz edecektir. Ruh bilimcilere göre ise kişilik, “Bireyin kendine özgü ve ayırıcı davranışlarının bütünü” olarak tanımlanır (87).

Kişiliğin bir yanı, insanın diğer kişilerle ilişkilerinde aldığı tavır, gösterdiği davranış, başka bir söyleyişle taktığı maskedir. Çevresiyle devamlı ilişkide olan insan çoğu kez duygularına, düşüncelerine, tutum ve davranışlarına olduğundan farklı bir biçim vermeye çalışır. İnsanların bazılarında bu durum sürekli; bazıları yerine göre değişik görünmek ister. Böylece, sürekli ya da zaman zaman takılan maskenin arkasına sığınarak, insan kendisini istediği ya da istendiği gibi göstermeye çabalar. O halde kişilik kavramı, bireyin başkalarıyla kurduğu ilişkilerdeki tepkiyi ve kendisini gösterme biçimini de içermektedir (61).

Kişilik bir insanı başkalarından ayıran, tutarlı ve sürekli olarak sergilenen bedensel, zihinsel ve ruhsal özelliklerin bütünüdür. “Devamlılık” zaman içinde kişiliğin gelişimi ve duruluğunu anlatırken “Bütünlük” o andaki organizmanın fiziksel ve psikolojik yönden herhangi bir durum karşısında bir bütün olarak çalışmasını anlatır. Bir başka deyişle kişilik, bir insanı nesnel ve öznel yanlarıyla diğerlerinden ayıran duygu, düşünce, tutum ve davranış özelliklerinin bütünü olarak tanımlanabilir (54).

Kişilik, “ferdin içinde yaşadığı ortamda insanlarla kurduğu ilişkilerde gösterdiği tepkiler ve kendini ortaya koyma biçimi” dır. Bir başka deyişle, bireyin yaptığı her şey, kişiler arası ilişkileri, duyguları, düşünceleri, ilgileri, eğilimleri onun kişiliğini gösterir. Bunların uyumlu bir bütünlük oluşturmasıyla kişilik ortaya çıkar (28).

Kişilik, bireyin iç ve dış çevresiyle kurduğu, diğer bireylerden ayırt edici tutarlı ve yapılaşmış bir ilişki biçimidir (19).

Kişilik, bir kişinin fiziksel ve sosyal çevre ile kişisel etkileşme tarzını tanımlayan ayırt edici ve karakteristik düşünce, duygu ve davranış örüntülerini tanımlar (68).

Kişilik, bir insanı diğerlerinden ayıran fiziksel, zihinsel ve ruhsal özelliklerinin bütünü olarak tanımlanmıştır (61).

Kişilik psikolojisiyle uğraşanlar, konuya yaklaşım yöntemlerine göre tanımlamalar ve açıklamalar yapmışlardır. Bütün tanımlamalar, Allport' a göre 5 temel grupta özetlenebilir.

- Kişilik, tüm biyolojik yeteneklerin, iç tepkilerin, eğilimlerin, içgüdülerin ve kazanılmış deneyimlerin birlik ve bütünlüğüdür.
- Kişilik, bir insanın gelişiminin her evresinde gerçekleşen bir organizasyon bütünlüğüdür. Bu bütünlüğü, kişisel davranışa yansıyan kişiye özgü nitelik ve ilgiler oluşturur.
- Kişilik, yatkınlık ve deneyimlerin hiyerarşik (basamaklı) olarak birlikte oluşturdukları bütünleşme sürecidir.
- Davranışçı psikologlara göre, kişilik, bir insanın çevresine uyum sağlayan alışkanlıkların tümüdür.
- Kişilik, bireysel farklılığa dayanan duyguların, yeteneklerin ve alışkanlıkların oluşturduğu işlevsel bir bütünlük sistemidir (63).

2.2. Kişiliği Belirleyen Kriterler ve Temel Özellikleri

Kişinin kendi özelliklerini tanıması kişilik gelişiminde önemli bir husustur. Kişiler kendi doğalarını, kusurlarını, yetersizliklerini, utanmadan, suçluluk duymadan, değerlendirip kabul etmesi, kişilik yapısının önemli bir kriteri olarak belirtilmektedir. Kişiliği meydana getiren temel nitelikler için psikologlar farklı listeler meydana getirmişlerdir. Burada, listelerden ziyade kişiliğin gelişimini etkileyen ve herkesçe bilinen yaygın etmenlerden söz edilecektir. Buna göre kişiliğin gelişmesinde etkili olan bir kısım etmenler şunlardır (67).

Karakter: “Moral, değerlere bağlanma ve bu bağlanmada kararlılık ve ısrardır”. Bireyin, üzerine aldığı için gerekliliklerini yerine getirmede sahip olduğu kararlılık, taşıdığı sorumlulukların sonuçlarına katlanmada gösterdiği irade gücü, sözleri ve davranışları arasındaki uyum, toplumsal ve ahlaki kurallara uyumu onun karakterini gösterir.

Mizaç: Kişinin birbirine zıt duygular arasındaki değişimde görülen düzendir. Bazı kişiler, zevkten eleme, üzüntüden sevince, sempatiden antipatiye ya da ilgiden

ilgisizliğe geçişte ani ve aşırı değişiklikler göstermektedirler. Kan kimyası üzerinde yapılan araştırmalar hormonların kişinin mizacının belirlenmesinde büyük etkisinin olduğunu göstermiştir.

Fiziki Yapı: Bireyin sahip olduğu fiziksel özellikleri, kişiliğin belirlenmesinde büyük rol oynar. Güzellik-çirkinlik, sevimli ya da sevimsiz olma, iri-yarıklık, ufak-tefek ya da göze görünen bir beden eksikliğinin olması gibi özelliklerinin yarattığı ruhsal durum ve karşısındaki insana yaptığı etki, kişiliğin belirlenmesinde etkili olur.

Yetenek ve Beceriler: Bireyin sahip olduğu yetenek ve beceriler onun düşünce ve davranışlarını etkiler. Çevresindeki insanlardan belli özellikleri ile farklılaşan birey, onlarla olan iletişim ve etkileşimlerinde bu farkların izlerini hisseder ve hissettirir.

Kişinin Sahip Olduğu Toplumsal Değerler ve Toplumsal İlgiler: Bu da kişiliğin önemli kriterlerinden biridir. Toplum değerlerine bakış açısı, sağcılık, solculuk gibi görüşlere sahip olması, çeşitli toplumsal olayları değerlendirme şekli, ilişki içinde bulunduğu diğer insanların bu konudaki görüşlerine bağlı olarak onun kişiliğinin belirlenmesinde rol oynar.

Anlatım ve Davranış Şekli: Düşüncelerini, duygularını kolaylıkla anlatabilmek, karşısındaki kişilerle rahat ve sıcak ilişkilerde bulunabilmek, kibarlık, kabalık gibi kriterlerde kişilik üzerinde etkilidir.

Davranıştaki Aşırılıklar: Kişiler toplum içindeki davranışlarındaki aşırılıklar ile de ilgi çeker. Yüksek sesle konuşmak, kahkahalar atmak olaylara aşırı tepki göstermek gibi (67).

Bütün bunların sporcu açısından incelenmesinin önemi, sporcu kişiliğinin belirlenmesi ve bu kişiliğin sportif performans üzerindeki etkilerinden ileri gelmektedir. Yukarıda verilenlere göre sporcu kişiliği şöyle tanımlanabilir: “Sporcunun sportif performans ile ilgili olarak sahip olduğu kişilik özellikleri bütününe, spor dünyasında bıraktığı izlenimlerdir” (13).

Kişiliğin Temel Özellikleri

- Kişilik bazı davranışların toplamıdır.
- Kişilik aynı zamanda özel çevrenin ortaya çıkardığı bir olgudur.
- Kişilik bireysel dengenin ürünüdür.
- Kişilik davranışlara yön verir ve idare eder.
- Kişilik belirli zaman dilimleri içindeki davranışların bütünleşmesinden oluşur (87).

Kişiliğin en önemli özelliği tutarlılıktır. Buna göre bir bireyin kişilik özellikleri zaman içinde değişmez, fakat süreklilik gösterebilir, belli bir uyarana karşı gösterdiği tepki bir başka zamanda da benzerdir, fazla değişiklik göstermez. Tutarlılık özelliği kişilik özelliklerinin yerleşmesinden sonra görülür. Kişilik özellikleri insanları birbirinden ayırıcı bir nitelik taşır.

Onu oluşturan özellikler birbirleriyle uyumlu bir bütünlük içinde olmak zorundadır. Kişilik özellikleri bireyler arası ilişki kurma biçimlerini etkiler, gelişme dönemleri sırasında kurulan kişiler arası ilişkiler de kişilik özelliklerini etkiler.

2.3. Kişilik Kuramları

Kişiliğin tanınmasına ilişkin yapılan çalışmalar birçok kişilik kuramını ortaya çıkarmıştır. Bu kuramlar tanınması zor ve karmaşık olan kişiliği ne olduğunu nasıl geliştiğini değişik yollardan açıklamaya çalışmaktadırlar (12).

Kişilik kuramları genel psikoloji tarihi içinde yer alırlar. Kişilik kuramlarının başlangıçta klinik gözlemler ile geliştiğini ve Charcot, Janet, daha sonra Freud, Jung ve McDougal'in etkilerini görüyoruz. Bir başka etki kanalı ise William Stern ile başlayan Gestalt yaklaşımları ve kontrollü deneysel araştırmalar kendi alanlarında kişilik kuramlarının gelişmesinde etkili olmuşlardır. Psikometri ve insan davranışlarında ölçme ve değerlendirme ve bireysel ayrılıkların saptanması kişilik kuramlarının gelişmesinde başka etki boyutunu oluşturmuştur. Bunların dışında daha pek çok etki alanları vardır. Örneğin; genetik, sosyal antropoloji, sosyoloji ve ekonomi çağdaş kişilik kuramlarına çeşitli açıdan hem etkide hem de katkıda bulunmuşlardır (96).

2.3.1. Sigmund Freud ve Psikoanalitik Kuram

İnsanın ruhsal yapısının anlaşılmasında kuşkusuz en önemli temel taşlarını Sigmund Freud ortaya koymuştur (31).

Sigmund Freud tarafından ortaya atılan Psikoanalitik Kuram onu izleyenlerce de geliştirilmiştir (12).

Freud' un geliştirdiği kurama göre, kişilik 3 ana sistemden oluşur: İd, ego, süper ego. Davranış bu üç sistemin etkileşiminin ürünüdür. Bu sistemlerden biri diğerlerinden ayrı ve tek başına çalışmaz. İd kişiliğin temel sistemidir. Ego ve süper ego ondan ayrımlaşarak gelişir. İd, kalıtsal olarak gelen, içgüdüleri de içeren ve doğuştan var olan psikolojik gizilgüçlerin tümüdür. Ruhsal enerji kaynağı olan id, diğer iki sistemin çalışması için gerekli olan gücü de sağlar. Enerjisini bedensel süreçlerden alır. Freud, id'e "gerçek ruhsal varlık" demiştir. Çünkü id, nesnel gerçeklerden bağımsız ve öznel bir yaşantı dünyasıdır (38).

Ego, kişiliğin yürütme organıdır. İd'in istekleri ile dış dünyanın (süper egonun) eleştirilmesi, bütünleştirilmesi ile uğraşır. Ego, id'in isteklerini gerektiğinde ertelemeye, hoş yaşantıları seçmeye, hoş olmayanlardan uzak durmaya çalışır. Ego, akılcı, mantıklı bir kişilik bölümüdür ve bir anlamda kişiliğin karar organıdır (11).

Süper ego ise, kişinin ana babası tarafından aktarılan toplumsal ahlak kurallarını içerir. Bu anlamda vicdan demektir. Ayrıca süper egoda kişinin ideal benliği de bulunmaktadır. Kişinin değer yargıları ve ahlak kuralları süper egosunda bulunur (11).

Freud'un görüşlerine bağlı kalarak, sağlıklı bir kişilik yapısı için, kişiliğin bu üç boyutu arasındaki denetiminin, ego' nun elinde olması gerekir. Gerek id' in gerekse süper ego' nun gerçeklik ilkesi dışında hareket ettiği hatırlanırsa, kişilik gelişiminde bu iki sistemden herhangi birinin baskın olması hali, bireyin düşünsel, duyuşsal ve davranışsal eylemlerinin de gerçeklikten uzak olması anlamına gelecektir. Sağlıklı bir kişilik gelişimi için bu üç boyutun olabildiğince "uzaklaşabilmesi" ve "denge" içinde olması esastır (23).

Freud'a göre psikanaliz, derinlerdeki gereksinmelerin ortaya çıkarılması yöntemidir. Bu psikoterapi türünde terapist, kişinin şimdiki sorununa neden olan

geçmişi ve doyumunu sağlanmadan bastırılmış olan gereksinimlerini ortaya çıkarmak için düş analizleri ve serbest çağrışım teknikleri kullanılır. Freud'un psikoanalitik gelişim teorisine göre kişilik, çocukluk çağında bir dizi psikoseksüel evreden geçmektedir (23).

Kişilik gelişiminde çocukluk yıllarının önemine değinen bir başka psikolog da Erik Erikson' dur. Erikson'da Freud'un öğrencilerindendir ve kişilik kuramında Freud'un kuramı ile benzer birçok öge bulunmaktadır. Ancak Erikson, Freud'dan farklı olarak, kişilik gelişiminde ağırlığı sadece çocukluk yıllarına vermez; kişilik gelişimini yaşam boyu süren bir süreç olarak kabul eder. Sağlıklı kişilik gelişimi üzerinde daha fazla duran Erikson, sosyal çevrenin kişilik gelişimi üzerindeki etkilerini de daha fazla vurgulamaktadır (23).

2.3.2. Davranışçı Psikoloji

Davranışçı psikoloji kökenini Rus fizyologu Ivan Pavlov'un almış, sonradan üç Amerikalı psikolog J. B. Watson, E. L. Thorndike ve Skinner tarafından geliştirilmiştir (38).

Davranışçı psikoloji genelde psikoanalitik kurama bir tepki olarak gelişmiştir. O vakte kadar psikolojinin konusu zihinsel işlevler ve ruhsal fonksiyonlardı. Davranışçı psikolojide ise konu salt davranış ve davranış birimleridir. Onlara göre bir bilim olarak psikolojinin konusu ancak ve ancak nesnel yöntemlerle ölçülebilen ve değerlendirilebilen davranışlardır ve nesnel olmayan, kanıtlanamayan, somut olarak değerlendirilemeyen hiçbir yaklaşım değeri yoktur. Dolayısıyla bilinç, bilinç dışı, içsel yaşantılar bilimsel yöntemlerle incelenemediği için konu dışındadır. Sübjektif yargılara, varsayımlara ve kanıtlanamaz kurallara yer yoktur (96).

Davranışçı psikoloji çağdaş insanın görüşlerinde oldukça önemli bir etki yaratmıştır. Böylesi bir yaklaşım, nasıl koşullanmış olduğuna bağlı olarak insanın, iyi ya da kötü, mantıklı ya da mantık dışı davranabileceğini kabul eder. Davranışın nedenlerini, nesnel olarak gözlemlenme olanağı olmayan ego ya da süper ego gibi kişilik parçalarında değil, bireyin öğrenme yaşantılarında arar. Davranışçılık özel yaşantıyı tümünden reddettiği, daha çok hayvan deneylerine bağlı kaldığı, değer yargılarına ve insanın diğer toplumsal sorunlarına eğilmediği gibi, nedenlerle şiddetli eleştirilere uğramıştır. İnsan yaşamının, çevrenin onu koşullandıran biçimine göre

sürdürüldüğüne inanan davranışçılar, bu nedenle, insanın seçim özgürlüğüne sahip olduğu görüşünün de bir yanığı olduğu kanısındadırlar. O denli ki, Skinner öğrenme ilkesinin sistematik bir biçimde uygulanması ile ütopyik (hayali) bir dünya yaratabileceği görüşünü savunmuştur (38).

2.3.3. Carl Rogers ve Fenomonolojik Benlik Kuramı

Carl Rogers, insan doğasına iyimser bakan psikologların başında gelir. Ona göre her insan doğuştan mutluluğu arar, potansiyellerini gerçekleştirmek için çabalar (19).

Bu kuramda ana hatları ile insana ve onun yeteneklerine değer verilmiştir. Problemlerin kişi tarafından yaratıldığına, dolayısıyla bir terapistin yardımıyla yine kişi tarafından çözülebileceğine inanılmış, uyumsuzluğun temelinde duygusal sorunların bulunduğu, bunları anlayabilen bireyin çelişkileri çözebileceği savunulmuş, her sorunun o kişiye özgü olduğu dolayısıyla evrensel problemlerin, bulunmadığı varsayılmış ve toplumların bireyin karşılıklı uyum içinde yaşamasının önemine değinilmiştir. Rogers kuramı için fenomenoloji deyimini kullanmıştır. Zira ona göre insanı etkileyen “evrensel kesin gerçekler” olmayıp ona göre gerçeklerdir. Yani onun gerçek olarak değerlendirdiği olgulardır veya fenomenlerdir. Düşündükleri, duydukları anladıkları ve hissettikleri, kısaca gerçek olan yaşadıklarıdır (96).

Rogers benlik bilincine önem verir. Bir kimsenin benlik bilinci onun kendisiyle ilgili düşüncelerini, algılamalarını ve kanaatlerini içerir; kendisini nasıl gördüğünü özetler. Benlik bilinci iyi, kötü ya da ortada olabilir. Benlik bilinci her zaman gerçeği yansıtmayabilir. Yetenekli olduğu halde bir insan kendini yeteneksiz görebilir veya yeteneksiz bir kişi ise, kendini yetenekli zannedebilir. Benlik bilinci bizim kendimizi nasıl gördüğümüzü ifade eder. Herkes daha olumlu, daha gelişmiş bir benlik geliştirme çabası içindedir (19).

Psikoloji dünyasında Carl Rogers daha çok geliştirdiği psikoterapi yöntemiyle tanınır. Bu tedavi yaklaşımı, yöneltici olmayan ve danışanı merkez alan terimleriyle adlandırılır. Rogers tarafından geliştirilen yöntemle terapistle danışan arasında kişisel ve öznel bir ilişki kurulur. Bir bilimcinin gözlem nesnesiyle olan ilişkisinden ve tedavi etme umuduyla davranan bir hekimin yaklaşımından oldukça farklı olan bu

yöntem ikili bir ilişki biçimindedir. Danışanın davranışları ve duyguları ne olursa olsun, tedavi uzmanı onu koşulsuz, değerli bir insan olarak kabullenir. Bu ilişki içinde tedavi uzmanı de kendisini gerçek kişiliğiyle ortaya koyar, savunmalarının arkasına gizlenmez ve bu ilişkinin kendisinde yarattığı duyguları danışana açıklar (38).

2.3.4. Alfred Adler’ in Kişilik Kuramı

Freud’un öğrencisi olan Adler, kendi kuramını geliştirerek Freud’un grubundan ayrılmıştır. Adler’in kuramına Bireysel Psikoloji adı verilmiştir. Adler’e göre kişilik, bireyin kendisine, topluma ve diğer insanlara karşı geliştirdiği tutumların ürünü olarak gelişir (39).

Adler’e göre insan toplumsal bir varlıktır ve diğer insanlarla ilişki kurarak yaşar. İnsan temelde kendinden çok topluma yönelik bir yaşam biçimi içindedir. Bu eğilimin ayrıca toplumsal süreçlerin etkisiyle oluşmadığı, topluma yönelmenin insanda doğuştan var olduğunu söyler ve toplumda insanın ancak bu ilişkinin biçimini belirlemede etkili olduğunu savunur. Ayrıca Adler’in görüşleri de Freud ve Jung’ un görüşleri gibi biyolojik bir temele dayanmaktadır. Freud ve Jung’ un üzerinde fazla durmadığı “toplumsal belirleyiciler” Adler’ de büyük önem kazanmış ve onun psikolojik kuramının temelini oluşturmuştur. Böylelikle psikologlar toplumsal etmenlere yönelmiştir ve Adler sosyal psikolojinin gelişimine yardımcı olmuştur (96).

Adler’e göre kişiliğin merkezi bilinçtir. İnsan bilinçli bir varlıktır ve genellikle davranışlarının nedenlerinin, eksikliklerinin, amaçlarının neler olduğunu bilincindedir. Bu görüş, bilinci neredeyse yok sayan ya da bilinçdışının dışarıda kalan ucu olarak tanımlayan psikoanalitik kuramın karşıt savıdır (38).

Adler’in Freud’dan ayrıldığı en belirgin nokta onun üstünlük çabasına verdiği önemden kaynaklanır. Adler’e göre, üstünlük duygusu insanların elde etmek istediği esas güçtür. Bu duygu bireyin, diğerlerinin yanında, kendisini üstün veya aşağı olarak tanımlamasına yol açar. Temel aşağılık duygusu bireyin bebekliği sırasında gerçekleşir, aciz ve yardıma muhtaçken oluşur ve yerleşir. Bireyin yaşamının geri kalan kısmı bu duygudan kurtulma çabası içinde geçer. Birey, diğerlerinden baskın

olmak, üstünlük geliştirmek için çabalar. Aşağılık duygusu Adler' in oluşturduğu kavramlardan biridir (19).

Bu kurama göre kişilik gelişimi, aşağılık duygusuna, aşağılık karmaşasına karşı yapılan sürekli tepkilerin bir sürecidir. Aşağılık duygusu ise, insanın yaşamı boyunca değişik biçimlerde olagelen bir duygu olarak, insanın çabalarının temel kaynağı olarak görülür. Böylece insan, bu ya da şu yönden kendini yetkinleştirmeye çalışarak biçimlendirir (12).

2.3.5. Cori Jung' un Kişilik Kuramı

İsviçreli bir psikiyatrist olan Jung' da Adler gibi Freud' tan etkilenmiş; Freud tarafından psikanalizin veliahdı olarak nitelendirilmesine karşın kendi kuramını geliştirerek Freud' tan ayrılmıştır. Jung kişiliğe yeni bakış açısı getirmiştir. Kişilik yapısını oluşturan bölümleri, kişiliğin nasıl oluştuğunu, yaşam boyunca nasıl bir değişime uğradığı ve kişiliğe etkinlik kazandıran enerji kaynaklarının neler olduğu gibi sorulara cevap bularak kişilik kavramını açıklamıştır (39).

Jung' a göre kişilik birbiriyle etkileşimde bulunan çok sayıda sistemden oluşur. Bu sistemlerden her birinin tek başına önemli bir fonksiyonunun olmasının yanı sıra, birlikte birbirleriyle etkileşim halinde iken söz konusu bir kişilik yapısı vardır. Başka bir deyişle, kişilik sistemlerden ve bunların etkileşimlerinden oluşur (96).

Jung, Freud'un bilinçaltı kavramını kabul etmiş, fakat bilinçaltının iki tür olduğunu savunmuştur. Birincisi, bireye özgü bilinçaltı, ikincisi ise bireyin daha önceki insanlığın duygularının, korkularının ve çabalarının saklandığı ortak bilinçaltıdır. Her insanda bu iki bilinçaltı vardır ve onun davranışlarını etkiler. Sanat eserlerinde ve rüyalarımızda ortak bilinçaltı kendini ifade eder. Bir sanatçının yapıtında dile getirdiği korku ve tutkuları, bütün insanlar tarafından paylaşılan ortak bilinçaltı sayesinde kolaylıkla anlayabilmekteyiz. Jung'ın düşüncesi yalnız psikolojiyi değil, aynı zamanda sanatı, felsefeyi ve din düşüncesini etkilemiştir (19).

2.3.6. Dollard ve Miller' in Pekiştirme Kuramı

Miller ve Donald, Freud'un ortaya attığı kişilik kavramlarının öğrenme süreçleriyle açıklanabileceğini ileri süren ilk Amerikalı psikologlardır (19).

Dollard ve Miller öğrenmenin yanı sıra gelişim sürecine de büyük ilgi göstermişlerdir. Bu nedenle kişiliğin yapısal veya daha az değişen elemanlarına fazla önem vermemişlerdir. Kişiliğin dengeli ve sürekli yanlarını alışkanlık kavramı ile açıklamaya çalışmışlardır. Alışkanlık bir uyaran ile tepki arasında kurulan bağlantıdır. Kişilik her ne kadar alışkanlıklardan oluşursa da temel yapısı bireyden bireye farklılık gösteren yaşam olaylarına bağlıdır. Bunlardan başka alışkanlıklar da geçicidir. Bugünkü alışkanlıklarımız ileriki yaşantılarımız sonucu değişebilir. Kişilik tek yönlü alışkanlıklar dizisi değildir. Bunun yanı sıra birincil ve ikincil dürtüler ile tepkilerin hiyerarşisi kişiliğin devamlılığını sağlar (96).

Onlar, Freud'un kavramlarının içeriğine itiraz etmemişler, bu kavramların insan davranışında önemli rol oynadığını kabul etmişlerdir. Onların itiraz ettikleri, kavramların tanımı ve deneysel temelidir (19).

2.3.7. Gestalt Psikolojisi

Davranışçı yaklaşıma tepki olarak ortaya çıkan bir grup Alman psikologlar kendilerini Gestalt psikologları olarak adlandırmışlardır. Bunlardan Wertheimer, Kaffka ve Köhler' in yanı sıra "yaşam alanını" öne süren ve bireyi gereksinmeleri, istekleri ve amaçları ile bir bütün olarak ele alan Kurt Lewin (1890-1947) de Gestalt psikologlarından. Öncülüğünü Wertheimer, Köhler ve Kaffka'nın yaptıkları bu kuramın ismi Almanca bir sözcük olan Geştalt'tan gelmektedir ve bu sözcüğün daha önce bazı filozof ve psikologların çalışmalarında yer aldığı görülmektedir. Gestalt sözcüğünün karşılığı olarak örüntü, bütün, biçim kelimeleri kullanılmıştır. İnsan davranışları fiziksel gerçekten çok algılayan insanın özelliklerine bağlıdır. "Algılayan organizmaya göre çevre" kavramı psikolojik alanı nitelendirir. Bu anlamda psikolojik alan Lewin'in savunduğu psikolojik alandan farklıdır. Kaffka'nın psikolojik alanı aynı zamanda davranışsal bir alandır ve algılanan çevre veya fenomenoloji çevre anlamına gelir. Fenomonoloji çevre ile organizma arasında bir dengesizlik oluşursa gerilim ortaya çıkar. Bu da bir takım güçlerin devreye girmesini sağlar. Bu güçlerin amacı dengeyi yeniden sağlamak ve onu korumaktır (96).

Kişilik kısaca birçok fiziksel, ruhsal, içsel, çevresel etkenlerin belli biçimde örgütlenmesinden oluşan bir bütündür. Böylece oluşan bütün, başka deyişle kişilik; kendisini oluşturan öğelerin toplamından daha farklı ve fazla bir oluşum olup

kendisine özgü niteliklere sahiptir. Bu nedenle, bu bütünü oluşturan öğeleri, parçaları incelemek, bütünü inceleme ve tanıma olanağı vermez. Kişiliğin gelişmesi, kişi-çevre içinde algılayıcı, yapılandırıcı, bütünleştirici, sürekli uyanıklık ve seçim yapabilme durumunun sağlanmasına bağlıdır. Böylece insan kendisinin yaşantı, deneyim, beklenti, amaç, olanak ve yeteneklerinden haberdar olup, bunları kişilik içinde bütünleştirmek için çevreden gelen uyarımlar arasından gerekli seçimi yapabilir (61).

2.3.8. Abraham Maslow' un Kişilik Kuramı

Maslow hümanistlik yaklaşımın öncüsü sayılmaktadır. Yaratıcılık bütün insanların doğumuyla gelen bir durumdur. Bireyler bu durumu kötü eğitim ve çevresel koşullarla kaybetmektedir. Ona göre her birey tek başına tamamlanmış, eşsiz ve organize bir bütün olarak çalışmalıdır. Maslow'a göre, pek çok psikolog bireyde ayrı ayrı olayları uzun zamanda analiz ederken insan bütününe temel yönlerini ihmal etmektedir. Maslow'a göre insanın fizyolojik ve güvenlik ihtiyaçları sevgi ve ait olma ihtiyaçlarından önce gelir. Bundan sonra kişinin saygı ve itibar ihtiyacı gelir. Maslow insan güdülerini hayvan güdülerinden ayırarak insan güdülerini merdiven basamağı şeklinde birbirinin üstüne çıkan tabakalar halinde bir piramit gibi düşünmüştür. Biyolojik güdülerini bu piramidin alt katına, psikolojik güdülerini üst katına koymuştur. En alt katındaki güdünün karşılanması halinde bireyin bir üst basamağa geçebileceğini savunmuştur. Piramidin en tepesinde kendini gerçekleştirme aşaması bulunur. Bu aşamaya herkesin ulaşması mümkün olmayabilir. Bunlar yaşamlarının doruk noktalarına ulaşabilmiş, yaşamlarını anlamlı gören kişilerdir (19).

Maslow, bu gereksinmelerin dışında bilme-anlama ve estetik gereksinmelerinden de söz etmektedir. Bilme-anlama; bilgi edinme, evreni tanımaya çalışma, dünyadaki güvenliği sağlama yollarını araştırma gibi gereksinmelerdir. Sürekli olarak bilinmeyi bulmaya, açıklamaya çalışan kişiler vardır. Bu gereksinmelerin karşılanmaması, bu kişileri rahatsız edebilir. Estetik gereksinmeler ise bazı insanların çirkinlikten, düzensizlikten rahatsız olmaları, düzenden, dengeden ve güzellikten, güzel ortamda bulunmaktan hoşlanmaları şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu gereksinmelerin üst düzeyde yer alan "kendini gerçekleştirme" nin

kapsamında var olduğunu kabul eder. Şunu da vurgulamak gerekir ki, kendini gerçekleştirme yaşam boyu devam eden bir süreçtir. Hümanistler, görünücülük yöntemini benimsemişlerdir. Kişiyi içten anlamaya çalışmışlar, bireyin görüngü alanı üzerinde durmuşlardır. Görüngü alanı, davranışları belirleyen biricik etkidir. Bu nedenle görüngü alanına girildiği ölçüde bireyi tanımak, onun ilerici davranışlarını anlamak olanağı vardır. Dolayısıyla insana iç gözlem, duygu sezgisi (empathy) ile yaklaşmak gereklidir. İnsanın hem kendi kişiliğini hem başkalarını tanıyıp anlaması ancak bu yolla kolaylaşabilir. Duygu sezgisi yoluyla belirli bir ortam içinde kendisini karşısındaki insanın yerine koyan kişi, karşısındakinin o koşullar içinde takındığı tutumu, yaptığı davranışı daha iyi anlayıp değerlendirebilir. İlişkilerini daha iyi düzenler. Kişiliğini olumlu biçimde geliştirir ve olgunlaştırır (61).

Maslow'un kendini gerçekleştirmiş insanın özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

- Gerçeği olduğu gibi kabul eder.
- Kendini olduğu gibi kabul eder.
- Başkalarını olduğu gibi kabul eder.
- Kendiliğinden davranır, spontandır.
- Yaratıcı bir biçimde davranabilir.
- Yaşamın getirdiği olayları tam anlamıyla, olaylara uygun yaşar.
- Yakın ve samimi bir kaç dostu vardır.
- Kendi sorumluluğunu bilir ve çalışkandır.
- Dürüştür.
- Çevresinin farkındadır, devamlı çevresini inceler, yeni şeyler dener.
- Savunucu değildir. Savunma mekanizmalarını çok kullanmaz. Kendi eksikliklerini ifade etmekten kaçınmaz.
- Dünyayı objektif bir şekilde algılar.
- İnsanlara değer verir ve onların sorunlarını ciddiye alır.
- Başkalarını kayıtsız şartsız saygıdeğer bireyler olarak kabul eder (9).

2.3.9. Erich Fromm' un Kişilik Kuramı

Özgürlükten Kaçma Kuramı Erich Fromm tarafından geliştirilmiştir (12).

Fromm, özellikle ilk çalışmalarında, Karl Max'ın düşüncelerinden önemli ölçüde etkilenmiş ve 1962 yılında yazmış olduğu “Çağımızın Özgürlük Sorunu” adlı yapıtında, Freud ve Max'ın görüşlerini kıyaslamış, çelişkilerini göstermiş ve bu iki görüşün birleştirilmesine çalışmıştır. Fromm kendisini Max'a dönük bir kuramcı değil, “diyalektik hümanist” olarak tanımlar (38).

Fromm doğuştan gelen güçlerin varlığını tamamen reddetmez. Bunlara “kalıtsal somatik süreçler” veya “mizaç” der. Karakter ise sosyal etkiler sonucu yaşam tecrübeleriyle oluşur. Asimilasyon ve sosyalleşme sırasında yerleşen insan enerjisinin kanalize olma biçimlerini kapsar. Kalıcı olan karakter veya kişilik, bireyin fiziksel yapısı ve mizacını oluşturan kalıtsal yönleri ile sosyal ve kültürel etkilerin tümünün ortak ürünüdür. Karakter insanın topluma her yönüyle dinamik uyumunu simgeler ve kişinin duygusal ve zihinsel fonksiyonlarını şekillendirir. Her insanın sadece kendisine has yönlerini içeren bireysel karakteri olduğu gibi onun diğer insanlarla ortak yönlerini kapsayan sosyal karakteri, o toplumun fonksiyonlarını sürdürmek ve bütünlüğünü devam ettirmek amacıyla gelişmiştir. Fromm'un ortaya koyduğu bu kavram, yani sosyal karakter kavramı Freud'un süper ego kavramına benzer (96).

Bireyin kişiliğini geliştirebilmesi, içinde yaşadığı toplumun kendisine tanıdığı olanaklarla orantılıdır (38).

Kısaca bu kurama göre kişiliğin biçimlenmesinde, kültürün etkisine diğer kuramlardan daha çok önem vermektedir. Kişilik, büyüyen insanın gereksinimlerini sağlamak için toplumsal ortamın yarattığı ya da yaratamadığı tüm etkinliklerin ürünüdür (12).

2.3.10. Julian Rotter' in Kuramı

Öğrenme kavramlarını kullanarak, kişilik kavramına yaklaşan psikologlardan biri de Julian Rotter'dır. Rotter'in kuramına beklenti-değer kuramı adı verilir. Birey belirli bir davranışı, o davranıştan sonuç beklediği için yapar, birey için bu

davranıştan elde edeceği sonucun bir değeri vardır. Belirli bir durumda beklenti ya da değerden biri çok düşükse, davranış ortaya çıkmaz (19).

Rotter'in sisteminde bilişsel süreçler çok önemlidir. Beklenti kavramı temelde algılamaya ve bilişsel süreçlere dayalıdır. Değer kavramı ise, davranışsal değil, algılama düzeyinde ödüllendirilmelidir (23).

2.3.11. Henry Murray ve Personoloji

Kişilik tanımı ve kişiliğin yapısı Murray'ın kuramında büyük önem taşır. Psikoanalitik kuramın büyük ölçüde etkisinde kaldığı görülür, yine de ayrıldığı önemli noktalar vardır. Murray çalışmaları süresince pek çok kişilik tanımı yapmıştır. Bunların bir özetini yaparsak kişiliğin temelinde zihnin varsayımsal yapısı olduğunu görürüz. İnsan yaşamının içsel ve dışsal yaşamının tekrar edici yönlerinin bir bütünü olarak değerlendirilmiştir. Kişiliğin, biyografik olguların sıralanmasının üstünde soyut, genel, denetleyici, doğumdan ölüme dek gelişen “transformatif fonksiyonel operasyonların” tümü olduğunu söylemiştir. Bu Tanımların bazı ortak yönleri:

- Kişilik soyut bir bütündür. Ampirik olgularla bağlantılı olmakla birlikte bu tür olguların toplamı değildir. Kuramsal bir yapıdır.
- Kişilik “yaşamın tarihidir” demiştir.
- Kişilik davranışın dinamik, tekrar eden ve özel, tek yönlerini bütün olarak yansıtır.
- Kişilik bireyi örgütleyen ve idare eden davranışsal mekanizmadır. Bireyin güdülerine, amaçlarına kısaca bütün davranışlarına düzen ve bütünlük getirir.
- Kişiliğin temel fonksiyonları; bireysel süreçleri yürütmek, kendini ifade etmek, gereksinim-gerilim oluşumlarını ortaya çıkarmak ve gerilimi uzatmak, uzak amaçlara yönelik “bekleme programları” yapmak, çatışmaları çözmek ve gereksinimleri sürtüşmesiz giderebilmek için örgütler kurmaktır.
- Kişiliğin temelinde fizyolojik bir yapı bulunur. Psikologun alanı olan her konu fizyolojik bir sürece bağlıdır. Bunun da merkezi beyindir. Beyin olmayınca kişilik de olmaz. Kişilik beyin demektir. Beyin süreçleri

psikolojinin temel alanıdır. Buna rağmen; kişilik, fizyolojik ve nörolojik düzeylerden farklı, bunların üstünde bir düzeyde yer alır. Psikolog bir nörolog gibi çalışamaz. Fakat psikolojinin temelini fizyoloji ve nörolojiye dayandığını bilir. Kısaca; kişilikte geçmiş yaşantılar, bunları örgütleme işlevleri, soyut ve kavramsal özellikler, fizyolojik süreçlerin temeline dayanarak bütünsel olarak rol oynarlar.

- Kişilikte, Freud'cu yaklaşım doğrultusunda, bir enerji sisteminin bulunduğu, id-ego-süper ego katmanlarının varlığına, ilgi, alışkanlık ve hepsinden de önemlisi bir gereksinim sisteminin yer aldığına inanır (96).

2.4. Kişilik Teorileri

Teori: Birçok olguyu açıklayarak gelecek olayları ve deney sonuçlarını tahmin eden ilkeler dizisi biçiminde tanımlanmaktadır. Konuları itibariyle kişilik kavramıyla ilgilenen kimi bilim adamları, kişiliğin oluşumu, gelişmesi ve görünümü açısından bazı teoriler geliştirmişlerdir. Çok sayıda olan bu teorilerin her biri, kişiliğin nasıl oluştuğunu ve hangi değişkenlerden meydana geldiğini ele alırken, gerçekte kişiliğin belirli yönlerine ağırlık verme ve bütün görüş ve analizlerini bu yön üzerine dayandırma şeklinde bir özelliğe sahiptir. Bunların içerisinde önemli gördüğümüz bir kaçını üzerinde durmak yararlı olacaktır (67).

2.4.1. Tip Teorileri

İnsanları fizik yapılarına ve davranışlarına göre ayıran teorilere tipolojiler veya tip teorileri denir. Tip teorileri beden kimyası ile ilgili olanlar, fiziksel özellikler ile ilgili olanlar ve davranış özellikleri ile ilgili olanlar olmak üzere 3 grupta toplanmaktadır (49).

2.4.1.1. Beden Kimyası İle İlgili Olanlar

Batıda bilinen ilk kişilik tipolojisini çağdaş tıbbın babası Hippocrates yapmıştır. Beden de yaşamsallığı sağlayan dört ana sıvı (humor) bulunduğunu ileri süren Hippocrates, bunları insan ruhu ile ilişkilendirmiştir. Buna göre, sarı safrası bol kişiler “kolerik (çabuk kızan)”, kara safrası bol kişiler “melankolik”, iltihabı sıvısı fazla kişiler “flegmatik (uyuşuk)”, kanı çok kişiler ise “sanguin (şen ve etkin)”, bir kişiliğe sahiptirler (49).

Hippocrates'in çağdaş izleyicileri, karakter değişikliklerini "humor"lara değil, çeşitli endokrin salgılarına (özellikle hormon dengelerine ya da dengesizliklerine) dayandırarak açıklamayı sürdürmekte, ancak bunlardan genellemelere gitmeden de çoğunlukla sakınmaktadırlar. Bedenin salgıladığı sıvılar yerine fizyonomisine (görünümüne) bakarak tipler türetmek de sık sık kullanılmış olan bir yöntemdir (67).

2.4.1.2. Fiziksel Özellikler Esasına Dayanan Özellikler

Tipoloji Teorisi; Bu teori, esas itibariyle bir insanı, dış görünüşü ile beden yapısının kendi kişiliğinin gelişimini önemli ölçüde etkilediğini öne sürer, çok eski çağlardan beri mevcut olan bu iddia, ilim adamlarının yanında, halk tarafından yaygın olarak kabul görmüştür (67).

Hastaların beden yapılarıyla ruhsal bozuklukları arasındaki ilişkiyi araştıran Psikiyatris Kretschmer'in çalışmaları sayesinde bu teori iyice popüler haline gelmiştir. Kretschmer beden yapılarını astenik tip, piknik ve atletik diye 3 tipe ayırmıştır.

Astenik Tipler: İnce ve uzun boylu, göğüs kapasiteleri dar, içe dönük, duygulu, sakin, daha çok soyut konulara yönelen, derin düşünebilen, sebatlı, çekingen ve alıngan, yalnızlıktan hoşlanan kimselerdir.

Piknik Tipler: Orta boylu, kafatası sanki omuzlarına gömülmüş izlenimi veren, yağlanıp şişmanlamaya eğilimli yumuşak kaslı, dışa dönük, neşeli ve hareketli özellikte insanlardır.

Atletik Tipler: Kalın kemikli, geniş omuzlu iyi gelişmiş ve güçlü kasları olan genellikle içe dönük ve utangaç özellik gösterirler. Bu tiplerin dışında her üç tipin de az çok özelliklerini taşıyan insanları Kretschmer "displastik" tip içinde düşünmektedir.

Sheldon Açısından İnsan Tipleri; 3 tür beden yapısından bahsetmiştir. Her tipin kendine has bir takım kişilik ve davranış özellikleri bulunmaktadır. Saf tiplere nadir olarak rastlandığına işaret eden Sheldon, her insanın kişiliğine bu üç tipte bulunan özelliklerin, değişik oranlarda birleştiğine işaret etmiştir. Bunlar; Endomorf, mesomorf ve ektomorf tur.

Endomorf Tipler: Karın bölgeleri geniş, yeme içmeden hoşlanan, rahatlarına düşkün, neşeli, güler yüzlü, çabuk üzülen, duygularını gizleyemeyen, iyi huylu, insancıl ve toleranslı özellik gösterirler.

Mesomorf Tipler: Geniş omuzlu ve iyi gelişmiş kasları olan, güçlü pazulu ve atletik yapılı, enerjik, dayanıklı insanlardır. Maceradan, spordan hoşlanırlar, lider olma eğilimleri güçlüdür. Pratik işlere yatkın bir zekâları vardır.

Ektomorf Tipler: Omuzları düşük, bir deri bir kemik izlenimi veren insanlardır. Sinir sistemleri gelişmiş, kaygılı, duyarlı, içe dönük kişilerdir. Teorik ve soyut konularda başarılıdırlar. İnsanlarla ilişki kurmada zorlanır ve duygularını dışa vurmazlar. Bedensel yorgunluk doğuran işleri sevmezler, hoşgörüsüzlerdir. Bilim adamları genellikle bu tiplerden çıkmaktadır (67).

2.4.1.3. Davranış Özellikleri Esasına Dayanan Teoriler

Jung'a göre, kişiliğin önemli parçaları bilinçdışı ve benliktir. Ancak ırkların özelliklerini taşıyan ve tüm insanlık tarihini kapsayan kalıtım ve genler yoluyla ırklar "bilinçdışı" kavramını geliştirmiştir. Bu kavram, fertlerin atalarından gelen kalıtım davranış biçimleriyle alakalıdır ve nesillerden nesillere aktarılan kalıtım, davranış özelliğidir. O halde bugün ki davranışlarımızın nedenleri geçmişteki yaşantılarımıza bağlanabilir ve kişi bilinçdışı bir şekilde hareket edebilir. Jung'a göre kişinin davranışları geçmişten etkilenir, ancak geleceğe dönük olarak yapılır. Böylece insan gelecekte olmak istediği biçimde hareket etmektedir. Kendi geleceğini tayin edecek bir kişiliğe sahiptir.

Adler ise arkadaşı Jung'un görüşlerini tamamlamaktadır. Jung' un kişinin kendi geleceğini belirlemesi ile ilgili görüşlerine, insanın gelecekte amaçladığı şeyin kendini toplumda daha güçlü hale getirecek davranışlar olduğunu ileri sürmektedir. Böylece insanın temel amacı kendini güçlü kılacak davranışlar göstermek olacaktır (49).

2.4.2. Özellik Teorileri

Özellik teorisini ortaya atan ve savunan araştırmacılar, kişilikte bulunan davranış eğilimleri olarak tanımladığımız "kişilik teorileri" kavramı yerine "TREYT" kavramını kullanmışlardır.

Özellik teorileri, insanları ölçülmüş olan belli sayıdaki kişilik özelliklerine göre sınıflayan teorilerdir. Kişiliğe ve davranışa bir bütünlük ve devamlılık kazandıran treytlar hakkındaki ilk kapsamlı araştırmalardan birisini de Allport gerçekleştirmiştir. İnsanları karşılaştırıp onlar arasındaki ortak ve genel nitelikleri saptayarak araştırmalarına başlayan Allport, daha sonra her insanda var olup da diğer insanlarda bulunmayan yalnızca “kişiliğe özgü” olan treytları saptamıştır. Allport, treytları sınıflandırırken onları, merkezi ve ikincil treytlar olarak ikiye ayırmıştır. Merkezi treytlar; bir insanın bütün davranışlarını etkiler ve insanlar, buldukları çevrede bu treytlarıyla tanınırlar. Daha dar olan ikincil treytlar belirgin davranış ve uygun ortamlarda ortaya çıkarlar. Genelde insanlar, bir veya iki merkezi treytle ve birden çok ikincil treytle sahiptir (67).

Sporcuların kişilik özelliklerinin belirlenmesinde en çok “faktör analizi” yönteminden faydalanılmıştır. Faktör analizinde öncelikle, soru kâğıtları kullanılarak yapılan kişilik testlerinin sonuçları istatistiksel yolsan analiz edilir. Daha sonra da bu şekilde belirlenen ve sporcunun bütün davranışlarına kaynak teşkil eden çeşitli davranış değişkenleriyle ilgili veriler “kişilik boyutlarına (faktörlere)” indirgenerek bunlar arasındaki bağlar ve bağımlılıklar ölçülür. Tipoloji teorisiyle Allport’un kişiliğe yaklaşımından etkilenen Eysenck, faktör analiz yöntemini kullanarak normal ve nevrotik insanların davranışla ilgili çok sayıdaki soruya vermiş oldukları cevapları karşılaştırmış ve insanların üç kişilik boyutuna ayırdığını gözlemiştir. Eysenck, bu üç boyuta sırasıyla içe-dışa dönüklük, nevrotizm ve psikotizm adlarını koyduktan sonra her bir kişinin diğer insanlarla karşılaştırıldığında, bu boyutlarda nerede olduğunu belirtmiştir. Örneğin; daha çok içe dönük, daha nevrotik gibi (67).

İçe dönüklere oranla daha fazla sosyal ve atak olan dışa dönükler, tek düzeliğe dayanamazlar. Bunlar, sürekli olarak bir uyarılma ihtiyacı içerisinde bulunurlar ve acıya karşı daha fazla bir dayanıklılık gösterirler. Heyecanlı durumlarla karşılaşma arzu ve eğilimi yüksek olan dışa dönükler, içe dönük kişilere oranla çok daha rahat riske girerler. Sporcuların kişiliği ile ilgili araştırmalar yapan ve Eysenck’in yaklaşımlarından etkilenen Bakker ve arkadaşları, sporcuların spor yapmayanlara oranla daha fazla dışa dönük olduklarını ileri sürmüşlerdir. Yine bunlara göre zirve sporcuları ise, spor yapıp da müsabaka sporuna iştirak

etmeyenlere oranla daha yüksek dışa dönüklük değeri gösterirler. Bu iddia takım sporcularından çok ferdi olarak spor yapanlar için geçerlidir (67).

2.4.3. Gelişim Teorileri

2.4.3.1. Psikoanalitik Kişilik Teorileri

Psiko analiz (ruhi çözümleme) yönetimini esas alan “ derinlik psikologlarının” ileriye sürdüğü kişilik teorisidir. Derinlik psikolojisinin temellerini atan Freud, bir insanın kişiliğinin oluşması sürecinde onun çocukluk çağında yaşadıklarının çok büyük rolü olduğunu söylemiştir. Freud’a göre kişilik, birbirleriyle sürekli olarak bir iletişim içinde bulunan üç bölümden meydana gelmektedir. Bunlar; İd, ego ve süper ego’dur (67).

İd: Kişiliğin temel sistemidir. İnsanın doğuştan itibaren sahip olduğu güdülerin toplamıdır. Ruhsal enerjinin kaynağıdır. Yani insanda bulunan iki içgüdü (Libido ve Saldırganlık) İd’den kaynaklanır. İd sürekli olarak isteklerine doyum arar (49).

Ego: İd’in hangi isteklerinin karşılanacağına ilişkin kararı Ego verir. Ego gerçeklik ilkesinin egemenliğindedir ve kişiliğin yürütme organıdır. İd’in istekleriyle, dış dünyanın eşleştirilmesi ve bütünleştirilmesi ile uğraşır. Ego, gerektiğinde İd’in isteklerini ertelemeye, hoş yaşantıları seçmeye, hoş olmayanlardan uzak durmaya çalışır. Ego, akılcı, mantıklı bir kişilik bölümüdür ve bir anlamda kişiliğin karar organıdır (49).

Süper ego: Kişiliğin en son gelişen sistemidir. Süper ego çocuğa anne-babası tarafından aktarılan ve ödül-ceza yöntemi ile pekiştirilen, geleneksel ve toplumsal değerlerin içsel temsilcisidir. Kişiliğin ahlaki yönüdür. Süper ego toplum ya da temsilcileri tarafından onaylanmış ölçütlere göre davranmak ister ve toplumsal yasakları içerir (49).

2.4.3.2. Öğrenme Teorileri

Bu teorilerde esas itibariyle Freud’cu görüşe dayanır ancak bu teorilerde farklı olarak fertlerin olgunlaşmalarını aile çevresine, kültürel şartlara dayandırılır. Dollard ve Miller bu teorinin savunucularıdır (49).

2.4.3.3. Rol Teorileri

Bu teorilerde öğrenme teorilerindeki kültürel şartlara önem verirler. Bir toplum içinde yetişen kişinin, çocuk, genç, anne-baba, kadın, işçi, memur oluşuna göre uymak zorunda oldukları davranış biçimleri vardır. Kişi bunları görerek, tekrar ederek öğrenir. Değişen durumlara göre rollerde değişir (49).

2.4.3.4. Dinamik Teoriler

Kişilik dinamiklerini, kişinin çevresiyle hali hazırdaki çatışmalarında arayan teorilerdir. Bu teoriler; kişiliği, sosyal ve fiziki çevre ile devamlı etki-tepki ilişkileri içinde ele alırlar ve bunu da hayatta benimsenilen rollerin, alışkanlıkların bir çatışması olarak görürler. Kişiyi mücadeleye iten nedenler kişiliğin gelişmesini sağlayan çatışmalardır. Bunlara kişilik dinamikleri denir (49).

2.5. Kişilik Tipleri

Kişilik konusuyla ilgilenen teorisyen ve araştırmacıların çoğunun amacı, kişilerin belirli özelliklerini tespit etmek ve bu özelliklere uygun düşecek şekilde de kişileri özel kalıplar içinde gruplamaktır. Ancak bu gruplama sadece teoriktir. Yani, kişilerin davranışlarını anlama ve açıklamada bilim adamlarına analiz yapma kolaylığı sağlaması bakımından kişilik kalıpları oluşturulmaya çalışılmıştır. İçe dönük kişilik ve dışa dönük kişilik gibi. Gerçekte bütünüyle içe dönük ya da dışa dönük birey bulma oranı düşüktür. Çünkü gerçekte bireyin hangi kişilik kalıplarında olduğunu belirlemek, zamanla değişim göstereceğinden, güçtür (76).

Kişilik tipleri kavramı bir anlamda kişilik özelliklerinin gruplandırılmasını gösterir. Kişilik tipleri ya da gruplandırma, bir insanı diğer insanlardan ayıran ya da onlara benzer kılan en belirgin kişilik özelliklerine göre yapılır. Buradan da anlaşılacağı gibi, bir insanın kişilik tipi onun kişilik özelliklerinin tümünü yansıtmaz. Aynı kişilik tipinde olduğu söylenen kişiler arasında, aynı zamanda kişilik özellikleri yönünden farklılıklar da vardır. Daha önce gözden geçirilen kişilik özellikleri göz önüne alındığında, insanları belli kişilik tiplerinde toplamak kurumsal olarak olası değildir. İnsanlar bilimsel amaçlarla belirli kişilik tiplerinde gruplandırılır (28).

Fakat bununla birlikte kişileri, anlamlı çerçevelerle sınırlama ve sınıflandırma çabaları karşımıza tip kavramını çıkarmaktadır. Tip kavramı, belirli bir ölçüde belirli

bir kişilik özelliğini temsil etmektedir. Buna göre, ferdin fiziksel ve zihinsel yönünün değerlendirilebilir yönü bir tip olarak düşünülür (7).

Bireyin sahip olduğu kişilik tipi, onun algılama ve çevresinde olup bitenleri yorumlama şeklini etkiler ve böylece bireyin çeşitli faaliyetlerde gösterdiği performans değişir (7).

E. Kretschmer'in 20. yüzyılın başlarında yapmış olduğu kişilik sınıflandırmasına göre, 3 tipten bahsetmek mümkündür. Uzun boylu, kasları gelişmiş, lider olma eğilimi kuvvetli olanlar atletik tipi temsil ederken, uzun ve ince yapılı, soğukkanlı, inatçı, alıngan ve kindar olanlar astenik tipi ve orta boylu, şişman, kasları yumuşak, dış dünyaya açık, açık kalpli ve iyimser olanlar ise piknik tipi temsil etmektedirler (34).

Diğer taraftan 1960'ların sonlarında Freidman ve Rosenman tarafından stres kavramıyla ilişki kurularak ortaya çıkarılan "A tipi" ve "B tipi" kişilik biçimleri de günümüzde geniş kabul alanı bulmuştur. Buna göre, A tipi kişiliğe sahip olanlar; hareketli olup, hızlı yürür, hızlı yemek yer, hızlı konuşur ve sabırsızdır. B tipi kişiliğe sahip olanlar ise; zamanı dikkate almaz, sabırlıdır, kendini övmez, kazanmak için değil eğlenmek için oynar, kendini sıkmaz, rahattır, sınırlı zamanlı işleri yapmayı ve acele etmeyi sevmez, yumuşak huyludur (104).

Kişilik tipi, içe dönük ve dışa dönük olarak da sınıflandırılmaktadır. Link'e göre bencil (içe dönük) insan enerjisini biriktirip sonunda bu fazlalıktan rahatsız olan insandır. Hâlbuki dışa dönük insan enerjisini birçok yönde bol bol harcar, bundan dolayı da geriye kalan az enerjinin tatminsizlikten dolayı içini kemirmesini önler (8).

Bu ayrımların dışında günlük dilde ve psikiyatride sık kullanılan kişilik tipleri vardır. Örneğin; bağımlı, edilgen-saldırgan, anti sosyal, obsesif, paranoid gibi. Bunlar genel olarak bir insanın kişilik özelliklerini göstermekle birlikte, daha çok patolojik kişilik özelliklerini gösterir. Kişilik özelliklerinin on sekiz yaşından sonra yerleştiği kabul edildiğinden, kişilik bozukluğu tanısı ancak on sekiz yaşından büyüklere konabilir (28).

2.6. Kişiliğin Gelişimi

Kişilik gelişmesi doğumla birlikte başlayıp ölüme kadar süren bir süreçtir. Bu süreç çeşitli etkenlerin etkisiyle gelişme dönemlerinde ilerler. Toplumsal davranışlarla ve etkileşimlerle, öğrenme süreciyle, toplumsallaşma süreciyle, eğitim ve öğretimle gençlik döneminin sonunda belli kişilik kalıpları oluşur. Bunlar erişkinlik döneminde süreklilik ve tutarlılık kazanır (28).

Kişilik özelliklerinin gelişmesi belli bir gelişme dönemine özgü değildir. Buna her gelişme döneminin az ya da çok katkısı vardır. Ancak süreklilik ve tutarlılık özellikleri kazanıldıktan sonra kişilik özelliklerinde ya değişme olmaz ya da çok az olur. Kişilik öğelerinin gelişmesini etkileyen faktörler aşağıdaki gibi özetlenebilir (28).

2.6.1. Kalıtsal Etkenler

Kişiliğin gelişmesinde kalıtsal etkenlerin rolü oldukça karmaşıktır. Kalıtım yoluyla geçen birtakım özellikler kişilik yapısının oluşumu üzerinde etkilidir. Saç, göz ve ten rengi gibi özellikler doğrudan kalıtıma bağlanabilir. Ayrıca kalıtımsal bir hastalık ya da engelli olmak o kişide belli bir kişilik yapısına yol açabilir (23).

2.6.2. Fiziksel Etkenler

Çok eski yıllardan beri beden yapısıyla kişilik özellikleri arasında bir ilişki olduğu öne sürülmüş, böyle bir ilişkinin varlığı ortaya konmaya çalışılmıştır. Yapısal etkenler görüşü bir kuram olarak ortaya konmamış, salt gözlemlere dayandırılmıştır. Bu alanda en çok sözü edilen iki görüş Kretschmer ve Sheldon'a aittir. Kretschmer insanları beden yapılarına göre dört tipe ayırmış ve bu kişilerin belirli kişilik özelliklerine sahip olduklarını öne sürmüştür. Sheldon ise; beden yapılarına göre üç kişilik tipi öne sürmüştür (28).

Yapılan çalışmalar, büyüme ve bedensel gelişme hızının kişiliği belirli gelişim dönemlerinde ya da kalıcı olarak etkilediğini göstermiştir. Bu özellikler ergenlik döneminde önem kazanmaktadır. Fizik görünüm; yakışıklılık, güzellik, çirkinlik kaygılarından doğan etkilenmeler, kişi yetişkin olduğunda toplumsal yaşamda kendini kabul ettirecek bir yer kazandığına inandığı zaman kişiliğinden silinip gidebilir, ya da kişilik yapısının şekillenmesinde kalıcı rol oynayabilir (23).

2.6.3. Ruhsal Etkenler

S.Freud, kişilik özelliklerinin gelişmesinde ve belirlenmesinde ruhsal aygıtın üç yapısı arasındaki ilişkilere, çatışmalara, kullanılan savunma düzeneklerine, stresle baş etme yollarına ağırlık vermiştir. Burada çıkış noktası, ruhsal-cinsel gelişme dönemleri özellikleridir (28).

2.6.4. Çevresel Etkenler

Çevre etmenleri arasında iklim, doğa koşulları ve kültürün önemi vardır. Örneğin; kuzeyli soğuk iklim koşullarında yaşayan insanların sert ve donuk kişilikli, buna karşın güneyli, sıcak iklim ve kıyı kesimlerinin insanların çabuk değişen duygusal tutumları olduğuna ilişkin genel bir kanı bulunmaktadır (23).

İnsan ana rahmine düşmesinden başlayarak çevresindeki etkenler, fiziksel çevresi ve diğer insanlarla etkileşimleri kişilik özelliklerini etkiler. İnsanın yaşamının ilk yıllarındaki yaşantıları gelecek yıllardaki davranışlarını az çok etkiler. İnsan bu etkilerden ve etkileşimlerden kendini soyutlayamaz. Annenin hamileliği sırasındaki stresleri, beslenme yetersizliği, ilaç, alkol, sigara, radyasyon gibi etkenler fetüsü etkiler (28).

2.6.5. Kültürel Etkenler

İnsan toplumsal bir varlıktır. İçinde yaşadığı toplumsal çevreyle ilişki kurmak ve etkileşimde bulunmak zorundadır. Bu etkileşimler çocuğa o toplumun değer yargılarını, yaşam biçimini, davranış biçimini, geleneklerini, üyelerinden beklentilerini öğretir. Bu kısaca, kültürün çocuğa aktarılmasıdır (28).

Bireyin idealleri, ilgileri kültürel yapı tarafından şekillendirilir. Bu idealler ve ilgiler ise kişiliğin oluşumunda etkindir. Bazı davranışsal özellikler ise kültürel yapıyla birlikte değişir ve gelişir. Geleneklere göre kişiliğin oluşumunda kültürel faktörler biyolojik faktörlerden daha önemli mütalaa edilir. Öğrenme kişilik gelişiminde en önemli rolü oynar (100).

2.6.6. Ailevi Etkenler

Bireyin yetiştiği aile ortamı, aile fertleri ile olan ilişkileri kişiliğin oluşmasında çok önemli role sahiptir. Luthans, 'kişilik gelişiminde muhtemelen aile, sonrada sosyalleşme en önemli etkindir' demektedir. Anne-babanın demokratik bir

yapıya sahip olması, çocuğun daha rahat yetişmesine, objektiflik kazanmasına, rasyonel davranmasına ve zamanla daha aktif olup daha kolay sosyal ilişki kurmasına olanak sağladığı saptanmıştır. Yine anne-babanın, çocuğun zihinsel yapısının şekillenmesinde de etken olduğu saptanmıştır. Aile bireyleri, çocuğa çeşitli yollarla deneyimlerini aktardıklarından dolayı ailenin yetiştirme biçimi de kişiliği belirleyici bir unsurdur (100).

2.7. Kişiliğin Tabakaları

Kişilik, birbirlerini tamamlayıcı biçimde işlev gören farklı katmanlardan oluşmuş bir bütündür. Bu katmanlar aşağıdan yukarıya doğru şöyle sıralanabilir.

- En alt katmanda kişiliğin bedensel nitelikleri bulunur. Bunlar arasında kalıtımla geçen ve gebelik ya da doğum sırasında dölüt üzerinde etkili nedenlerin oluşturduğu, beden yapısına ilişkin özellikler, sakatlıklar, özürlüler yer alır.
- İkinci tabakada, bedensel yapıya biçim ve renk veren iç salgı bezlerinin işlevi bulunur.
- Üçüncü katmanda kişiliğin oluşup gelişeceği ruhsal yapının temelini oluşturan zekâ vardır.
- Dördüncü tabakada içgüdü ve dürtülerden oluşan güdüler yer alır.
- Beşinci katmanda güdülerden kaynaklanan duygulanım ve coşku alanı vardır. Bu katmanın kişiye özgü özelliklerine huy (mizaç) adı verilir.
- Altıncı tabakada kişiliğin benliği bulunur.
- Yedinci katmanda kişiliğin dışarıya yansıyan, başkaları tarafından algılanan, değerlendirilen duyguları, düşünceleri, tutumları, davranışları, hareketleri ve eylemleri vardır. Bir başka deyişle, bu katman daha önceki katmanlarda oluşan öznel kişilik yapısının nesnel, gözlenebilen, ölçülebilen yanıdır.
- Sekizinci tabakada, kişiliğin dışarıya yansıyan özelliklerinin toplum değerleri, kuralları ve ahlak açısından değerlendirilmesi sonucu ortaya çıkan "karakter" yer alır. Bu tabaka kişiliğin benimsediği değer yargılarının başkaları tarafından değerlendirilmesi sonucu oluşur.

- Dokuzuncu tabakada, kişinin kendi olduğu ya da olmak istediği biçimde kabullenmesi ya da kabul ettirmesi, kişiliğin gerçekliğini kanıtlaması, kendinin var olması için başvurduğu yöntemler, yollar, bu amaç uğruna harcadığı çaba ve ortaya çıkardığı ürünlerden meydana gelir.
- Onuncu katmanda kişi, kişiliğini oluşturan öteki katmanların bilincinde olarak, akıp giden zaman içinde evrendeki yerini ve değerini saptar.

Bütün kişilik yapıları söz konusu edilen bu on katmanı içerir. Ancak kişinin içinde yaşadığı çevrenin ekonomik, toplumsal, kültürel koşullarına göre benliğin gelişmesi, olgunlaşması kişinin kendisini kabul etmesi ve ettirmesi için başvurduğu yöntemler, kişiliğin bilincine varması farklı olabilir. İdeal olan, bu katmanların dengeli, düzenli bir birleşme ve bütünleşme içinde olmasıdır. İnsanın "insanca" nitelikler kazanması ancak böyle gerçekleşebilir (23).

2.8. Kişilik ve Spor İlişkisi

İnsanların kişiliği, içinde oldukları toplumdaki diğer kişilerle ve organize gruplar içindeki etkileşimle oluşur. Bu etkileşimin gerçekleştiği önemli kurumlardan biride spordur (49).

Spor psikolojisindeki gelişmelere koşut olarak son yıllarda en çok çalışılan konulardan biri, spor ve kişilik konusu olmuştur. Bu konuda sporcu kişiliği, sporun kişilik üzerine etkileri, kişilik ve performans arasındaki ilişki, elit sporcuların kişilik özellikleri önemli çalışma alanlarını oluşturmuştur. Başarılı (elit) sporcuların diğer sporculardan farklı kişilik özelliklerine sahip olduğu ortaya konabilirse, ya da sporun ve egzersizin kişilik özellikleri üzerinde olumlu etkilerinin olduğu belirlenebilirse, antrenörlerin ve spor sektörünün işi çok kolaylaşacaktır. Çünkü bu sonuçlar sporcu ya da spor dalı seçimini kolaylaştıracak, yeni şampiyonlar çıkarabilecek, daha iyi derecelere ulaşılacaktır (28).

Bu alandaki çalışmaların yanıtını aradığı sorular şunlardır:

1. Spor yapanlarla yapmayanlar arasında kişilik özellikleri yönünden fark var mıdır?
2. Elit sporcular diğer sporculardan farklı kişilik özelliklerine sahip midirler?
3. Herhangi bir spor dalına özgü kişilik özellikleri var mıdır?

4. Spor ve egzersiz kişilik özelliklerinde değişikliklere neden olur mu?

5. Takım sporu yapanlarla bireysel spor yapanların kişilik özellikleri arasında fark var mıdır?

Bu soruların yanıtlarını bulmak için çok sayıda araştırma yapılmış olmakla birlikte, birbiriyle çelişen sonuçlar bulunmuştur. Fakat tüm araştırmacıların “sporla kişilik arasında bir etkileşim olduğu” ve “sporun olumlu etkiler yarattığı” biçiminde bir ön kabulü vardır (28).

Spor, kişiye sağlık, iyi karakter ve kişilik özellikleri ile yapıcı ve yaratıcı davranışlar kazandıran bir faaliyet alanıdır. Organizmanın bütünlüğü ilkesinden hareketle, bireyin uyumlu ve dengeli gelişimini sağlayan bir etkinliktir. Dengeli ve uyumlu bir insan, geleceğe iyimser bakar, gelecekle ilgili plan ve beklentilere sahiptir (49).

Spor, günlük yaşamın hemen hemen tüm yönlerini etkileyen çok önemli bir kurum olup toplumların sosyal yaşantısında önemli bir yere sahiptir. Sporun gücü, onun bir sosyalleştirme aracı olmasıyla ve insanları birleştirici rolünü yerine getirmesi ile ölçülür. Spor, sosyalleşme ve sosyal değişim aracı olarak hizmet veren olağanüstü bir güce sahiptir. Spor, büyük önem verilen birçok sosyal değer oluşmasına, sürekli hale gelmesine yardımcı olur. Bu değerler çok çalışmayı, fedakârlığı, adaleti, sadakati, sorumluluğu, güvenilirliği hoşgörüyü ve kendini disiplin altına almayı kapsamaktadır. İnsanlar kendilerine uygun olan sosyal rolleri öğrenirler, hemen hemen tüm insanlar çocukken oyun, spor ve diğer aktiviteler ile sosyalleşirler. Bu faaliyetler iyi yurttaş, iyi arkadaş, sorumluluk sahibi komşu, iyi öğrenci, birlikte çalışma, liderlik vb. rolleri öğrenmede önemli hazırlayıcılık görevi yaparlar (13).

Spor kişiyi hem bedensel hem de ruhsal anlamda en iyi seviyeye getirmek için yapılan aktiviteler bütünüdür. Bu aktiviteler sporcunun kişiliğinin şekillenmesinde önemli bir role sahiptir.

2.8.1. Sporun Kişilik Üzerine Etkileri

Çeşitli bilim adamları, düşünürler, spor ahlakçıları sportif faaliyetlerin kişilik üzerine etkilerini şöyle genelleştirmektedirler:

- Spor, karakteri şekillendirir.
- Takım sporları, işbirliği yapmayı sağlar.
- Bireysel sporlar, kişisel disiplini geliştirir.
- Spor erkekçe mücadeleyi öğretir.
- Tehlikeli idmanlar cesareti artırır.
- Beden eğitimindeki serbestlik ve zorunlu olmayış öğrenci-öğretmen ilişkilerini geliştirerek sporcunun sosyalleşme sürecini kolaylaştırır.
- Bazı spor dalları yüksek bir iletişim değerine sahiptir. Özellikle bedensel temasın olduğu spor dallarında bu daha belirgindir.
- Spor saldırganlık dürtülerini doğal yolla ve sosyal kurallara uygun olarak başlatmayı öğretir (102).

Sonuç olarak ister amatörce, isterse profesyonelce yapılan sportif etkinlikler, bireyi çeşitli yönlerden kontrol altına alan, eksikliklerini tamamlayan ve fazlalıklarını da olumlu bir şekilde harcamasına ortam oluşturan, kişiliğin gelişmesine önemli katkılar sağlayan bir araçtır.

2.8.2. Kişiliğin Sportif Performans Üzerine Etkileri

Sporcu her türlü engellere (rakip, seyirci, hava, saha, vb.) rağmen amaçladığı performansı sağlayabilmek için bedensel ve ruhsal kapasitesini sonuna kadar zorlamak zorundadır. Bunu gerçekleştirebilmek için gerekli antrenmanları yapmalı ve fedakârlık göstermelidir. Sporun bireye etkisi hem ruhsal hem de bedenseldir. Bu etkiler antrenman ve yarışmada farklılık gösterir (102).

Sporcu üzerinde, toplumun da bir baskısı vardır. Bu baskı siyasi, ekonomik ve sosyal nedenler ile nitelik ve nicelik değiştirebilir. Sporcu, kendisine düşman bir ortamda yarışır (102).

Bütün bunlar ise özel bir kişilik yapısı gerektirir. Sporcunun kişilik yapısında olumlu ya da olumsuz bazı değişikliklere neden olur. Görüldüğü gibi sporcunun kişilik özellikleri saptanırken, yani sporda başarıyı sağlayacak olan kişilik özellikleri

belirlenirken, sporun kişilik üzerine etkileri göz önünde tutulmalıdır. Bu etkiler, hem bedensel hem de ruhsaldır (102).

2.9.Saldırganlık

2.9.1. Saldırganlık Kavramı ve Tanımlanması

Üzerinde önemle durulan kavramlardan biri olan saldırganlık, insanoğlunun var olduğu günden beri varlığını sürdüren bir davranış biçimidir. Çocukların oyunlarındaki kavgalardan, sokak çatışmalarından, savaşa kadar bir insanın bir diğer varlığa acı verme çabası, belki de üzerinde en çok araştırma yapılmış insan davranışlarından biridir (25).

Saldırganlık üzerine araştırma yapan ilk araştırmacılardan Berkowitz (1962), Dollard ve arkadaşları (1939) saldırganlığı ilk olarak, başka bir nesneye ya da kişiye zarar verme amacı güden davranış biçimi olarak tanımlamışlardır. Bu alanda araştırma yapan birçok araştırmacı, başkasına acı veren ya da zarar verici etkisi olan her davranışın, saldırganlık başlığı altında toplanarak sınıflandırılmasının doğru olmadığını ileri sürmüşlerdir. Bu araştırmacılar saldırganlığın temel ögesi olarak “niyet” kavramından bahsederler (77).

Saldırganlık, canlıların temel içgüdülerinden, dürtülerinden biridir. Belirli ölçüler içinde saldırganlık, hayatı sürdürmek için gerekli olan davranışların kaynağı ve itici gücü olarak görülebilir. Saldırganlık sözcüğünün İngilizce karşılığı olan “agression” sözcüğü anlamını Latin dilindeki “agre‘dior” sözünden almaktadır. Bu kelime yerine göre “üzerine gitmek, yanaşmak, yaklaşmak, birleştirmek ve saldırmak” anlamına gelir (61).

Kişide, saldırı davranışı göstermeye yönelik olan ve nispeten süreklilik özelliği taşıyan bir eğilimi anlatır (67).

Türk Dil Kurumu Sözlüğü’ne göre saldırgan olma durumu saldırgan bir biçimde davranma ve bireyin kendi düşünce ve davranışlarını dıştaki direnmelere karşı, zorla benimsetme çabası olarak tanımlamaktadır (85).

İnsanlarda saldırganlık davranışının şiddete dönüşmesi, kişinin psikolojik ve toplumsal gelişiminin, nörolojik ve hormonal yapısının etkisiyle ortaya çıkar.

Saldırganlığın toplumsal yaşamla bağdaşmadığı görüşü, aşırı uç olarak kabul edilen dışa vurum biçimidir (2).

Kişinin bilinçli ve kasıtlı bir şekilde sosyal çevresine, psikolojik veya fiziki olarak zarar vermeye yönelik bir davranışta bulunmasına “saldırı” denmektedir. “Saldırganlık” ise, kişide saldırı davranışı göstermeye yönelik olan nispeten süreklilik özelliği gösteren bir eğilimi anlatır (2).

Saldırganlık bir kişinin diğerlerine veya kendine fiziksel ya da psikolojik zarar verme, incitme ve yaralama amacı güden davranış olarak tanımlanmaktadır. Gill (1986) saldırganlığı, yasayan bir organizmaya kasıtlı olarak zarar verme ya da incitmeye yönelik davranış olarak tanımlamıştır. Alderman (1997) saldırganlığı, diğer kişilere sıkıntı ya da zarar vermek için yapılan kasıtlı davranış olarak tanımlamaktadır (77).

Sonuç olarak, saldırganlıktan söz edebilmek için öncelikle bir davranışın ortaya çıkması, davranışın zarar ve incitme niyeti taşıması, zarar verme veya incitmenin gerçekleşmesi gerekir. Bu daha önce de belirtildiği gibi fiziksel ya da psikolojik olabilir. Vurmak veya tekmelemek kadar birisine küfür etmek ve kötü söz söylemekte saldırganlıktır. Bunu harekete geçirmek saldırıyı, ileri boyutlarına ulaştırmaksa şiddeti ortaya çıkarır (89).

Özetleyecek olursak; saldırganlık, “kişinin bilinçli ve kasıtlı şekilde, sosyal çevresine zarar vermek, onları kontrol etmek, üzerlerinde egemenlik kurmak gibi fiziksel ve duygusal hedefler içeren, düzenlenmiş, sürekliliği olan durum” olarak tanımlanabilir (102).

2.10. Saldırganlığın Kaynağı ve Oluşumu

Günlük dilde sürekli kullanılan ‘saldırganlık’ tanımlanması güç bir sözcüktür. Bazı bilim adamları saldırganlığı insan doğasında var olan bir öldürme içgüdüğü olarak açıklamak isterken; bazıları da denetlenebilen ve önceden tahmin edilebilen, öğrenilmiş sosyal bir davranış olarak tanımlama eğilimi göstermişlerdir. Kişi, günlük hayatta karşılaştığı durumlarda çeşitli davranışlar gösterir (47).

Psikanaliz öğretisinin kurucusu olan Freud, ilk değerlendirmelerinde saldırganlığı; insanın yaşamını devam ettirici ve cinsel ihtiyaçlarının engellenmesi

durumunda gösterdiği tepkisel davranışlar olarak ele almıştır. Daha sonraki çalışmalarında ise insanlarda saldırganlık, şiddet ve yıkıcılık yönünde doğuştan gelen bir eğilimin varlığından söz etmiştir. Freud'a göre bu eğilim, iki temel içgüdüden birisi olan, öldürme içgüdüsünden (thanatos) kaynaklanmaktadır. Bunun karşısında ise yaşama ait davranışları, cinselliği ve kendini koruyucu içgüdüleri içeren yaşam içgüdüsü (eros) yer alır. Bütün davranışlarımız, bu iki içgüdü'nün birlikte hareketinden ortaya çıkar. Saldırganlık ve yıkıcılığın, öldürme içgüdüsünün bir ürünü olduğunu savunmuştur. Bu yolla biriken enerji, yaşam içgüdüsünün etkisiyle kaslarımıza yönlendirilir ve bu şekilde açığa çıkar. Bu her zaman karşısındaki kişiyi öldürme veya ona fiziksel bir zarar verme şeklinde görülmez. Sadece rekabet etme bile bir saldırganlık gösterisi sayılır (21).

Kişi, günlük yaşadığı olaylar karşısında çeşitli davranışlar gösterir. Bu davranışların saldırganlık eğilimi içerip içermediğini belirleyen birçok faktör vardır: Toplumsal çevresi, alkol ve ilaçlar gibi maddeler, gürültü ve toplumsal baskı gibi çevresel etkenler, yorgunluk, uykusuzluk ve açlık gibi fizyolojik etkenler, bazı ruhsal bozukluklar saldırganlığı ortaya çıkaran etkenlerdir (28).

Bireyleri saldırgan davranışa iten pek çok farklı sebep vardır. Bunlar: Kızgınlığını ve düşmanlığını ifade etmek için, hâkimiyet kurmak - gözdağı vermek ya da tehdit etmek için, bir amaca erişmek, mülkiyet ifade etmek için, korkuya bir tepki olarak ya da acıya bir tepki göstermek ve diğerleriyle rekabet etmek için olabilir (25).

Saldırganlık insanın içinde bir dürtü olarak bulunur fakat dışarıya çıkmasında belli başlı duygu durumları etkili olur. Genel olarak saldırgan davranışlara neden olan duygu durumları şöyle özetlenebilir;

Acı: Bedene fiziksel olarak zarar veren ya da ruhsal yaşantıyı tehdit eden uyarıların yarattığı, kötü olumsuz duygu durumudur.

Can Sıkıntısı: Elem doğrultusunda karışık duyguların yer aldığı tedirginlik yaratan duygu durumudur.

Kaygı ve Endişe: Güçlü bir beklenti, dürtü ve isteğin amacına ulaşamayacak gibi görüldüğü durumlarda beliren, bedensel gerginlik ve ruhsal tedirginlik durumudur.

Korku: Gerçek ya da beklenen bir tehlike ve yoğun bir acı karşısında uyanan duygu durumudur.

Kızgınlık-öfke: Baskı, engelleme ya da korku karşısında gösterilen saldırganlık tepkisidir.

Köpürme: Aşırı derecede öfke sonucu tüm bilinç ve davranışın karışması, ne yaptığını bilmeme durumudur.

Aşırı Kızgınlık: Coşkuda artmadır. Kızgınlık ve öfkeye bağlı saldırgan davranışların ve şiddet eylemlerinin ortaya çıkmasına yol açar.

Aşırı Sinir Duyarlılığı: Aşırı, ölçsüz, gereksiz kızgınlık, öfke kaygı, endişe duygusunun karışık olduğu tedirginlik durumudur.

Düşmanlık: Algılama, düşünme ya da yorumlama sonucu başkalarına duyulan güvensizliğin yarattığı kuşku ve şüphe sonucu onlara kin, nefret duyma, kötülük yapma duygusudur.

Kin: Başkalarına saldırıyı amaçlayan gizli nefret ve düşmanlık duygusudur.

Nefret-Tiksinti: Bir insanı ya da nesneyi aşağılık, çirkin, kötü bularak ondan uzak durmak, ona kin bağlamak, beslemek, gütmek, tutmak deyimleriyle açığa çıkan duygu durumudur.

Özetle, yukarıda nitelikleri ve özellikleri anlatılan duygu durumları saldırgan davranışların ve şiddet eylemlerinin tetiğini çeker (21).

2.11. Saldırganlık Türleri

Saldırganlık üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde saldırganlığın çok değişik türde sınıflandırıldığı görülmektedir. Araştırmacılar genel olarak saldırganlığı aktif ve pasif saldırganlık olarak iki grupta incelemişlerdir. Aktif saldırganlıkta zarar verme niyeti bir eylemle gerçekleştirilirken, pasif saldırganlıkta zarar verme niyeti eylemsiz gerçekleşmektedir. Aktif saldırganlıkta, kişi karşındakine somut bir biçimde zarar verme amacıyla harekete geçmektedir. Pasif saldırganlıkta ise kişi çevresindeki yardıma ihtiyacı olan insanlara yardım etme olanağı bulunduğu halde görmezlikten gelmektedir. Böylesi bir durumda kişi

yasalardan ya da karşısındakinden zarar görme endişesi ile aktif olarak saldırganlık göstermemektedir (86).

Cox (1985) saldırganlığı iki grupta incelemiştir. Bunlar araçsal saldırganlık ve düşmanlık içeren saldırganlıktır. Bunların yanında tartışmalı olan atılgnlık kavramı da eklenebilir (86).

2.11.1. Atılgnlık

Bu davranış şekli saldırganlıkla karıştırılmakta olan atılgnlık, yani atılgn davranıştır. Atılgnlık, çok yönlü bir kavram olması nedeniyle, bu konuda çeşitli tanımlar yapılmış ve bir kişilik özelliği olmaktan çok öğrenilmiş, duruma özel bir seri sözlü ve sözlü olmayan davranışlar bütünü olarak tanımlanmıştır (42).

Kiper (1984), bireyin kendi çıkarlarını koruması için kaygıya kapılmadan duygularını açıkça anlatabilmesi ve başkalarının haklarını kabul ederek, kendi hakkını kullanmasını sağlayan her davranışı atılgnlık olarak tanımlamıştır (42).

Cox (1985), araçsal saldırganlık, düşmanlık içeren saldırganlık ve atılgnlık arasında tartışmalı bir alanın olduğunu ve sözü edilen ilk iki saldırganlıkla atılgnlığın birbirinden ayırt edilmesi gerektiğini ifade eder (42).

Alberti ve Emmons (1998); sağlıklı atılgn davranışı; insan ilişkilerinde eşitliği gözeten, gereksiz endişelerden arınmış bir şekilde, kendi çıkarlarımız doğrultusunda hareket edebilmek kendimizi savunabilmek, duygularımızı dürüstçe ve rahatlıkla ifade edebilmemizi mümkün kılan bir davranış biçimi olarak tanımlamıştır.

Bu davranış biçiminin öğelerini ise şu şekilde tanımlamaktadır:

İnsan ilişkilerinde eşitliği gözetmek; ilgili insanları eşit görmek, zayıf olan tarafı kişisel güçle donatarak güç dengesini sağlamak ve herkesin kazanmasını mümkün kılmaktır.

Kendi çıkarları doğrultusunda hareket etme; kariyer, ilişkiler, hayat tarzı, zaman programlama ile ilgili kararlar verebilme, sohbetler başlatma ve etkinlikler planlama, kendi düşüncesine güvenme hedefler belirleme ve onlara ulaşmak için çaba gösterme, insanlardan yardım isteme ve sosyal etkinliklere katılma anlamına gelmektedir.

Endişe duymadan kendini savunmak; hayır diyebilmeyi, zaman ve enerji ile ilgili sınırlar koymayı, eleştirilere, küçümsemelere ve öfke krizlerine tepki göstermeyi, bir fikri ifade etmeyi, desteklemeyi veya savunmayı kapsar.

Duyguları rahatlıkla ve dürüstçe ifade etmek; karşıt bir görüşü dile getirebilmek, öfkeyi dışa vurmak, arkadaşlık ve ilgi göstermek, korku veya endişeyi kabul etmek, kendiliğinden davranmak ve bütün bunların hepsini rahatça yapmak demektir.

Haklarını kullanmak; bir vatandaş, bir tüketici, bir örgüt, okul ya da çalışma grubu üyesi veya sosyal olaylara görüş belirtmek için uğraş vermek, kendinin ve başkalarının haklarına yapılan saldırılara tepki göstermektir.

Başkalarının haklarını çiğnememek ise, yukarıdaki kişisel hedeflere, başka insanların eleştirilerine maruz kalmadan, onlara zarar vermeden, onları korkutmadan ve manipüle etmeden ulaşmak anlamını taşımaktadır (84).

Tiryaki; koçların, sporcularını daha saldırgan olmaları yönünde güdülemesinin aslında onların daha atılgan olmalarını istemesi anlamını taşıyacağını ve bu tür davranışlarda karşıdaki kişiye zarar verme niyeti olmadığını fakat kazara zarar verilirse bunun rastlantısal bir durum olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir (30).

2.11.2. Düşmanlık İçeren Saldırganlık

Bu saldırganlık türü, düşmanlık duygusu içermektedir; asıl amaç, diğer bir kişiye zarar vermek, onu incitmektir. Bir başka deyişle düşmanlık içeren saldırganlık kendi içinde bir sonuçtur. Peter ve Beyer (1997)'e göre bu saldırganlık türü; hoşnutsuzluk, kin veya nefret içeren uyarılara ait bir tepkidir. Acıya neden olan olaylar, önceden belirli bir amaca yöneltmiş tepkilerin gerçekleşmesini engelleyen engellerin birdenbire ortaya çıkması sonucu başarı gereklilikleri, önceki deneyimleri yüzünden beklenen güzel olayların gerçekleşmemesi, sona ermesi sonucu ortaya çıkabilir (4).

Sosyal psikologların birçoğu, birincil amacı birine zarar vermek olan bir saldırganlığın bulunduğunu tartışmaktadırlar. Böyle bir saldırganlığı genellikle düşmanlık içeren saldırganlık olarak isimlendirir ve bu saldırganlığı duygusal ya da

öfke saldırganlığı olarak düşünürler. Saldırıda bulunan kişi diğerlerine hoş olmayan uyaranlar gönderir ve onlara zarar vermeye çalışır (4).

Düşmanca saldırganlık ise toplumsal olarak onaylanmaz. Ne var ki, birçok saldırgan davranış, gerçekte toplumsal kuralların zorlamasıyla oluşur ve bu yüzden de, özgeci olarak nitelenir. Kuralları destekleme ve uygulamaya yönelik eylemler, anne-baba disiplinli ya da maç sırasında koçun emirlerine uyma, uygun hatta gerekli görülmektedir (103).

Bu davranış türleri sözlü veya sembolik bir anlam taşımaktadır. Öldürmeye veya fiziki olarak zarar vermeye yönelik şiddet davranışları değil duygusal olarak karşı tarafı yıpratmaya yönelik davranışlardır.

Başlıca türleri şunlardır:

- Gözlerini dikerek bakmak,
- Birinin fikirlerini küçümsemek,
- Konuşmaya karşılık vermemek,
- Uygunsuz el kol hareketleri yapmak,
- Birinin arkasından konuşmak, dedikodu yapmak, söylenti çıkarmak,
- Birey üzerinde baskı kurmak,
- Birinin konuşmasını çirkin bir üslupla kesmek,
- Bir kişiyle veya işle alay etmek,
- Başkalarını küçümseyerek kendini ön plana çıkarmak,
- Üst düzey yöneticilerine yanlış bilgiler vermek,
- Biri geldiği zaman odayı terk etmek,
- Biri ya da birileri hakkında adaletsiz ve olumsuz performans raporu bildirmek,
- Sözlü cinsel tacizde bulunmak, küfür etmek,
- Birini suçlamak, itham altında bırakmak.(103)

Sporcularda düşmanlık içeren saldırganlık genelde geçmişte karşılaşılmış ve kaybedilmiş müsabakalardan kaynaklanmaktadır. Oyuncu daha önce karşılaştığı ve mağlup olduğu bir oyundan sonra, rakip takımın oyuncularına kin ve nefret beslemeye başlar ve bu yoğun duygular ilk karşılaşmada ortaya çıkarak harekete geçmesine neden olur. Oyuncunun bu düşmanca tutumu kimse tarafından hoş karşılanmasa da, takımının başarıya ulaşması durumunda hem takım yöneticileri hem de taraftarlar tarafından takdir toplar (30).

2.11.3. Araçsal Saldırganlık

Öğrenilmiş saldırgan eylemler, araçsal saldırı olarak tanımlanır. Bir hedefe ulaşmak için bu saldırı türü planlı olarak uygulanır. Araçlı saldırılar kurallara uygun olarak geliştirilebileceği gibi, kuralların dışına da çıkabilir (90).

Araçsal saldırganlıklar, sportif bir amaç için belli bir düzeyi yakalama, karşısındakini yenme aracı veya kaybetmekten kaçınma davranışı biçiminde ortaya çıkar. Bu tür saldırganlığa, özel duygusal uyanma belirtileri eşlik etmez ve bunlar öğrenilmiş davranışlardır (90).

Leonard'a (1988) göre araçsal saldırganlık, duygusal bir temele sahip olmayıp tamamen göreve ve amaca yönelik bir saldırganlık şeklidir. Örneğin; bir futbol maçında gole giden rakibini formasından çekerek, ayağına vurarak ya da sarılarak vb. engellemeye çalışan futbolcunun amacı, rakibine zarar vermek değil, onun gol atmasını engellemektir. Bu tür bir davranışta bulunan sporcu, oyun kurallarının belirlediği ölçülerde cezalandırılır (90).

Sporcuların, ceza alacaklarını bilerek böylesine saldırgan davranışlarda bulunmasını, Terry ve Jackson (1985), "herkes, karşılaştığı bir durumda kazanacaklarını bilebilir ya da öngörebilir" diyerek açıklamaktadırlar. Doğal olarak bir sporcu kazanmayı isteyecek, kaybetmeyi istemeyecektir. Bu nedenle bilerek ya da bilmeyerek saldırgan davranışta bulunabilir. Bu davranışın sonunda sporcu, kırmızı kart görerek sonraki hafta için ceza alabilir; fakat bu davranışı sonuçta takımın kazanmasını sağlamış olabilir. Bu ceza dikkate alınmadan kazanan takımın sporcularına prim verilebilir ve saldırgan davranışlar dolaylı olarak desteklenmiş, pekiştirilmiş olur (90).

Spor da varılan ya da ulaşılmak istenen hedefler para, başarı, prestij, adını duyurma, şöhret olma olabilir. Saldırgan davranışta bulunan sporcu saldırganlığı bu amaçlarına erişmede bir araç olarak görebilir. Eğer bir şekilde bir kez saldırganlıkla amacına erişmişse, saldırgan davranış pekişir. Bu pekiştirme kişide, saldırganlıkla amaca ulaşılabilceği izlenimi yaratır (90).

Bilgin (1986), araçsal saldırganlığı farklı başlıklar altında gruplayarak daha ayrıntılı olarak incelemiştir. Bunlar;

Amaç yönelimli saldırganlık; Basketbol da sayı yapmayı amaçlayan rakibinin eline vurma, su topunda gol atmayı amaçlayan rakibini suyun içine çekme ya da karatede rakibine üstünlük sağlamak için tekme atma davranışları düşmanlık niyeti içermeyen sadece bir amaca erişmek için gerçekleştirilen davranışlardır. Bu tür saldırgan davranışlar çoğunlukla, daha iyi bir derece elde etmek, rakibini yenmek, rekor kırmak, madalya kazanmak amacıyla ya da yüksek bir ödül veya primin kaybedilme riskinin arttığı durumlarda görülmektedir.

Sosyal ödül ve onay amacıyla saldırganlık; Bir futbolcu, skor avantajı takımındayken, gol atma şansı yakalamış rakip takım oyuncusunu, tekme atarak durdurur böylece rakibinin gol atmasını engeller. Burada amaç koçunun onay ve beğenisini kazanarak, takımdaki yerini sağlamlaştırmaktır. Sporcu, yarışma sırasında kendisinin ya da takımının başarılı olmasını sağlayan davranış gösterdiğinde, bu davranışı için cezalandırılmış olsa bile yakın spor ve toplumsal çevresi tarafından ödüllendirilebilir, desteklenir. Bu durum sporcuda saldırganlığın pekişmesine neden olur.

Sosyal rol olarak saldırganlık; Çocuk ve genç sporcularda gözlem, taklit ve koşullanma yöntemleriyle öğrenmeye sıklıkla rastlanmaktadır. Sporcular, kendilerine örnek aldıkları, özdeşleştikleri popüler sporcunun davranışlarını gözler ve taklit ederler. Saldırganlık eğilimi içeren davranışlar sergileyen popüler bir sporcuyu izleyen çocuk ve genç sporcular, başarıyı yakalamak ve popüler olmak için saldırgan davranışlarda bulunmak gerektiği kanısına vararak saldırgan davranışlar gösterebilirler.

Emir altında saldırganlık; Sporcular, çalışma ve sosyal çevresinin başarıyı salt kazanmak olarak algıladıkları durumlarda, kendisinin ya da takımının mutlak

kazanmak zorunda oldukları müsabakalarda, koçları tarafından daha sert oynamaları konusunda yönlendirilirler. Koçunun emri altındaki sporcular, istenenleri yerine getirmek dolayısıyla kazanmak için sınırsız saldırgan davranışlarda bulunabilmektedirler.

Saldırganlığa yöneltici karmaşık dürtüler; Bir futbol maçında sporcu dışsal bir ödül alabilmek için araçsal saldırganlık ile maça başlar fakat kısa bir süre sonra rakibinin davranışlarını düşmanca saldırganlık olarak yorumlayarak, karşılığında düşmanlık içeren saldırganlık türü tepkilere yönelebilir. Bu tür saldırganlık durumunda çok çeşitli dürtüler saldırgan davranışın gerçekleşmesinde rol oynayabilir ve saldırgan eylemini gerçekleştirirken bu dürtülerin hangilerinden etkilendiğini ayırt edemeyebilir. Müsabaka esnasındaki araçsal saldırganlığın, düşmanlık içeren saldırganlığa yönelmesinin başlıca nedeni duygusal yüklenmelerdir. Sporcunun, hakemin yanlı bir tutum gösterdiğine inanması, seyirci baskısı, performansını tam olarak sergileyememesi saldırgan davranışın araçsallıktan, düşmanlık içeren saldırganlığa dönüşmesine neden olabilmektedir (27).

2.12. Saldırganlık Kuramları

Saldırganlığa, tarih boyunca, tüm insanlarda ve tüm toplumlarda rastlanmıştır. Bu nedenle; saldırganlık içeren davranışın, nereden kaynaklandığını ve nasıl oluştuğunu açıklamak için çok çeşitli görüşler ve kuramlar ortaya konmuştur (30).

2.12.1. İçgüdü Kuramı

Kurucusunun Freud olduğu bu kuram saldırganlık davranışının, insan ve hayvan doğası gereği olduğunu öne süren anlayıştır. Bir içgüdüye bağlı olarak ortaya çıkan ve saldırı davranışında bulunmaya yönelik doğuştan gelen bir eğilimdir (4).

İçgüdü teorisi kendi arasında, psikanalitik ve etolojik yaklaşım olmak üzere iki ana kategoriye ayrılır.

Psikanalitik yaklaşıma göre, insanoğlunda iki temel içgüdü söz konusudur. Bunlardan ilki yaşam içgüdü olan Eros, ikincisi de ölüm içgüdü olan Thanatos'dur. İçgüdüünün temel fonksiyonu, gereksinmelerin yarattığı gerginliği azaltmaktır. İnsanda ölüm içgüdüünün neden olduğu yıkıcılık, saldırgan eylemlerle azalmakta,

saldırgan eylemde bulunduktan sonraki zaman aralığında ise yıkıcılık yeniden oluşmaktadır. Bu nedenle insan saldırganlığı, Freud'a göre kaçınılmazdır (74).

Etolojik yaklaşıma göre, saldırganlık, doğuştan getirilmektedir ve saldırganlığın türlere hizmet eden bir fonksiyonu bulunmaktadır. Saldırganlık, hayatta kalma ve türlerin korunma şansını artırır. Saldırganlık sayesinde türün en sağlıklı ve en güçlü lideri seçilir, gelecek jenerasyona çok daha fazla kaynak bırakılır, türün yaşadığı sosyal üniteye hiyerarşi belirlenir, en iyiler basamağın en üstünde yer alır (74).

Freud, insanlarda bulunan bu yıkıcı saldırganlık enerjisinin bir şekilde boşaltılmaması durumunda kişinin, kendisine ve çevresine karşı tahrip edici (saldırgan) davranışlar içerisinde girebileceğini belirtmiş ve artmış cinsel enerjinin, cinsel aktiviteyle azalması gibi yıkıcı enerjinin de saldırgan davranışlarla azalacağını ileri sürmüştür (89).

Katarsis; Genel olarak, belirli bir arınmayı, temizlenmeyi ifade eden katarsis kavramı, çok çeşitli türden gerilimi sona erdirme, rahatlama, boşalma süreçlerini işaret etmektedir. Sosyal psikolojide, katarsis kavramı, saldırganlığın önceden ifade edilmesinin saldırgan duyguları azaltması hatta silmesi olarak tanımlanmaktadır (27).

2.12.2. Biyolojik Kuram

Biyolojik kuramlar, beyin ve merkezi sinir sisteminin saldırgan davranışlara yol açtığını savunmaktadırlar ve saldırganlıkta kimyasal, hormonal ve genetik bir sürecin varlığı söz konusu olduğundan bahsetmektedirler (16).

Biyolojik kuram, saldırganlığın temelinde, hormonların ve biyolojik unsurların rolünü araştırmaktadır. Saldırganlık ve kromozomlar ilişkisi incelendiğinde, erkeklerdeki fazladan bir Y kromozomunun, saldırgan davranışlara neden olduğu yönünde bulgular elde edilmiştir. Yine beyinde hipotalamus, mesansafalon ve amigdalanın uyarılmasının öfke ve saldırgan davranışlara neden olduğuna ilişkin araştırmalar bulunmaktadır (89).

Sonuç olarak saldırganlıkla ilgili biyolojik çalışmalar genellikle iki değişik çizgide yürütülmektedir. Birinci çizgideki araştırmalarda, saldırganlığın beyin hangi bölgeleri tarafından kontrol edildiğini saptamaya yönelik çalışmalar yapılmaktadır.

Bu konuda hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar ortak bir biçimde saldırgan davranışların beyindeki bazı merkezler, özellikle hipotalamus bölgesi tarafından kontrol edilebileceğine işaret etmiştir. İnsanlarla yapılan çalışmalarda da, aynı ölçüde kesin olmamakla birlikte, saldırgan davranışların hipotalamus tarafından kontrol edildiği yolunda bulgular elde edilmiştir (99).

İkinci çizgideki araştırmalarda ise, bireylerin genetik yapılarının onları saldırgan davranışlarda bulunmaya eğilimli kılıp kılmadıkları araştırılmaktadır. Bu çerçevede üzerinde en çok durulan konu, cinsiyet kromozomları ile saldırganlık arasındaki ilişki olmuştur. Bu çalışmalarda genellikle erkeklik kromozomuyla saldırganlık arasında bir ilişki olabileceği saptanmıştır. Ancak, bu bulgular eleştiriye açık oldukları için saldırganlığın nedeninin erkeklik kromozomu olduğu yolunda bir yargıya varmak güçtür (99).

2.12.3. Engellenme–Saldırganlık Kuramı

Belli bir hedefe yönelik dürtülerin veya eylemlerin dış veya i etkenlerle engellenmesi durumuna engellenme (transtration) denir (18).

Köknel ise; engellemeyi istek, gereksinim ya da bir davranışın amacına ulaşmasının önlenmesi olarak ifade etmektedir (62).

Kuram 1939 yılında Yale grubu olarak isimlendirilen Dollard, Doob, Miller, Mower ve Sears tarafından geliştirilmiştir. Kurama göre, engellenmeler arttıkça saldırgan dürtüler de artar ve artan bu saldırgan dürtü açık saldırgan davranışa neden olur. Engellenme, daima herhangi bir şekilde saldırganlığa yol açar ve saldırganlık daima bir engellenmenin sonucudur (89).

Engellenme-saldırganlık kuramı üç temel öneri üzerine kurulmuştur. Bunlardan birincisi, tüm engellenmelerin saldırganlığa yol aacağıdır. İkincisi, tüm saldırganlıkların engellenmelerden kaynaklandığı, üçüncü varsayım ise engellenme sonucu ortaya çıkan gerginliğin saldırganlık davranışıyla ifade bulduğunda azalacağıdır. Bu varsayımlara göre her engellenme sonucunda saldırganlık dürtüsü ortaya çıkmaktadır (14).

Engellenme-saldırganlık kuramı bir gerilim azaltma modelidir. Kurama göre, engellenme bireyde bir gerilim yaratmakta, bu gerilim azaltılmadığı takdirde, patlama

şeklinde bir saldırgan davranış ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, engellenme-saldırganlık kuramı içgüdü kuramlarıyla bir paralellik göstermektedir, engellenme-saldırganlık kuramı Freud'un "engellenmiş içgüdü" kavramından esinlenerek ortaya atılmıştır. Diğer yandan saldırganlığın doğuştan gelen içgüdüsel bir davranış olmadığını savunması açısından engellenme-saldırganlık kuramı öğrenme kuramlarıyla da bir paralellik göstermektedir (99).

Sportif ortamda amaca yönelik her hareket rakip tarafından bir engellenme ile karşılaşmaktadır. Dolayısıyla engelleme ile ortaya çıkan gerginlik, öfke ve bunun sonucu saldırganlık yarışmanın uygun bir anında kendisini göstermektedir (4).

Sporda, örneğin futbolda savunma oyuncusunu geçemeyen santrafor, savunma oyuncusuna bilerek tekme ve dirsek atabilir ya da dünya ağır sıklet boks şampiyonası unvan maçında olduğu gibi M.Tyson'ın rakibi E.Hoolyfield'in kulağını ısırarak parçalaması gibi açık saldırgan bir davranış görülebilir. Yani kurama göre engellenme, daima herhangi bir şekilde saldırganlığa yol açar ve saldırganlık daima bir engellenmenin sonucudur (89).

2.12.4. İpucu–Uyarılmışlık Kuramı

Engellenme–saldırganlık kuramı ile sosyal öğrenme kuramını bütünleştiren Berkowitz (1993), engellenmenin ya da tahrik edilmenin saldırganlıkla sonuçlanabileceğini öne sürer, açık saldırganlığın genellikle saldırgan ipuçları bulunmadıkça ortaya çıkmayacağını ifade etmektedir. Saldırgan ipuçları da geçmişte saldırganlıkla birlikte bulunan ateşli silahlar gibi çevresel durumlara bağlanmaktadır. Bu kurama göre, engellenme daima saldırganlığa neden olmamakla birlikte, artan uyarılmışlık ve öfke saldırganlık olasılığını artırır. Saldırgan eylemlerin ortaya çıkmasında, artan uyarılmışlık ve öfke ile toplumsal olarak öğrenilmiş ipuçları, saldırgan davranışa neden olur. Örneğin; sporcu yarışmayı kaybetmekte veya kötü oynamaktadır. Bunu artan uyarılmışlık izler ki bu öfke ya da acı çekmek şeklindedir. Bundan sonra saldırganlık otomatik olarak ortaya çıkacaktır. Eğer birey, saldırganlıkla ilgili öğrenmelere, yaşantılara, durumsal ipuçlarına sahipse artan uyarılmışlık ve öfke saldırganlığa neden olacaktır (27).

Eğer toplumsal olarak öğrenilmiş ipuçları uygun değilse saldırganlık ortaya çıkmayacaktır. Saldırganlığın öğrenilmesinde bir modelin olması, küfür ve ipuçlarının bulunması engellenirse bireyde saldırgan davranış azaltılabilir (27).

Bu kuramı, diğer kuramlardan ayıran en önemli özelliği, saldırganlık olgusunu tek bir nedene dayandırarak değil, çok yönlü, bütünsel ve bağlamsal olarak açıklamaya çalışmasıdır (27).

2.12.5. Sosyal Öğrenme Kuramı

Sosyal öğrenme kuramı ilk defa 1947 yılında Julian Rotter tarafından kullanılmıştır. Rotter'e (1947) göre, insan, hayatına tesir edebilen yaşam deneyimlerini etkileyebilme yeteneğine sahip bilinçli bir varlıktır. Fakat dış uyarıcılar ve pekiştirenler insan davranışlarını etkilemektedir. Günümüzde sosyal öğrenme kuramı denildiğinde Albert Bandura (1969), akla gelmektedir. Bandura'nın sistemi davranışçı olmakla birlikte bilişsel özelliklerde taşıyordu. Bu kuramı diğer kuramlardan ayıran özelliklerden biri, saldırganlığı düşmanca ve incitme amacıyla yapılan bir davranış olarak değil, amaca yönelik araçsal bir davranış olarak görmesidir (42).

Bandura'ya (1977) göre, insanlar bir saldırganlık içgüdüleri ile doğmazlar. Sosyalleşme sürecinde ne zaman, kime karşı ve hangi şekilde saldırgan davranışlarda bulunacaklarını sonradan öğrenirler. Bu öğrenmeler pekiştirme ve taklit olmak üzere iki mekanizma yoluyla gerçekleşir (85).

Bandura ve Walters, saldırgan davranışların ortaya çıkması ve şekillenmesinde ailenin önemine vurgu yapmışlardır. Önceleri anne-babanın pekiştirmesi ile biçimlenen saldırgan davranışlar, daha sonra arkadaş, öğretmen ve diğer bireylerden oluşan çevre tarafından pekiştirilerek bir davranış biçimine dönüşmektedir. Anne babalar ya da öğretmenler çocuğun saldırgan davranışlarını onaylamasalar bile, bazen azarlayarak bazen de davranışlarını değiştirmeye çalışarak, onu dikkat merkezi haline getirmektedirler. Dikkati üzerine çekmek isteyen bir çocuk için azarlama bile saldırganlığı pekiştiren bir davranış olabilmektedir (3).

Sosyal öğrenme kuramının saldırganlığın anlaşılması ve açıklanmasına önemli katkıları olduğu açıktır. Kuram, her şeyden önce, saldırganlığın nedenlerin pekiştirme ve taklit yoluyla öğrenme gibi test edilebilir kavramlarla açıklamaktadır.

Ayrıca, saldırgan davranışların öğrenme yoluyla kazanıldığını savunduğu için, bu tür davranışlar açısından gözlenen bireysel farklılıkları da bu kuram çerçevesinde kolayca açıklamak mümkündür. Diğer yandan, içgüdü kuramları ile karşılaştırıldığında, sosyal öğrenme kuramı saldırganlığın önlenmesi ya da kontrol edilmesi konusunda daha iyimser bir tablo ortaya koymaktadır. Çünkü saldırgan davranışların öğrenildiğini kabul etmek, aynı zamanda bu davranışların kazanılmasının engellenebileceğini ve kazanılmış olan davranışların söndürülebileceğini kabul etmek anlamına gelmektedir (99).

Araştırmacıların çoğu, insanlarda saldırganlığın yalnız doğuştan gelen faktörlere indirilemeyeceğini, öğrenmenin saldırganlık davranışının türü ve miktarı üzerinde önemli etkisi olduğunu savunurlar. Saldırganlığa salt içgüdü ve engellenme açısından bakan görüşlerle karşılaştırıldığında, sosyal öğrenme kuramını benzersiz kılan şey, saldırganlığı değiştirilebilir, düzeltilebilir ve engellenebilir bir olgu olarak görmesidir (97).

Sosyal Öğrenme Kuramı'na göre diğer tüm davranışlar gibi saldırganlık da öğrenilen bir davranıştır ve bireyler saldırganlığı gözleyip taklit ederek öğrenmektedirler. Bireyler kendilerini, saldırgan davranış gösteren bireylerin yerine koyarak onlarla özdeşleşirler (64).

Sosyal öğrenme kuramcıları insanın doğuştan saldırgan olmadığını saldırganlığın toplumsallaşmanın bir sonucu olarak ortaya çıktığını belirtmişlerdir. Sosyal öğrenme kuramında bireyi saldırganlığa iten güçlerin içsel olmaktan çok dışsal olduğu görüşü hâkimdir (3).

Diğer kuramlarla karşılaştırıldığında bu kuram dış etkilere daha fazla önem vermektedir. Ancak kişi yalnız çevresel etkenlere tepkide bulunan güçsüz bir organizma değildir. Kişi ve çevrenin karşılıklı etkileşimleri bireyin sahip olduğu davranışları oluştururlar. Böylece hem çevre etkinlikleri davranışları şekillendirir, hem de çevre davranışlar tarafından etkilenmektedir. Bu dinamik görüşler insanın saldırganlığını diğer sosyal davranışlar gibi hem çevreden kaynaklanan uyaran ve pekiştiricilerin etkisi hem de bilişsel kontrol etkisiyle öğrenildiğini savunmaktadır. Bu kuram, saldırgan davranışların kaynaklarının çok çeşitli olduğunu, geçmiş deneyim ve öğrenmeden, dış durumsal etmenlere kadar yayılan çok geniş bir yelpaze

içinde değerlendirilmesi gerektiğini, ayrıca saldırganlık ve şiddetin, nesiller boyunca öğrenilmiş bir davranış kalıbı olarak geçtiğini de savunmaktadır. Geçmişteki deneyimlerin saldırganlığın ne zaman, hangi durumlarda ve de ne sıklıkla ortaya çıkacağını belirlediğini, çocukların model olarak aldıkları ana babalarının davranışlarından, nasıl davranmak gerektiğini öğrendiklerini, aile ve dış çevreden edindikleri saldırgan modellere özenerek saldırgan davranışlarda bulduklarını ileri sürmektedir (14).

Sosyal öğrenme kuramı diğer kuramlardan ayıran özelliklerden biri, saldırganlığı düşmanca ve incitme amacıyla yapılan bir davranış olarak değil, amaca yönelik araçsal davranış olarak görmesidir. Bu kuramın önemli özelliklerinden bir diğeri ise saldırganlıkla ilgili olarak diğer kuramlarla kıyaslandığında davranışların kazanılmasında bireyin daha aktif bir rol oynadığını kabul etmesidir. Bu kuram yoğun duygular sonucu meydana gelen saldırgan davranışların çevresel pekiştirmelere bağlı olarak değiştirilip kontrol altına alınabileceğine dikkat çeker. Bireyler yoğun duyguların sonucu saldırganlık yerine daha olumlu davranışlar da öğrenebilirler. Bu kuram, bireyin sorunlar karşısında saldırgan davranışlar yerine daha olumlu başa çıkma yollarının öğrenilebileceğini savunmaktadır. Böylece sosyal öğrenme kuramının, temelde saldırganlığı, pekiştirme ve model alma süreçlerine dayalı olan öğrenilmiş davranış olarak gördüğü açığa çıkmaktadır (27).

2.13. Saldırgan Kişilik

Saldırgan kişilik bozukluğu, bireyin saldırganlık dürtüsünü dizginleyememesi ya da tümüyle bu dürtüsünü bastırarak ketleşmesidir. Bu kişilik bozukluğuna “Pasif-Agresif Kişilik” de denir. Üç tip tanımlanmaktadır (53).

2.13.1. Pasif – Bağımlı Tip

Kişinin çaresiz, asalak davranışlı, kararsız, başkalarına dayanma eğilimleri asıl özelliklerini oluşturur. Sürekli sorumluluktan kaçır. Bir sorumluluk veya inisiyatiflerini kullanma durumuyla karşı karşıya kaldıklarında sıkıntı ve panik gösterirler.

Bu kimselerin kişilik karakteristikleri arasında “işleri sürüncemede bırakma” , “sabotaj” özellikle yeni işlere başlamadaki kayıtsızlık ve “üstünkörü davranış” gibi insanları çileden çıkarabilecek öğeler de mevcuttur. “Bir lokantada çalışan aşçının

isindeki memnuniyetsizliği ve patronunun kendisine karşı tutumunu beğenmemesi durumunda isine yeterli özeni göstermemesi, isine hâkim olmaması sebebi ile daima patronunun direktiflerini yerine getirmesi” örnek olarak verilebilir (53).

2.13.2. Pasif–Saldırgan Tip

Kendisini zorlayan, tehdit eden tutum ve davranışlara açıkça başkaldırmazlar, istemediği işleri yapması istendiğinde surat asar ya da olay çıkarırlar. Bazen de kasıtlı olarak işlerini kötü yapar ya da işi yavaşlatırlar. Bu kişiler benliklerini saldırgan bir kişilikle ortaya koymayı kabul edemezler. Dolayısıyla benliklerinin bu yönünü tümünden yadsıyarak, çevrelerine yansıttıkları saldırgan içeriği onlara karşı direnerek boşaltmış olurlar. Bu mekanizma bilinç dışında olduğundan, pasif–saldırgan kişiler hiç kızgınlık yaşamadıklarına inanır ve haksız yere kendileriyle uğraşıldığından yakınırırlar. Bir iş yerindeki çalışanlarının kasıtlı olarak iş yavaşlatmaları, direkt olarak saldırgan bir davranış sergilemeden tepki gösterme durumudur (53).

2.13.3. Saldırgan Tip

Bu tip kişiler saldırganlık dönemleri dışında uysal, bağımlı ve pasiftirler. Fakat beklenmeyen bir durum karşısında saldırgan davranışlar gösterebilirler. Bu duygularını açıkça dışa vurabilirler ve davranışları kontrol etmekte güçlük çekerler. Normal kişiler gibi saldırgan davranışlarını idare etme yeteneğini öğrenememiş ve kendilerini kontrol etmek için bir sistem geliştirememişlerdir. Ani bir patlama şeklinde şiddet eğilimi gösterebilirler (53).

2.14. Saldırganlığa Neden Olan Faktörler

Saldırganlık, insanın psikolojisinde yer alan bir davranış modelidir. Bu davranışın nedeni, nasıl oluştuğu, hangi olayların ve durumların buna zemin hazırladığı, en sık ne zaman ve hangi durumlarda görüldüğü gibi sorular hep cevaplanması gerekli olan sorulardır, ancak bilinen bir gerçek var ki o da, saldırgan kişiler kızgınlık ve öfke doludurlar. Öfke krizleri ve şiddet saldırılarıyla içlerindeki düşmanlığı ani patlamalarla dış dünyaya vururlar (14).

Diğer insan davranışları gibi saldırgan davranışlarda ancak çoklu etkenlerle açıklanabilmektedir. Saldırganlık konusuyla ilgili çalışmaların özellikle üzerinde

durdukları açıklamalardan bazıları doğuştan getirilen etmenler, mizaç, öğrenme yaşantıları, kimyasal anlamdaki bazı hormonal değişiklikler vb. biçiminde özetlenebilmektedirler (14).

Saldırgan davranışının ortaya çıkmasında çeşitli faktörler etkili olabilmektedir. Bu faktörler tek başına etkili olabileceği gibi bir veya birkaç faktör aynı anda birleşerek saldırgan davranışın ortaya çıkmasına neden olabilir. Kimi faktörler ise bazen saldırganlığa neden olabilirken bazen de saldırganlığın ortaya çıkma ihtimalini azaltabilmektedir. Bu durum kişiden kişiye farklılık gösterebilir (14).

2.14.1. Kişilik

Kişilik, “bir insanın duyuş, düşünüş, davranış biçimlerini etkileyen etmenlerin kendine özgü görüntüsü” olarak tanımlanmaktadır (14).

İnsanların toplumun hoş görmediği güduları bastırma yoluna gittiği bir benlik türü olan üst benlik türünde ahlaki anlayış ve günah gibi kavramlar yer alır. Üst benlik vicdan olarak da tanımlanmaktadır. İnsan yetiştiği ortam, içerisinde bulunduğu sosyal çevre ve statüsü ne olursa olsun saldırganlık güduları taşıyabilir. Bu güdülerin bastırılması ise insanın vicdanı ile mümkün olmaktadır. Aksi takdirde her türlü saldırganlık davranışını sergiler ve hiçbir pişmanlık duymaz. Tüm bunların dışında bir de insanların gösterebileceği kişilik bozukluklarından söz etmek doğru olacaktır. Kendine güveni olmayan kişilerin en önemli özelliklerinden birisi de her an tehdit altında olduklarını hissetmeleridir. Kendisini güvende hisseden hiç kimse, saldırgan bir tutum takınmaz. Kişilik özelliklerinde güvensizliğin gelişim durumu bireyin saldırgan davranışları ile doğrudan ilişkilendirilebilir (47).

2.14.2. Aile

Saldırganlığın gelişimi üzerine yapılan çalışmalarda aile ile saldırganlık arasında pozitif korelasyonlar bulunmuştur. Ailelerin çocuklarını yetiştirirken kullandığı yöntemler, disiplin ve ceza uygulamaları, ailelerin çocuklarına gösterdikleri duygusal tutumları, bireyle olan iletişim şekilleri, sergiledikleri davranış modelleri, ilgileri gibi bazı faktörler bireylerin saldırganlıklarında etkili olmaktadır. Ailelerin çocuklarının yanında yaptıkları her kavga ve sergiledikleri saldırgan davranışlar çocuğun saldırganlığı öğrenmesine ve uygulamasına etki etmektedir.

Ebeveynlerin kavgalarına şahit olan çocuklar aile içi şiddetin de etkisinde kalmakta ve saldırganlık düzeyleri artmaktadır (50).

Aile, yüz yüze ve samimi ilişkilerin en güçlü olduğu birincil gruptur. Bu nedenle aile, kişinin tutum ve değerlerinin oluşumunda birincil etkileşimi sağlaması yönünden büyük bir öneme sahiptir. Çocuğun doğumuyla birlikte ilk karşılaştığı ve ilk sosyal ilişkilerini kurduğu toplumsal kurum ailesidir. Aile, çocuğun beslenme, bakım, korunma ve sevilme ihtiyaçlarını karşılama yanısıra, çocuğu gelişimi ve davranışları açısından da yönlendirerek onun toplumsal bir birey haline gelmesine yardımcı olmaktadır. Bu nedenle ailenin ve aile içi ilişkilerin çocuk üzerinde çok önemli etkileri bulunmaktadır. Aile kavramı bireyin kişilik özelliklerinin şekillenmesindeki en önemli unsur ve rol model aldığı bir kurumdur (66).

Bireyin ilk sosyal çevresi ailesidir. Sosyalleşme süreci ailede başlar ve hayat boyunca devam eder. Saldırganlığın ortaya çıkmasında aileye ait özellikler ilk sırada yer almaktadır. Ebeveynlerin çocuklarının davranışlarını gereksiz yere engellemesi, çocuğun istek ve davranışlarını eleştirmesi, sık sık cezalandırması, çocuğun her isteğine boyun eğmesi veya ihmal etmesi saldırgan davranışa neden olmaktadır. Ailede sağlıklı iletişim kurulmasında çocuğa yönelik tutumların yanı sıra, ebeveynlerin mesleği, çalışma durumu, evlilik anlaşmazlıkları, boşanma, işsizlik, hastalıklar, ekonomik sıkıntılar gibi etmenler de saldırgan davranışların ortaya çıkmasında etken olmaktadır (85).

Toplumsallaşma sürecinin ilk basamağında yer alan ailenin bireyin davranışlarının şekillenmesindeki rolü oldukça önemlidir. Aileler genleriyle aktardıkları özelliklerin yanı sıra, disiplin yöntemleriyle saldırganlığı ödüllendirmeleriyle ve saldırganlığa tolerans göstererek ya da saldırgan modeller sunarak da üyelerini saldırganlığa daha meyilli kılabilenlerdir (66).

Birey ilk eğitimini aileden aldığı için insani yönünün ve manevi değerlerinin gelişiminde ailenin rolü oldukça önemlidir. Saldırganlık ve beraberinde getirebileceği olumsuzluklar insanlık vasıfları ile bağdaşmayan durumlardır. Bu nedenle ilk eğitimini ailesinden doğru bir şekilde alıp içselleştiren bireylerin saldırganlığa ve diğer olumsuz davranış ve tutumlara olan eğilimleri, ailesinden eğitim alamamış ya da çarpık aile yapısına sahip olduğu için yanlış eğitim almış

bireylere göre daha azdır. Bu nedenle aile ile saldırganlık arasındaki ilişki göz ardı edilmemelidir (77).

2.14.3. Cinsiyet

Sosyal ve kültürel değerler biyolojik faktörler göz önüne alınarak incelendiğinde, erkeklerin kadınlardan daha fazla saldırganlığa yatkın oldukları, aynı zamanda saldırılara da daha fazla hedef oldukları ortaya çıkmıştır. Stor (1968) da erkeğin kadından daha saldırgan olduğunu savunmaktadır (32).

Mitchell'in 1981'de yaptığı araştırmada erkeklerin fiziksel olarak saldırganlığa daha yatkın bir biçimde yetişmiş olduğunu belirtmektedir. Çocukluğun ilerleyen dönemlerinde erkek çocuklar kız çocuklarına oranla daha fazla saldırgan davranmaktadırlar. Erkeklerdeki saldırganlığın en yoğun oranla ergenlik döneminde dışa vurulduğu belirtilmektedir. Erkekler daha çok fiziksel, sosyal ya da maddi ödül, statü kazandırma gibi yararlı sonuçlara bağlı olarak saldırgan davranışlar gösterebilmektedir. Statü oluşturmak için saldırgan davranışlar araç olarak kullanılmaktadır. Bayanlar ise sosyalleşmenin yanında fiziksel olarak zayıf olmaları sonucu fizikselden çok doğrudan ya da dolaylı olarak sözel saldırganlık daha çok göstermektedir (77).

Bu durum kadınların erkeklere göre sözel konularda daha yetenekli olmalarına bağlanmaktadır. Toplumda erkeklerin saldırgan davranış göstermeleri kızlara oranla daha olumlu karşılanır. Erkek çocukların oynadıkları oyunlarda bile saldırganlık içeren davranışlar olması normal karşılanmaktadır. Özben (2001)'e göre kızlar ve erkekler arasındaki saldırgan davranış farklılıklarını inceleyen araştırmaların çoğunluğunda erkeklerin kızlara oranla en azından fiziksel açıdan daha saldırgan olduğu sonucuna varılmıştır. Hall (1984)'e göre batı toplumlarında kadınların giderek artan özgürlükleri, kadınların şiddet karşısındaki çekingenliklerini kaldırarak saldırgan olmalarının önündeki engellerin kalkmasında önemli bir yere sahiptir (77).

2.14.4. Yaş

Alanda yapılan pek çok araştırma erken çocukluk dönemi saldırgan davranışlarının daha sonraki yaşlarda yaşanan saldırgan davranışların yordayıcısı olduğu yönündedir. Yapılan araştırmalar sonucunda, erken dönemlerdeki

saldırgan/anti sosyal davranışların yaşamın sonraki dönemlerinde sürdüğü ve sıklıkla sonraki dönemlerde daha da ciddi bir hal aldığı yolundadır. Richman, Stevenson ve Graham, üç yaşlarında sergilenen (aşırı hareketlilik ve rahatsızlık) saldırgan davranışların, sekiz yas dolaylarında gözlemlenen anti sosyal davranışlarla ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Diğer çalışmalar, çocuktaki saldırgan davranışların yetişkinliğe kadar süren ve devam edebilen bir durum olduğunu ve bu durumun da gençlikteki anti sosyal davranışlara, düşük meslek statüsüne, alkol kullanımına ve suç işleme vb. davranış durumlarına neden olabileceğini öngörmektedir (22).

2.14.5. Eğitim

Geniş anlamda eğitim, bireylerin toplumun standartlarını, inançlarını ve yaşama yollarını kazanmasında etkili olan tüm sosyal süreçlerdir. Başka bir ifadeyle, bireyin davranışlarında, kendi yaşantısı yoluyla kasıtlı olarak istendik değişimler meydana getirme sürecidir.(65) Eğitim bireylerin toplum içindeki rolünün benimsenmesinde önemli bir kavramdır. Bireyler ilk eğitimini ailelerinden almaktadır. Daha öncede belirtildiği gibi ailenin bireyin saldırganlığı üzerindeki etkisi oldukça fazladır. İlk eğitimini aileden alan birey daha sonraki yaşantısının büyük bir çoğunluğunu eğitimiyle geçirmektedir. Eğitim öğretim kurumlarının basında okullar gelmektedir. Bireyler eğitim gördükleri okullarda çeşitli kurallar altında disipline edilmektedirler (77).

Çocuk ailesinden sonra zamanının büyük bir bölümünü okulda geçirmektedir. Okul ortamında çocukların saldırgan davranışlar göstermelerine neden olabilecek çok fazla faktör vardır. Öfke duyan, saldırgan davranışlarda bulunan çocuklar sık sık kavga ederler, ilişkileri gergin ve bozuktur, kurallara uymakta zorlanırlar ve bu yüzden ceza alırlar, okulda ve evde sorun yaratırlar, olumsuz davranışlarını yinelerler. Sağlıklı yollardan ilgi göremeyince ilgi görmek amacıyla saldırgan davranışlarda bulunabilirler (85).

Okullarda sosyal aktivitelerin yetersizliği öğrencilerin enerjilerini aktarabilecekleri, rahatlayabilecekleri alanların sınırlılığı sıkıntıyı arttırmaktadır. Saldırgan davranışta bulunan öğrencilerin spor, bilgisayar, güzel sanatlar etkinlikleri gibi alanlara yönelmeleri sağlıklı davranışlar geliştirebilmeleri açısından yararlı olabilir (85).

Bireylerin ailelerinden ve okullardan aldığı eğitim, hayatlarını yönlendirebilmeleri ve çevreleriyle girdiği etkileşimlerde sağlıklı bir iletişim kurmaları açısından çok önemlidir. Bu nedenle aileler ve okullar eğitim planlarını düzenlerken bireylere olumlu davranışları kazandıracak şekilde düzenlemelidirler (77).

2.14.6. Kültür

Kültür, insanın doğal çevre ile ilişkisi ve kendi zihni varlığına dayalı olarak yarattığı, insan tarafından icat edilmiş ve nesilden nesile aktarılmış, geliştirilmiş duygu, düşünce ve davranış semalarının bütünüdür (65).

Kültür, bir bireyin içinde beslendiği ve geliştiği en önemli öğelerdendir. Birey mensubu bulunduğu kültür ile şekillenmekte ve yaşamını bu kültürel yapıya göre idame ettirmektedir. Eğer bağlı bulunulan kültür sapkın ve saldırgan davranışları diğer kültürlerle göre daha fazla tolere ederse, kendi kültüründe yadırganmayan bir davranış başka kültürlerde problem haline dönüşebilir. Toplumsal sosyo-kültürel yapı, birey davranışlarını ve yaşam tarzını etkilemekte ve bireylerin yaşamlarını ilgili davranış düzlemine göre biçimlendirmektedir. Bireylerin kişilikleri, davranış şekilleri, davranış kalıpları, iyi-kötü, doğru-yanlış gibi kavramları toplumsal yapılardan karşılıklı olarak etkilenmektedir. Bu duruma göre bireylerin yasadıkları sosyo-kültürel yapılar onların saldırgan davranış sergileyip sergilememelerinde yön tayin edici konumdadır (50).

Her kültürde saldırgan davranışlara rastlansa da saldırganlık oranı saldırganlığın dışa vurum biçimi, kime yöneldiği, nasıl hoş görüldüğü gibi noktalarda kültürler arasında farklılık görülebilir. Saldırgan davranışların ortaya çıkmasında etkili olan kültürel farklılık konusunda Freedman ve arkadaşları (1973) bazı saldırgan davranışların toplum kurallarının zorlamasıyla oluştuğunu belirtmişlerdir. Bu tür saldırgan davranışlar özgeci veya toplumsal olarak nitelendirilir. Saldırganlığın kabul edilebilir olduğunu gösteren her şey saldırganlık eğilimini artırabilmektedir. Saldırganlığın yanlış olduğunu öğreten her şey de tam tersi bir etki yapabilmektedir (77).

Saldırganlığı kabul eden bir kültürle yetişen bireyler bu davranışları benimseyerek yaşantılarının her alanında bunları kullanma eğilimine gireceklerdir.

Oysa saldırganlık genel anlamda toplum tarafından onaylanmaz ve bu tür davranışlara izin verilmez. Kısacası saldırganlığı bir kültür haline getirmek insanlığın tarihi gelişimi açısından oldukça zararlı olacağından insanların bu davranışları kabul ederken gelecek nesli düşünmeleri yararlarına olacaktır (77).

2.14.7. Çevre

Bireyi saldırganlığa iten diğer bir neden ise çevredir. Bireylerin içinde yaşadıkları çevre, onların duygusal ve davranışsal gelişimine etki etmekte, özellikle sosyo-ekonomik çevre çocuğun davranış sorunu olan saldırganlık eğilimleri göstermesine sebep olabilmektedir. Saldırgan davranışları ve şiddet eylemlerini içeren örneklerin ekonomik, eğitim ve kültür düzeyleri düşük olan toplum kesimlerinde bulunan erkekler arasında daha çok bulunduğu birçok araştırmada gözlenmiştir. Bunun sebebi eğitimsiz ve yoksul kesimin olumsuz örneklerden daha kolay etkilenip, saldırganlığı benimsemesidir (14).

Çevre, etrafımızda gördüklerimizin tümü olarak tanımlanmaktadır. Kişi çevrenin bir parçası konumunda bulunmaktadır bir başka deyişle çevre ile insanların etkileşimi devamlı ve kesilmez bir biçimdedir. Kısaca kişiler mutlu olmak için, yaşamlarını devam ettirebilmek için çevrenin kendilerine verdiği görevleri yapmak zorundadır. Kişilerin içinde buldukları bu karmaşık sistemi biraz daha açarsak; yaptığı ise konsantre olamama, aşırı rahatsızlık, kızgınlık, can sıkıntısı, ne yaptığını bilememe, kendisini kaybetme, çevresel faktörlerin de içinde bulunduğu oluşumlar saldırganlığa yol açar (77).

Çevresel faktörler denildiğinde birden fazla olumsuzluklar içeren unsurlar akla gelmektedir. Çevresel faktörlerin birkaçının bir araya gelmesiyle birlikte, insanda biranda meydana gelen patlamalar saldırganlığa yol açar. Kişinin saldırgan davranışlar göstermesine çoğu zaman tek başına neden olmayan çevresel faktörler tamamlayıcı özellik göstermektedir. Çevre, kişinin geçmişten bugüne kadar ki konumu, ailesi, arkadaşları, okulu, eğitimi ve çevresinden etkilenerek edindiği deneyimlerin tümüdür. Gürültü, sıcaklık, aşırı soğukluk, hava kirliliği, kalabalık, insan vücudunu tehdit eden unsurlar, psikolojiyi olumsuz etkileyen durumlar çevresel faktörler kapsamında olup saldırganlığa yol açmaktadırlar (14).

2.14.8. Kitle İletişim Araçları

Yasadığımız çağ, kitle iletişim araçlarının hızla arttığı, farklı görsel ürünlerin farklı metotlarla insanlara sunulduğu bir çağdır. İletişim araçları, dinleyici ve seyirciye şiddet ve saldırganlık içeren ürünleri sunmakta ve insanların davranışlarını etkilemektedir (50).

Kitle iletişim araçlarında şiddet içerikli görüntü izlemek temel olarak fiziksel saldırganlığa, daha sonra ise diğer saldırganlık türlerinin artmasına yol açabilmekte ve bireyin daha saldırgan bir kişiliğe bürünmesine neden olabilmektedir (14).

Kitle iletişimi, uzmanlaşmış grupların teknolojik araçları (basın, radyo, televizyon, dergi, sinema, tiyatro, internet, GSM araçları) kullanarak geniş, heterojen (coğrafya bakımında) dağınık, izleyicilere simgesel içerikleri yayma tekniklerini içermektedir (14).

Kitle iletişim araçları, iyi yönde kullanıldıkları zaman insanlığa çok faydalı olacağı, olumsuz yönde kullanıldıkları zaman da ise toplumu kötü yönde etkileyeceği bir gerçektir. Kitle iletişim araçları çeşitli konudaki enformasyonla insanlar üzerinde etkili olabilmektedir. Bilgi edinmek ve özellikler boş zamanları değerlendirmek üzere kitle iletişim araçlarına yönelen insanlar, yoğun bir yönlendirme ile karşı karşıya kalabilmektedirler (2).

Kitle iletişim araçlarından özellikle televizyonun çocuklar ve yetişkinler üzerindeki olumsuz etkileri mevcuttur. Bazı TV kanallarında, bazı gazetelerde gösterilen vahşet görüntüleri ve verilen şiddet haberleri, çocukları ve gençleri etkisi altına alarak onlara kötü örnek olmaktadır. En yumuşak toplumlarda bile hınç artımı, nefret ve şiddetin körüklenmesi, insanları dengesiz davranışlara sürükleyebilmektedir (2).

Bu konular üzerinde pek çok çalışma yapılmış ve çeşitli tespitler ortaya konulmuştur. Ceylan Doğan “Şiddetten Geçilmiyor” başlıklı yazısında “İngiltere’de 1993’te annesi ile alışverişe giden 3 yaşındaki çocuk, market çıkışında 11 ve 13 yaşlarındaki iki çocuk tarafından kaçırılmış ve bir süre sonra, şehrin tren hattının yakınlarında ölü bulunmuştur. Cinayeti işleyen çocuklar yakalandıklarında, cinayeti, izledikleri bir filmin etkisinde kalarak işlediklerini açıklamışlardır”. Aynı şekilde

1994'te, "Ninja Kaplumbağalar" adlı filmi videoda izleyen 9 ve 12 yaşlarındaki iki çocuk, 6 yaşındaki arkadaşlarını filmde izledikleri gibi öldürmüşlerdir (2).

Kitle iletişim araçlarındaki saldırganlığın kimleri ne derecede etkileyeceği, bireylerin saldırganlıkla ilgili geçmiş yaşantılarına bireysel farklılıklara ve sosyal çevrenin saldırganlığa verdiği değere göre değişiklik göstermektedir (14).

Bandura (1983)'ya göre televizyondaki şiddet, izleyici üzerinde üç farklı etkinin oluşmasına neden olabilmektedir. Buna göre televizyondaki şiddet görüntüleri; 1.Saldırgan davranışların değişik biçimlerini öğretmektedir, 2.Saldırgan davranış üzerindeki engellemeleri değiştirmektedir, 3.İnsanların şiddete olan duyarlılığını azaltmakta ve onları şiddete alışkın duruma getirmektedir (29).

2.14.9. Uyuşturucu Madde ve Alkol Kullanımı

Saldırganlık ve şiddetle ilişkili birçok faktör arasında en önemlilerden birisinin alkol bağımlılığı olduğu görülmektedir (14).

Uyuşturucu madde; keyif verici, hayal doğurucu, tahrik ve sarhoş edici, insan irade ve muhakemesini ortadan kaldıran kişide alışkanlık yaratan maddelerdir (40).

Saldırganlık davranışının önde gelen kaynaklarından birisi uyuşturucu madde kullanımınıdır. Alkol ve madde kullanımıyla, saldırganlık eylemlerinin birbirini tırmandırdığı tespit edilmiştir. Uyuşturucu maddelerin kimyasal etkileriyle saldırgan davranışların, şiddet eylemlerinin ortaya çıkmasında doğrudan rol oynamaktadır. Bu maddelerin insan beyni üzerinde kontrol mekanizmalarını zayıflatması veya yoğun enerji halinin ortaya çıkması neticesi, şahıslar daha saldırgan ve kontrolsüz davranış içerisinde olabilmektedirler (14).

Alkolün alınma miktarına göre farklı etkilerinin olduğu az miktarda alınan alkol, saldırganlığı ortadan kaldırabilirken, fazla alınan alkol ise davranış hâkimiyetini ortadan kaldırarak saldırganlığı artırabilmektedir. Alkolün saldırganlığa neden olması alkol alınmadan önceki engellenme durumuna veya ruh haline bağlı olarak etkilenmektedir.

2.15. Saldırganlığın Sporsal Alandaki Yansıması

Sporda saldırganlık bir organizmaya zarar vermek üzere yapılan davranış türüdür diye tanımlanır. Sporda saldırgan davranışlar kişiden ziyade müsabakanın

sonucuna etki etmek amacıyla yapılır. Yani sporcu ya da ilgili kişiler, saldırgan davranışlarla, gözdağı vererek, korkutarak sonucu lehine çevirmeye çalışırlar. Bu da spor müsabakalarında rakibe kaba kuvvet bulanarak karşılaşmanın sonucunu kendi lehine çevirme anlamında sporda şiddeti doğurur (94).

Başlangıçta, sporla bağdaşmayan olaylar olarak kabul edilse de saldırganlık ve şiddet olaylarına spor alanlarında rastlamak olasıdır. Hem spor karşılaşmalarına katılan sporcular arasında hem seyirciler arasında saldırganlık içeren davranışlar görülmekte, bu olaylara karışanlar, bu davranışlarını kendilerince haklı, çeşitli gerekçelere dayandırmaktadırlar. Oysaki sporun, insanları ve toplumları birbirine yakınlaştıran sosyalleştirici, temel felsefesi barış, kardeşlik, dostluk olan önemli bir olgu olduğu sürekli vurgulanmaktadır. Tarihte, olimpiyatlar sırasında savaflara ara verildiği bilinmektedir (75).

2.15.1. Saldırganlık ve Spor İlişkisi

Saldırganlık ve spor arasındaki ilişki iki insanın veya grup halindeki insanların birbirlerine üstünlük sağlamak amacıyla vermiş oldukları yoğun mücadele sonucu ortaya çıkmıştır. Eğer üstünlük sağlamak söz konusuysa bunu elde edebilmek için insanın yaradılışındaki saldırgan dürtüleri ortaya çıkmaktadır (41).

Sporda saldırganlık, sportif yarışma veya müsabaka esnasında bahsedilen olaya dâhil olan öğelerden (sporcu, antrenör, seyirci) bir veya birkaçının psikolojik, biyolojik ya da sosyal faktörlerden etkilenerek, spor dalına özgü belirlenmiş kurallarının dışına çıkarak, karşısındakine zarar vermek ya da bir hedefe ulaşmak amacıyla gerçekleştirdiği sözel ya da fiziksel eylemler olarak tanımlanabilir (27).

Sporda saldırganlığın, genellikle engellenmeden kaynaklandığı söylenebilir. Bu engellenme, başarılı olma, güç kazanma, tanınma, saygınlık, üstünlük ve egemenlik sağlama gibi güdülerin önlenmesi sonucu oluşur. Eğer böylesi bir engelleyici, karşı bir saldırganlık oluşturursa antrenör ve sporcu engellenmenin kaynağını birlikte tanımlayarak bu durumdan en yüksek yararı sağlamaya çalışmalıdırlar. Saldırgan enerjiyi amaca yönelik kullanmaması sporcunun, enerjisini boşa harcaması demektir (90).

Spor açısından, üzerinde durulması gereken iki önemli nokta vardır: Bunlardan birincisi; saldırının hangi amaçla ve kasıtlı yapıldığıyla ilgilidir. İkinci

nokta ise; saldırının yöneldiği hedefdir. Spor karşılaşmalarının ve rekabetin yaşandığı şartlar ve seyircisinin izleyici olarak bulunduğu mücadele gerektiren spor karşılaşmalarında, saldırganlığın meydana gelmesi için uygun zemin hazırlanmış demektir. Fakat rakibe zarar veren her davranışı da (darbe) saldırganlık olarak nitelendirmememiz gereklidir. Spor karşılaşmalarındaki saldırganlığın sınırlarını, ilgili spor dalının kurallarıyla, yapılan hareketin taşıdığı niyet ve kasıt belirler (2).

2.15.2. Saldırganlık - Sporcu ve Performans İlişkisi

Sportif performans, sportif bir eylemin başarılması için en iyi olanaklarla ortaya konulan motorsal ve psiko-motorik yetenekler olarak tanımlanmaktadır (43).

Sportif saldırganlığın artması performansı daha çok arttırmaktadır. Buna çok fazla uyarılma neden olarak gösterilmektedir çünkü aşırı uyarılmışlık düşmanlık içeren saldırganlığın bir aracıdır. Aynı durum araçsal saldırganlıkta da geçerlidir (Cox 1985). Aşırı uyarılmışlık durumunda kişiler, sinirlilik, sertliğin yanında kayıtsızlık, konsantre olamama ve sakarlık gibi belirtiler de gösterebilirler (Konter 1996). Silva (1980), saldırganlığın performansı kolaylaştırdığını çünkü saldırganlığın uyarılmışlık düzeyini arttırdığını, dikkatin performansla ilgili olmayan yönlerle (rakibe zarar vermek gibi) kaydığını belirtmektedir (27).

Belirli durumlar saldırgan davranışı provoke edebilmektedir. Saldırganlık, sporcular engellendiğinde ve böylece uyarıldıklarında ortaya çıkacaktır. Weinberg ve Gould (1995)'a göre sporcular, genellikle kaybettiklerinde, kötü bir yönetim olduğunu algıladıklarında, şaşırdıklarında, fiziksel olarak acı çektiklerinde ve kapasitelerinin altında performans sergilediklerinde daha saldırgan olmaktadır (27).

2.16. Sporda Saldırganlığın Ortaya Çıkması

Spor ortamında sporcuların sergilediği saldırgan davranışların nedenleri çeşitli olmakla birlikte bunlar 5 temel başlık altında toplanabilir:

- Sporcu veya takımı kaybediyorsa
- Hakem veya hakemlerin kötü bir müsabaka yönettikleriyle ilgili bir algıları varsa
- Şaşırmışlarsa

- Herhangi bir fiziksel temas ya da sakatlanma sonucu fiziksel olarak acı çekiyorlarsa
- Sporcu kapasitesinin altında oynuyorsa müsabaka ortamında saldırgan davranışların görülme olasılığı artmaktadır.

PILZ (1974) ise spor ortamında sergilenen saldırgan davranışların nedenlerini 8 başlık altında toplamıştır:

- Müsabaka yeri, sevilme derecesi ve kural değeri
- Seyircilerin sayısı, heyecan ve uzmanlık derecesi
- Antrenör, kulüp ve idarecilerin rol beklentileri
- Müsabakanın önemi, amaca ulaşmada ki baskı
- Oyuncunun yeri
- Hakemlerin davranışları
- Rakibin davranışı
- Oyunun neticesi

TERRY / JACKSON (1985)'a göre, sporda saldırganlığın ortaya çıkmasında 3 faktör rol oynamaktadır:

- Sporcuların yakın ilgi grupları (antrenörleri, takım arkadaşları, ailesi ve arkadaşları)
- Oyunun yapısı, oyun kurallarının kurullarca belirlenmesi ve bu kuralların hakemlerce uygulaması
- Fanatiklerin, medyanın, kurulların ve toplumun tavrı

Çetin (2001), futbolda saha içindeki saldırganlığın sporcunun yapısına göre değiştiğini, bazı sporcuların rakip sporculara veya hakemlere bir takım sertlikler yaparak taraftarlarına hoş görünmeye çalıştığını belirtmektedir. Bunun yanında kötü gidişatta, sporcuların bir takım endişeler taşıdığı ve bu yüzden daha saldırgan oynadıkları da üzerinde durulması gereken bir noktadır (74).

Özdilek (2001) de, futbolun çok popüler olup bir sektör haline gelmesinden sonra centilmenlik anlayışının değiştiğini, kazanma isteğinin beraberinde stres getirdiğini ve bu stresin de çirkin görüntülerin sahnelenmesine sebep olduğunu vurgulamaktadır (74).

2.16.1. Spor Faaliyetlerinde Saldırgan Davranışların Ortaya Çıkış Şekilleri

Spor faaliyeti sırasındaki saldırganlık, bir sporcunun, ilgili spor dalına ait kuralların dışına taşarak, karşısındakine zarar vermek niyet ve kastı ile bir davranışta bulunma eğilimini göstermesi şeklinde tanımlanabilir. Sporda saldırganlık davranışları, söz, beden ve işaretlerle yapılır (41).

Sözlü saldırganlık: Psikolojik olarak zarar vermek amacıyla rakibe ya da hakeme karşı yapılan hareket ya da alay etme sözle yapılan saldırganlıktır. Hemen her futbol karşılaşmasında birbirini tahrik etmeye çalışan kışkırtıcı futbolcular vardır. Hakemin görmediği alanlarda rakibini tahrik ederek onları eksik bırakma düşüncesi içinde davranan futbolcular rakip oyunculara sözlü olarak sataşır. Kısaca, “acı verme ve kızdırmak amacıyla rakibine veya hakeme karşı yapılan hakaret veya onlarla alay etme durumudur” diye tanımlanabilir (53).

İşaretlerle saldırganlık: Yumruk, bir takım el-kol hareketleriyle veya bakışlarla yapılan saldırganlık çeşididir. Bazen atılan bir gol sonrasında aşırı olarak sevinme bazen de yenilen gol sonrasında yapılan işaretler ortamın gerilmesine sebep olabilmektedir (53).

Bedensel saldırganlık: Sadece, yakın temasa izin veren takım ve bireysel mücadele sporlarında uygulanır. Çelme takma, tekme veya yumruk atma, spor aletleriyle rakibe vurma gibi (53).

2.16.2. Sporda Saldırganlığın Yönü

Spor ortamında meydana gelen saldırgan davranışlar aşağıda sıralanan çeşitli hedeflere yönelebilmektedir:

- Direk nedene yönelik saldırganlık
- Nedene yönelik saldırganlığa ket vurulması
- Saldırgan davranışın aktarılması

- Saldırgan davranışın biçim değiştirmesi
- Saldırganlığın bireyin kendisine yönelmesi

Direk nedene yönelik saldırganlıkta, saldırgan davranışın hedefi engellenmenin kaynağıdır. Burada saldırganlık derecesinin yoğunluğunu, motivasyonun yoğunluğu, engellerin etki gücü ve derecesi ile engellenmeden doğan bozum olmanın şiddeti belirler. Örneğin; haksız yere cezalandırıldığını düşünen bir oyuncunun, bu olumsuz durumun tek sorumlusu olarak gördüğü hakeme küfür etmesi veya yumruk vurması (13).

Nedene yönelik saldırganlığa ket vurulması, kişi engellenme nedenine çeşitli sebeplerden dolayı saldırıamaz. Dolayısıyla burada saldırgan davranışı gerçekleştirememesi durumu söz konusudur. Örneğin; gol atmak üzere olan bir oyuncu, arkadan gelen bir çelme nedeni ile kendini yerde bulursa, ilk düşüneceği şey, kendisini düşüren bir futbolcuya tekme vurmaktır. Ancak ikinci düşüneceği şey de hakemin kırmızı kartı olacaktır. Oyun dışı kalma tehlikesi bu oyuncunun, bu oyuncunun, engellenme nedenine saldırısına ket vurur (13).

Saldırgan davranışın aktarılmasında, saldırganlık duygusunun yöneldiği nesneye, bu saldırganlığın uygulanması herhangi bir nedenle olanaksız ise nesne değiştirilir. Örneğin; hakemin verdiği bir karara sinirlenen oyuncunun dışarı atılma korkusuyla hakeme değil de reklam panolarına tekme vurması (13).

Saldırgan davranışın biçim değiştirmesinde, bazen toplumsal, kültürel nedenler ve oyun kuralları gereği engellenme nesnesine karşı doğan saldırganlık dürtüsünün davranışa dönüşmediği görülür. Bu durumda davranışın biçim değiştirilerek sergilenmesi zorunlu olur. Örneğin; oyuncunun hakeme yumruk vurma düşüncesinin biçim değiştirilerek hakemi alkışlama hareketine dönüşmesi (13).

Saldırganlığın bireyin kendisine yönelmesinde, kişi saldırganlığına ket vuran engeli aşamadığı için kendini sorumlu tutuyorsa, engellenme nedeni olarak kendisini görecektir ve bu sefer saldırganlığını kendine yöneltecektir. Örneğin; yediği hatalı bir golden sonra kalecinin kafasını bilerek kale direğine vurması (13).

2.16.3. Sporda Saldırganlığın Derecesi ve Zamanlaması

Saldırganlığın Derecesi: Sporda saldırganlığın uygun hedefe yönelmesi kadar derecesi de önemli olmaktadır. Daha önce değinildiği gibi, bazı spor dallarında belirli bir dereceye kadar saldırganlığa izin verilmektedir. Savunma yapan bir oyuncunun her temasını saldırgan olarak değerlendirmek her zaman doğru değildir (53).

Örneğin; futbolda rakibe yumruk vurmak saldırgan bir davranış olarak değerlendirilirken, aynı hareketin boks sporunda sergilenmesi bir saldırgan davranış olarak değerlendirilmemektedir. Bunun yanında boksta, rakibin kulağını ısırma ise saldırgan bir davranış olarak değer nitelendirilmektedir (74).

Spor müsabakalarında amaç kazanma ya da kaybetme olguları üzerine kurulduğu için, kazanabilmek için iyi bir performans yakalama isteği de bazen olumsuz etkiler yaratmaktadır. Bu durum bazen de saldırgan olmaya kadar varabilmektedir. Kimi futbolcular bu duygularını dışa yansıtırken, kimileri de bazı engellenmelerden dolayı sadece sözlü itirazlar olarak ortaya koyabilmektedir (53).

Her spor dalı için düzenlenen oyun kuralları, aynı zamanda saldırganlığın derecesini de belirlemektedir (74).

Saldırganlığın zamanlaması: Sporda ortaya çıkan saldırgan davranışların zamanla olan ilişkisi de yine üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Saldırgan davranışların oyunun ya da karşılaşmaların hangi bölümlerinde ne kadar sıklıkta görüldüğü, hangi bölümlerinde artıp azaldığı gibi sorular saldırganlık-zaman ilişkisinin tespiti konusunda önemli ipuçlarını oluşturmaktadır (74).

Genellikle sporcularda oyunun ya da karşılaşmanın ilk dakikalarında saldırgan davranışlar görülmez. Ancak ilerleyen dakikalarda, özellikle oyunun sonlarına doğru saldırgan davranışlarda bir artma görülür (74).

Karşı tarafın hoş görülen saldırgan davranışları bu davranışa hedef olan sporcuda engellenme duygusunu artırır. Bununla birlikte henüz oyunun başında meydana gelen bir olay ya da durumda sporcuda yoğun bir kızgınlık duygusuna neden olabilir. Bazı sporcular, kendilerine yönelik saldırıyı, saldırıyı ve sonuçlarını uzunca bir süre değerlendirdikten sonra karşılık verme eğilimindedirler. Dolayısıyla

geç tepkide bulunmaktadırlar. Öyle ki bu gecikme bazen bir diğer oyuna değin uzayabilmektedir (74).

2.16.4. Sporda Saldırganlığı Etkileyen Faktörler

Spor dünyasında her gün sporcular çeşitli risklerin altında aktivitelerine devam etmektedir. Bu risklerin bir bölümü sporcuların performansını olumsuz yönde etkilerken bir bölümünde de sportif yaralanmalara yol açmaktadır. Spor sahalarında görülen saldırgan davranışlar da bu risk faktörlerinden biridir. Bunlar iç ve dış faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır (69).

2.16.4.1. İç Faktörler

2.16.4.1.1. Kişilik

Kişilik bir insanı başkasından ayıran bedensel, zihinsel ve ruhsal özelliklerin bütünü olarak değerlendirilmektedir (69).

Saldırganlığı bir kişilik özelliği haline getirmiş olan oyuncuların yönetimi güçtür. Bu tür oyunculara tahammül etmek, sonra da onda gözlediği saldırgan davranışlara karşı bir yaptırım uygulamalıdır. Bu yaptırım (mahrumiyet, ceza, azarlama), davranışın şekline, şiddetine ve etkisine göre, “davranışla” ilgili olduğunu belirtmelidir. Çünkü yaptırımı, davranışa değil de, kişiye yöneltmek onu daha da saldırgan yapar (5).

Diğer taraftan oyunculadaki saldırganlığın, oyuncunun özel hayatında da olup olmadığı, sadece sporda bir başarı elde etme aracı olarak kullanıp kullanmadığı belirlenmelidir. Şayet oyuncu, saldırganlığı başarı elde etmek için, spor yaşamının bir parçası olarak kullanıyorsa, oyuncuya hangi durumlarda saldırgan olması gerektiğini, bunun başarı üzerinde ne zaman etkili olabileceğini, ona adım adım göstermeli ve açıklamalıdır. Pek nadir durumlarda da olsa saldırganlık, başarı elde etmede davranışın bir motivasyonu olabilir.

Güven Nuri Kayrel, 9 Mayıs 2000 tarihinde Başbakanlık GSGM Spor Eğitim Dairesi Başkanlığı Sporda Şiddet Platformu’nda yaptığı konuşmada, “İnsanların yasamda karşılaştıkları kendilerince bazı adaletsizlikler ve haksızların hırsını çıkarmak için denetimi zorluk arz eden geniş seyirci toplayan spor alanlarını rahat bir

ortam ve dekor yeri olarak gördüklerini tahmin ediyorum” ifadesini kullanmıştır (55).

2.16.4.1.2. Motivasyon

Kişiliğin oluşmasında, biçimlenmesinde, tutum ve davranışı başlatan, açığa çıkararak, sürdüren, yönlendiren, bilinçli ya da bilinçsiz etkenlere güdü veya motiv denir. Güdülerin etkisiyle oluşan sürece de Güdülenme veya Motivasyon denir. Bir futbolcu sahada yüksek performans göstermek ve galip gelmek istiyorsa kendisini en iyi şekilde maça hazırlamalıdır. Bu anlamda motive olmamış bir futbolcunun saha içerisinde başarılı olması mümkün değildir (69).

Motivasyon yetersizliği ve aşırı motivasyonun her ikisi de karşılaşma sonucu üzerinde olumsuz rol oynayabilir. Motivasyon, futbolcuların kişisel özellikleri ile içinde bulunulan durumun özelliklerinin etkileşimi sonucu ortaya çıkar. Bir futbolcuyu motive eden unsurlar karşılaşmanın fazlasıyla sert geçmesine, saldırgan davranışların gösterilmesine neden olabilir (60).

Beklenti teorisi ödül ve ceza ile ilgili teorilerden biridir. Burada takım sorumlularının ve başkanın sporculardan beklentileri söz konusudur. Bu teoriye göre beklentiler, bireyin belirlenen hedeflere ulaşmasında belirleyicidir. Örneğin bir futbolcu sezon başında belli bir paraya bir takımla anlaşmaktadır. Bu parayla çocuğunun eğitim masraflarını karşılayabilecektir. Kazanılacak para futbolcuyu çok iyi motive etmiştir. Ancak paranın ödenme tarihinde beklentileri yerine getirilmeyen futbolcu bundan sonraki dönem için bütün motivasyonunu kaybedecektir (53).

2.16.4.1.3. Ödül ve Ceza

Birçok karşılaşmada futbol oyuncularına müsabakayı kazanmaları halinde maç primi verileceği söylenmektedir. Aynı şekilde müsabakanın kaybedilmesi halinde de cezalandırma yoluna gidileceği söylenir. Bu iki unsur da futbolcunun maçı kazanma hırsını etkilemektedir. Bir vaşağın tavşanı yakalamak için sadece 200 metre efor sarf edip bir ceylan için ise kilometrelerce yolu koşması ödülün büyüklüğünün motivasyona etkisini göstermektedir.

Futbolda da ödül ne kadar büyükse onu elde etmek için gösterilen çaba da o denli büyük olacaktır. Aynı şekilde yenilgi sonrası cezalandırılma korkusu da

futbolcunun davranışlarının farklılaşmasına sebep olabilecektir. Bu süreç içerisinde futbolcuların saldırgan davranışlar sergilemeleri de mümkündür (53).

2.16.4.1.4. Kaygı ve Stres

Her düzeydeki sporcunun en büyük endişesi ola başarısızlık korkusu sporcunun kendine olan güvensizliğinin yanı sıra sahibin gücüne ve hava koşullarına da bağlıdır. Aslında herhangi bir işin içine kazanma, kaybetme girdiğinde stres ve zorluk kendiliğinden ortaya çıkar. Özellikle futbol gibi popüler sporlarda sporcu kazanınca taklit edilen kaybedince yerden yere vurulan, istenmeyen biridir. Dolayısı ile başarısızlık korkusu, sporcunun yeteneklerine engel olan onu güçsüzleştiren büyümesini engelleyen bir durumdur. Özgüveni eksik sporcular yenilgiye mazeret arar. Amaçları sınırlıdır. Yüksek amaçlar edinse bile hedefleri yarı yolda bırakabilir. Çabuk sinirlenir (15).

2.16.4.2. Dış Faktörler

2.16.4.2.1. Medya ve Spor Yazarlarının Saldırganlığa Etkisi

Futbol sahalarındaki olumsuz davranışların körüklenmesinde yazılı ve görsel basının etkisinin olup olmadığı tartışılabilir. Ancak şu gerçektir ki belli bir takımın taraftarı gibi yazılar yazan ya da demeçler veren spor yazarlarının kitleleri agresifleştirdikleri gerçektir. Spor yazar ve sunucuları yumuşak üslup kullanmalı eleştirilerinde objektif ve tarafsızlığa özen gösterilmelidir (53).

Medyanın özellikle seyircileri şiddete yönlendirmede, traj ve reyting uğruna yaptıkları yayınlarında spor kamuoyunu önemli ölçüde etkilediği belirtilmektedir. Bu sonuçlardan da anlaşıldığı gibi, kitle iletişim araçlarının etkisi herkesçe kabul edilirken, günümüzde spor alanında hızla artan holiganizm kavramına en çok etkiyi özellikle spor köşe yazarlarının ve spor medyasının yayınları ile etkiledikleri ortaya çıkmıştır (45).

Medya kulüpler arası rekabeti körükleyerek, kulüp yöneticilerinin, futbolcuların demeçlerini tahrik kar bir havaya sokup hakemleri, futbol federasyonunu ya da rakip kulübü suçlayan bu açıklamaları ustalıkla büyütmede, şiddeti kışkırtıcı ve saldırganlığı tahrik edici yayınlarda bulunmaktadır. Genellikle büyük kulüplerin söz sahibi olduğu diğerlerinin ise teferruat olarak görüldüğü futbol

medyasında traj ve reyting uğruna yer yer milliyetçiliği kışkırtan, rakip takım futbolcu ve yöneticilerini rencide eden yayınlar yapılmaktadır. Maç görüntülerinin dahi yayınlanmadığı birçok TV kanalında ise futbolcular ve hakem kararları üzerine saatlerce konuşulmakta genellikle dört büyük kulübün temsil edildiği bu programlarda reyting uğruna basit kavgalar çıkartılmaktadır (57).

Spor ve medya tartışma konusu olduğunda birçok insan sporun, özellikle televizyona bağımlı olmasının, sporu bozacağından endişe duyar. Bazıları ise bu bozulmanın çoktan gerçekleştiğini ve TV'nin spordaki olumsuzlukların kaynağı olduğunu iddia eder (92).

Bu iddiaların tamamının doğru olmadığını toplumsal yaşamın ayrıntılarına dikkatli bakan gözler görebiliyor. Çünkü spor genel olarak medya veya özel olarak TV tarafından öncelikli olarak biçimlendirilemez. Dikkatli bir inceleme sonucunda TV'nin tek başına sporu değiştirdiği fikrinin yanlış olduğunu görebiliriz (92).

Ünlü spor yazarı Michael Real'in dediği gibi; "medya mensupları kimliklerin şekillendiği çevreyi yansıtırlar". Bizdeki medya, kendini sporun gelişiminden birinci derecede sorumlu hissettiğinden ne kimlikler şekilleniyor ne de sporumuzun sırtı yerden kalkıyor (92).

"Futbolun medya yayınları, reyting ve reklam gelirlerini arttırmak için, günlük izleyici ilgisini her ne olursa olsun korumaya eğilimlidir ve böylelikle kendi çıkarı için "şiddet"e vurgu yaparak bu kültüre katkıda bulunur". Medyanın futbolda şiddet görüntülerini abarttığını ileri sürerek, bu tutumun yine ticari kaygıların ürünü olduğu da söylenmektedir (105).

Haberlerde, okuyucuya (taftara) futbolun mücadele sporu olduğu vurgulanarak, verilmek istenen mesajlar ulusal ve uluslar arası müsabakalarda farklılıklar göstermektedir. Ulusal müsabakalarda takım isimleri yerine; "boğa", "kaplan", "timsah" gibi kulüpleri sembolize eden lakapların; "bombalayacak", "parçaladı", "vurdu" sözcükleriyle birleştirmekte; "Kartal böyle parçalar" gibi ifadelerle güçlülük mesajı verilmek istenmektedir (45).

Sansasyonel yayın ya da yazılar yerine, daha gerçekçi davranıp ona göre bilgilendirme yapılmalıdır. Günümüzde ekonomik kaygılar nedeniyle kitle iletişim

araçlarında traj ve reyting kavgaları artmış, bunun sonucu spor kamuoyunun önemi daha da artmıştır (45).

Bu yüzden spor kamuoyunu sadece tüketici anlamda görmek yerine sporun birleştirici, bütünleştirici, sosyalleştirici yönünden ele almalı o yönde yayınlar yapılmalıdır. Buna en çarpıcı örnek, 2002 Dünya Kupasında ülkemize Güney Kore halkının ilgisi ve üçüncülük maçında gösterilen fairplay olayı bütün güzelliğiyle ortadadır. İletişim araçlarına büyük görev düşmektedir. Bundan böyle kitle iletişim araçlarının bu sorumluluklarını bilerek hareket etmeleri herkesin yararına olacaktır (45).

2.16.4.2.2. Fiziksel Şartların Saldırganlığa Etkisi

Stadyumlarda tel örgülerin kaldırılmasının gündeme geldiği su günlerde ne yazık ki ülkemizde birçok futbol sahasının dış tel örgülerinin bile sahayı dışarıyla ayırmakta yeterli olmadığı görülmektedir. Çok rahatlıkla bir seyircinin istediği taktirde sahaya girip saldırgan davranışlarda bulunabildiği görülmektedir. Spor tesislerinin plan ve projelerinin plan ve projelerinin düzenlenmesinde şiddet gerçekleşmemesini önleyici unsurlara yer vermeye çok özen gösterilmelidir. Bu tarzda fiziksel şartların iyileştirilmesi gerekmektedir. Şenes Erzik bir toplantıda yaptığı konuşmada “Dünyanın hiçbir yerinde cezai müeyyide uygulanmadıkça şiddet oluşuktan sonra onun cezası verilmedikçe caydırıcı bir önlem alınmaz inancındayım” ifadesini kullanmıştır (35).

Yarışma sporcunun bir dizi problemle mücadelesi olarak algılanabilir. Rakip seyirci, malzeme, engel, kurallar, saha ve iklim koşulları gibi unsurlar sporcu açısından problemdir. Bu tür problemlerle karşılaşan futbolcu bazen saldırgan eğilimler içerisine girebilir (15).

ABD’de yapılan bir araştırmada bir profesyonel takımın yarışma sezonu boyunca oyuncularının maruz kaldığı 60 yaralanma olayındaki 4 temel nedenden birinin zemin olduğu bulunmuştur. Bu nedenle zemin başlı başına bir risk faktörüdür. Zemindeki bir takım bozukluklar sakatlanmalara sebebiyet verebileceği gibi performansı da olumsuz etkileyebilmektedir. Kaldı ki özellikle amatör futbol sahalarının halinin içler acısı olduğu düşünülürse bu durumun futbolcuların psikolojilerine de etki edeceği söylenebilir (69).

2.16.4.2.3. Taraftar-Seyirci ve Saldırganlığa Etkisi

Sporda şiddet tartışmaları taraftar veya seyirciler tarafından icra edilen davranışları da içerir. Bu tür davranışlar sporcular tarafından gerçekleştirilmez ve oyun sahasının içinde değildir (105).

Spor olaylarının neden taraftar şiddetinin icra edileceği alanlar olarak kullanıldığıyla ilgili sorular felsefi analizlerden ziyade sosyolojik bir meseledir (105).

Dünyada çeşitli milletlere ve ülkelere bakıldığında sporda şiddet olgusunun ortak sebeplerden kaynaklandığı gibi, o millete ve topluma ait farklı sosyolojik özelliklerden de kaynaklandığı görülmektedir. Çeşitli ülkeler spordaki şiddetin toplumsal kaynaklarına bakımından farklılıklar gösterir (105).

Spor olgusunun insanlığın yaşam sürecinde savaşları durdurmak için bir araç olarak kullanıldığı düşüncesiyle beraber, sporun; doğuştan gelen insan saldırganlığının boşaltılabileceği bir emniyet supabı olduğu da düşünülmektedir (105).

Holigan olarak değerlendirilebilecek futbol taraftarlarının rakibe, hakeme, futbolculara, güvenlik güçlerine vs. küfretmesi ve saldırmaları da; hem toplumsal sapma hem de 'sporda sapma' olarak değerlendirilebilir (105).

Spor ile ilgili yapılan incelemeler, taraftarlığın iki işlevinin olduğunu ortaya koymuştur. Bunlardan birincisi, kişide bir yere ait olma duygusu uyandırması, diğeri ise "fanatik" kelimesinin çağrıştırdığı, başka ortamlarda yapıldığında toplum tarafından kabul edilmeyecek davranışların "taraftarlık" adı altında çıkış yolu bulmasıdır (65).

Her toplumda bireylerin çeşitli gereksinimleri vardır. Bireyler bunları dürtü ve güdülerıyla davranışlara dönüştürürler ve bir ihtiyaçtan doğan doyuma ulaşırlar, işte takım taraftarlığının temelinde de bu yatmaktadır. Taraftarlar zaman zaman kendi özel yaşamlarındaki beklentilerini ve umutlarını takımı veya kulübün başarıları ile doyurmaktadır (20).

Acet (2001), çalışmasında futbol seyircileri hakkında, davranış tarzlarına ve duygusal tepkilerinin içeriklerine göre sınıflandırmaya gitmiştir. Bunlar:

Fanatikler, körü körüne takımına bağlananlar.

Mekâncılar, her karşılaşmada aynı yerde oturmak isteyenler.

Doyumusuzlar, takımlarının hiçbir başarısından memnun olmayıp, sürekli eleştirenler.

Sabırsızlar, her şeyin bir an önce olup bitmesini isterler.

Deplasmanlılar, maddi yönden sıkışık olsa bile, kollarındaki saatleri satıp yine deplasmana gidenler.

Takımla şahlananlar, takımları sahaya çıkınca coşanlar.

Uğura inananlar, her simgede ve oluşta, takımları lehine veya aleyhine olduğu düşüncesine kapılıp, bununla ilgili ipuçları arayanlar.

Bilmişler, kendilerini teknik direktör gibi görürler, takımın dizilişi hakkında sürekli çevresindekilere teknik yorumlar yapıp; kendilerinin istediği takım kurulursa galibiyet geleceğini dile getirirler.

Rasyonel (akılcı) seyirciler, müsabakaları tarafsız bir gözle değerlendirirler, duygusal tepki göstermezler, şiddet olaylarına bulaşmazlar. Sporun değerlerine göre olması gereken taraftar tipidir (1).

Bir başka açıdan futbol seyircisi; seyirlik bir spor olması ve kitleleri peşinden sürüklemesi özelliği ile diğer branşlardan farklılık göstermektedir. Psiko-sosyal açıdan bakıldığında, seyircilerin günlük hayatlarının dışına çıkarak farklı kimliklerle bu faaliyetlere katıldığı gözlenmektedir (20).

Futbol müsabakaları, özellikle kalabalıkların içinde şahsiyetin kaybolması ve çeşitli dış uyarıcıların etkisiyle çeşitli arzu edilen veya edilmeyen toplu olayların meydana geldiği bir ortam olmaktadır (20).

Türk futbol tarihi incelendiğinde, 17 Eylül 1967 yılında 43 kişinin ölümü, yüzlerce kişinin yaralanmasıyla sonuçlanan Kayserispor-Sivasspor maçının, şiddet ve holiganizm davranışları açısından örnek nitelikte olduğu görülmektedir (59).

“Holiganizm; spor taraftar gruplarının şiddet davranışları olarak tanımlanmakla birlikte; küfür etme, şarkı söyleme, bağırma gibi eylemler de holiganizmin içine girer (45).

Futbol Holiganizmi en basit olarak, seyirci şiddetini içeren bir kavramdır. Özel taraftar gruplarının etrafa zarar vermesi yani Vandalizm ve kanlı saldırı tipi eylemlerle gösterdiği şiddet formlarını temsil eder. Dunning, Maguire, Murphy and Williams (1982), işçi sınıfının yapısal koşullarının bir ürünü olduğunu dile getirir (45).

Ülkemizde ise son yıllarda spor kaynaklı şiddet olaylarında bir artış görülmektedir. Süper ligden amatör liglere, sade bir futbol taraftarından kulüp yöneticisine kadar futbol holiganizmi saha içi ve dışındaki olumsuz etkisini giderek daha çok hissettirmektedir (45).

2.16.4.2.4. Yönetici Faktörü ve Saldırganlık

Ülkemiz de kulüp yöneticisi olmak ekonomik ve sosyal açıdan birçok olanağı beraberinde getirmektedir. Diğer Avrupa ülkelerinden farklı olarak kulüp yöneticileri genelde toplum tarafından tanınır, bu kişiler yer yer futbolculardan daha fazla TV'lerde yer alırlar. Kulüp yöneticilerinin taraflı, kışkırtıcı açıklamaları olumsuz etkilere yol açtığı gibi, yöneticilerin taraftar grupları ile karşılıklı menfaate dayanan ilişkileri, taraftar gruplarına bedava bilet dağıtımı, dış saha maçları için otobüs ayarlanması, yabancı maddelerin sahaya sokulmasının kolaylaştırılması gibi maddi ve manevi anlamda yardımları futbol sahalarında görülen şiddetin temel sebeplerinden birini oluşturmaktadır. Futbol otoritelerinin de hemfikir olduğu üzere, taraftar guruplarına sağlanan bu menfaatler bitirilmedikçe (o kadarki bazı kişiler hayatlarını bu yardımlarla kazanmakta ve kaybetmemek için tribünlerde güç gösterisinde bulunabilmektedir) futbol sahalarındaki şiddetin önüne geçilmesi güç olacaktır (57).

Futbolda yöneticilerin uyguladığı ödül ve cezaların disiplin açısından değerlendirilmesi ve başarıya etkisi önemli bir yer tutmaktadır. Ödül ve ceza kavramları ancak iyi, kararlı bir yönetim ile anlam kazanmaktadır. Kendi içinde çekişme yaşamayan, takımın menfaatlerini kendi menfaatlerinin üzerinde tutan yönetimler daima başarılı olmaktadır. Bu anlamda futbol takımları yöneticilerini seçerken çok dikkatli olmak zorundadır. Öyle yöneticiler vardır ki; bir taraftardan da öte holigan davranışlarla bir takımın tahrik olması için elinden geleni yapmakta, olayların çıkış noktasında ve ekibin mağlup olmasında başrol oynamaktadır.

Yöneticilerin birçok saldırgan davranışı tetiklediği ve saldırgan futbolcuları, yaptıkları olumsuz hareketleri “aferin, yaptığın hareket doğrudu” gibi yaklaşımda buldukları gibi, olayların önlenmesinde bir bakışla bile futbolcularına engel olabilen sağduyulu yöneticilerde mevcuttur (53).

2.16.4.2.5. Antrenör Faktörü ve Saldırganlık

Teknik direktörlerin taraftarlar üzerindeki etkisi küçümsenemez. Bu kişiler tarafından kaybedilmiş bir maç sonrası hakemi veya rakip oyuncuyu suçlayıcı açıklamalar yapılması, maç sırasında provakatif davranışlarda bulunulması taraftarın tansiyonunu yükseltmekte ve şiddet olaylarının oluşmasına etki etmektedir (57).

Sporcu-antrenör ilişkisi çok önemli bir konudur. Antrenör ile yeterli diyalog kuramayan sporcu, antrenman veya yarışmada bir tür “kendini kanıtlama arayışına” girer. Bu arayış onun oyun düzeni içinde yapmaması gereken bir hareketi yapmasına, vermemesi gereken bir pası vermesine, kullanmaması gereken bir topu kullanmasına, girmemesi gereken bir mücadeleye girmesine neden olur. Bu da beraberinde ya takımın genel performansında bir düşmeye, ya da bir yaralanma, sakatlanma ortamı yaratmasına yol açar. Bu diyalogsuzluk tam tersi etki de gösterebilir. Sporcu o anda antrenörüne kızgınlığıyla çok olumlu işlerde yapabilir (44).

Sporcular antrenörü için değerli olduğunu hissetme ihtiyacı duyarlar. Antrenörün, onların bir robot değil, bir insan olduğunu unutmamasını isterler. Sağlıklı işleyen sporcu-antrenör ilişkisi başarının temelini oluşturur. Antrenör ile sporcu arasındaki kişisel problemler, antrenörün başarılı olduğu halde bir sporcuya takımda yer vermemesine veya bir sporcunun antrenörün başarılı gözükmemesi için sahip olduğu performansını kullanmamasına kadar uzanan sorunlara yol açabilir. Ayrıca, antrenör değişimleri de sporcuları etkiler. Bu sporcuya göre olumlu veya olumsuz biçimde de olabilir (44).

Erkek antrenörlerle çalışan bayan sporcularda özellikle sporcuların ergenlik döneminde olması durumunda, duygusal bazı problemler yaşanması da olasıdır (44).

2.16.4.2.6. Eğitim-Kültür Faktörü ve Saldırganlık

Sporcu bir makine değildir. O bir insandır. Doğal olarak o sosyolojik, psikolojik ve fizyolojik sacayağı üzerine kurulu bir yapıya sahiptir. Bu yapının

oluşumunda önemli etkenlerden biri de onun aldığı eğitim ve kültürdür. Sporcunun eğitim ve kültür düzeyi, onun yaptığı işi kavrama oranını, kendisinin yaptığı işten beklentilerinin ne olacağını ve kendinden ailesi, çevresi ve takımının neler beklediğinin farkına varma oranını etkiler. Bu da doğal olarak onun ortaya koyacağı performansı ve bu performansı ortaya koyarken aldığı riskleri minimize veya maksimize eder (44).

Acet, Bozdemir ve Yamen ise futbol seyircisinin saldırganlığı üzerine yaptıkları çalışmalarda ise eğitim düzeyinin artırılması ile futbol taraftarları arasındaki şiddet olaylarının önlenebileceğini ileri sürmektedirler (53).

Sporcunun eğitim düzeyi onun yaptığı işi kavrama oranını, kendisinin yaptığı işten beklentilerinin ne olacağını ve kendinden ailesi, çevresi ve takımının neler beklediğinin farkına varma oranını etkiler. Bu da doğal olarak onun ortaya koyacağı performansı ve bu performansı ortaya koyarken aldığı riskleri artırır veya azaltır. Ayrıca değişik eğitim ve kültür düzeyindeki sporculardan oluşan takımda ortaya çıkabilecek iletişim sorunları ve beklenti farklılıkları da takımın başarısı için bir risk faktörü oluşturur. Hatta bu farklı eğitim düzeyi sahada ve saha dışında saldırgan davranışların da etkileyicisi olabilir (69).

Bir ülkenin gelişmişliğinin önemli göstergelerinden biri olan kültür, sporun da gelişmişliğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Nasıl bir ev sahibi misafirlerini en güzel şekilde ağırlıyor ise ev sahibi takımda deplasmana gelen takımı ağırlayabilmelidir. Bu tür davranışlarla futbol kültürü oluşturularak olumsuz davranışlara engel olunabilir (53).

2.16.4.2.7. İş-Meslek Faktörü ve Saldırganlık

Sosyologlar kişilerin görevlerine, öğrenimlerine, oturdukları bölgelere ve gelir durumuna bakarak sosyal tabakaları belirleyen kriterleri belirlemişlerdir. Nitekim ayrı tabakalarda olup da aynı gelir seviyesine sahip kişilerin davranış ve tutumları buldukları tabakaya göre farklılaşmaktadır. Bir başka ifadeyle ayrı sosyal tabaka insanların tutumları farklılık arz etmektedir (53).

Amatör sporla uğraşan kişilerin öğrenci, işsiz, işçi, memur gibi birçok farklı çalışsa ortamları olabilir. Bu alanlardaki sıkıntıları da oynadıkları futbola, dolayısıyla da sahadaki davranış farklılıklarına neden olabilir. İş ortamında problemi

olan bir futbolcunun futbol sahasında agresif davranış sergilemesi de mümkündür. Bir baksa grup da vardır ki mesleki sıkıntılarını bir nebze olsun unutmak ve rahatlamak için spor yapabilmektedir (53).

2.16.4.2.8. Hakem Faktörü ve Saldırganlık

Sporcular için hakem başlı başına bir faktördür. Özellikle takım oyunlarında sporcuların en merak ettikleri konu o haftaki maçı kimin yöneteceği. Sporcu maça, maçın hakeminin kim olduğunu bilerek çıkar. Bu da onlarda bir önyargı yaratır. “Bu hakem iyidir. Bu hakem her şeyi çalar. Eyvah, bu hakem bana geçen maçta da takılmıştı. Yandık, bu hakem hep ev sahibi takımı deplasman takımını tutar”. İşte, bu ve benzeri saplantılar sporcunun yarışma ortamı içinde saldırgan bir davranış sergilemesine yol açabilir. Bu davranış şekli de onun performansını tam olarak sergileyememesine ve yaralanma riski doğurabilecek hareketleri yapmasına neden olabilir.

Ayrıca hakemlerin oyun kurallarını yeteri oranda uygulamaması da beraberinde, doğal olarak oyunun sertleşmesini, sergilenen performansın düşmesini ve yaralanma riskini artmasını getirir (44).

Hakemlerin futbolcuların işlerini zorlaştırıcı değil kolaylaştırıcı olarak sahada bulduklarını hissettirmeleri gerekmektedir. Davranışlarından mimiklerine kadar her hareketleri ile sadece kuralların uygulatıcısı olduklarını göstermelidirler (53).

2.16.4.2.9. Rakip Futbolcular ve Saldırganlık

Futbolcu, rakibinin her türlü kural dışı, sözlü ve fiili eylemlerine hazırlıklı olmalı, asla tahriklere kapılmadan kendi isine konsantre olmalıdır. Aksi takdirde rakibinin söylediklerine kulak asan bir futbolcunun iyi bir performans sergileyememesi söz konusu olabilecektir. Hatta sinir sistemi tahribatı olan futbolcu kendisine hâkim olamayarak saldırgan davranışlar sergileyebilir (53).

Birçok kereler kişilerin rakiplerine, takımların diğer takımlara gözdağı vermeye çalıştıkları görülmekte ve duyulmaktadır. Sporcular, rakiplerinin dikkatlerini, konsantrasyonlarını bozmak, onların kendilerine olan güvenlerini etkilemek ve akıllarında olumsuz düşüncelere neden olmak için çeşitli sözel sataşmalarda, alaylarda, küçümseyici davranışlarda ve fiziksel sertliklerde

bulunabilirler. Hakemler bütün bu sataşmaların, atışmaların farkına varamayabilirler. Örneğin, bir futbolcunun “Önüme çıkarsan seni parça parça edeceğim”, “Bir dahaki sefere ayağını eline vereceğim”, “Ayaklarını yerden keseyim de gör”, “Bu is erkek isi hanım evladı” gibi sataşmalarla rakibin psikolojik havasının bozulması, olumsuz etkilenmesi mümkün olmaktadır (53).

2.16.4.2.10. Emniyet Güçlerinin (Tedbirlerinin) Saldırganlığa Etkisi

Sportif olayları yönetmedeki otorite boşluğu ve alınan etkisiz önlemlerde şiddet olaylarının artmasına sebep olmaktadır. Polis her maç öncesi stadyumlarda yerini almakta hatta bazen bu rakam abartılarak özellikle derbi maçlarında 3-4 bin kişiyi bulmakta ise de meydana gelen olayları önlemede yetersiz kalınmaktadır. Kimi zamanda polis, sert ve katı tutumu ile şiddetin baş sorumlusu olmaktadır. Abartılmış polis sayısı, polis köpeklerin kullanılması taraftar üzerinde provakatif etkiye sebep olmaktadır. Bazense polis asli görevini bırakarak taraftarlardan ziyade maç izlemekle meşgul olmaktadır. Ayriyeten, özellikle Anadolu da siyasi baskınında etkisiyle polis, misafir takım seyircilerine karşı daha sert bir tutum izleyebilmektedir (57).

Çepe (1992), Sporda Saldırgan Davranışların ortadan kaldırılması ya da asgariye indirilmesi konusunda elde ettiği bulgular doğrultusunda stadyum içinde ve çevresinde güvenlik tedbirlerinin artırılmasının gerekliliğini belirtmektedir. Ancak Kayaoğlu, güvenlik önlemlerinin artırılması ya da stadyumlara teller takılması gibi yöntemlerin sorunu ortadan kaldırmayacağını, bu tür önlemlerin taraftarlar arasındaki şiddet olaylarını sokak aralarına taşıdığını söylemektedir (33).

Türkiye'deki futbol stadyumlarındaki saldırgan davranışların ve bunun verdiği zararların en aza indirgenmesi çalışmalarına polisin getireceği katkılar, polisin halkın güven, destek ve sempatisini toplamasındaki başarısı gibi birçok açıdan son derece önemlidir. Spor müsabakaları güvenlik içerisinde yapılabilmesi için kolluk kuvvetleri tarafından önlemler alınmaktadır. İçişleri Bakanlığının Valiliklere göndermiş olduğu “Sportif Karşılaşmalarda Alınacak Tedbirler” konulu genelge doğrultusunda İl Emniyet Müdürlükleri tarafından tedbirler alınmaktadır. Alınacak tedbirler İl Spor Güvenlik Kurulu'nda görüşülerek planlanmaktadır. Stadyum içi ve çevresinde trafik ve kamu düzeninin sağlanmasıyla görevli güvenlik

güçlerinin, müsabaka sırası ve sonrası tribün ve stadyum çevresinin boşaltılması, sözlü ve fiili saldırı veya taşkınlık yapan veya grupların gözaltına alınma esnasında güvenlik güçlerinin zaman zaman zor kullandıklarına tanık olunmaktadır. Taraftarların güvenliğinden sorumlu olan polisin, güvenlik için şiddet uygulaması eleştiri konusudur. Taraftarlarla yaşanan bu sorun baskı ve şiddet için uygun bir zemin yaratabilmektedir. Taraftarların polisler öfkeyle cevap vermesi şiddet boyutlarının yükselmesine sebep olmaktadır. Polis'in zor kullanmasına öfkelenen seyirci tek olduğu zaman saldırgan hareketler yapmaktan çekinebilirken, grup olduğu zaman kızgınlığını sözlü veya fiili eylemlere dönüştürebilir. Güvenlik güçleriyle bu olayların yaşanmasında eğitimsiz ve olay çıkarma yanlısı taraftarlarında rolü büyüktür. Yapılan bazı çalışmalarda futbol seyircilerinin güvenlik güçlerinden daha fazla hoşgörü bekledikleri sonucu ortaya çıkmıştır (37).

2.16.4.2.11. Ekonomik Durum ve Saldırganlık

Gelir dağılımındaki adaletsizlikler ve farklı kesimler arasında derinleşen uçurum bireysel anlamda anemiye yol açmakta özellikle toplumun alt kesimlerini oluşturan kitlelerde kin ve öfke birikimi yaratmaktadır. Sportif alanlar ise bu kitleler için deşarj olabilme imkânı sağlamaktadır. Her ne kadar yanı sıra olsa, toplumun büyük bir kesimi stadyumları rahatça bağırılan, küfür edinilebilen, istenildiği gibi davranarak stres atılabilen dokunulmaz yerler olarak algılamaktadırlar. Hatta sadece futbol sevgisi için maç izlemeye gelen kişiler, tribünlerin tiyatro-sinema olmadığı eleştirisine maruz kalabilmektedir (57).

Türkiye'de yaşanan ekonomik dengesizlik, artan hayat pahalılığı, iş gücü pazarının çöküşü ve bundan dolayı gelir seviyelerindeki yetersizlik göz önünde tutulursa ülkedeki bireylerin yaşamış olduğu maddi ve manevi tatminsizliklerin yaratmış olduğu güvensizlik duygusu bu psikoloji içinde olan futbol seyircisini oluşturan kalabalık kitlede de görülmektedir. Özellikle son dönemlerde Türkiye'de artan hayat pahalılığı ve gelir seviyelerindeki yetersizlik ile futbol sahalarında yaşanan saldırganlık olayları arasında doğru bir orantı görülmektedir (93).

Futbolun diğer bir unsuru olan oyuncunun da aynı nedenlere bağlı olarak saha içerisinde saldırganlaşabileceği söylenebilir.

2.16.4.2.12. Sosyal Tabaka-Çevre ve Saldırganlık

Toplumunu oluşturan unsurları inceleyebilmek için öncelikle sosyolojik açıdan sosyal grup kavramını ele almak zorunludur. Bu bakımdan sosyal grup üzerinde dururken teşkilatlı, teşkilatsız, hem dışa açık hem de dışa kapalı gruplardan bahsedilebilir. Bir insan topluluğunun sosyal grup olarak değerlendirilebilmesi için o topluluğun bazı özellikleri taşıması gerekmektedir. Birden fazla ferdin birlikte oluşu, grup üyelerinin gruba dâhil olduklarını hissetmeleri, belirli statülere değer hükümlerine ve inançlara sahip olmak gibi (17).

Futbolcuların farklı kültürlerden ve farklı sosyal tabakalardan bir takım oluşturarak maç yapması sırasında iletişimde sorun yaşamalarından dolayı birtakım tartımsalar olabilmektedir. Kimi futbolcular çok az nüfuslu yerleşim birimlerinde yasarken diğer yandan şehir merkezinde oturan futbolcularla aynı davranışları her zaman sergilemedikleri düşünülmektedir. İnsanın yaşadığı çevrenin o kişinin üzerinde etkisi olduğu söylenebilir (53).

2.17. Saldırganlık ve Futbol

Hiç şüphesiz ki futbol yeryüzünde ki en popüler ve ilgi gösterilen spordur. Basit bir oyun olmanın ötesinde bir bakış açısıyla futbol, yeryüzündeki ilk evrensel imparatorluk. Fransız sosyolog Boniface'e göre; futbol küreselleşmenin nihai aşamasıdır ve dünyada futboldan daha evrensel bir olay bulunmamaktadır. O derece ki, demokrasi ve pazar ekonomisi bile yuvarlak top aşkına oranla daha az köklü ve daha aza yaygındır (57).

Birçoğumuz için en heyecan verici oyun ve hayatımızın ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilen futbola azımsanmayacak bir kesim tarafından ise spor ve hobi olmanın ötesinde başka anlamlarda yüklenilmektedir. Liverpool' un efsanevi teknik direktörü Bill Shankly'ninde vurguladığı üzere futbol sadece bir ölüm kalım mücadelesi değil bunun çok daha ötesinde bir olgudur. İşte futbolun bir oyundan çok çok daha büyük öneme sahip olduğuna inanmakta olan futbol holiganları yeşil sahalarda futbol tarihi boyunca görülen bazı arzu edilmeyen durumlar sebep olmaktadır (57).

Bir zamanlar futbol kaynaklı şiddet olayları sadece bir İngiliz hastalığı olarak yorumlanmış fakat çok geçmeden bu hastalığın bulaşıcı olduğu görülmüştür. Futbol

holiganizmi sadece futbolun beşiği İngiltere’de değil Kara Avrupa’ında, Güney Amerika’da, İtalya’da kendini göstermiş ülkemizde ise özellikle son yıllarda üzücü sonuçlar doğurmuştur.

Futbol tarihindeki ilk ve en dehşet verici şiddet olayları ile karşılaşan İngiltere, bu yüzden futbol holiganizmi ile mücadeleye diğer ülkelerden önce başlamış, tedbirleri erken almak zorunda kalmış ve bu alanda diğer ülkelere öncülük etmiştir (57).

Ülkemizde ise son yıllarda spor kaynaklı şiddet olaylarında bir artış görülmektedir. Süper ligden amatör liglere, sade bir futbol taraftarından kulüp yöneticisine kadar futbol holiganizmi saha içi ve dışındaki olumsuz etkisini giderek daha çok hissettirmektedir. İngiltere’den farklı olarak ülkemizde futbol sahalarında görülen şiddetin altında birçok sebep yatmaktadır. İngiltere ve Türkiye de futbolda meydana gelen şiddet olaylarının tabanında değişik nedenler yatmaktadır. İngiliz holiganlar genellikle genç ve işçi sınıfı mensupları olup erkeklik kimliklerini ortaya koymak ve kargaşa çıkarmaktan haz duydukları için şiddete başvurmaktadırlar. Türkiye’de ise eğitim ve gelir seviyesi düşük kişilerin yanında sosyal seviyesi yüksek, VIP tribünü izleyicileri, kulüp yöneticileri, siyasi yetkililer ve milletvekilleri dahi değişik boyutları ve yönleriyle futbol holiganizminin içerisinde bulunmaktadır. O kadar ki, maç sırasında hakeme su şişesi fırlatan daha sonrada tartaklayan bir milletvekili kendini ben Denizli Sporun holiganıyım, takımımın haklarını korurum şeklinde savunabilmektedir (57).

Ülkemizde futbol sahalarında görülen şiddetin başlıca sebeplerine gelince;

- Ekonomik ve sosyal hayattaki sorunlar
- Etkisiz güvenlik önlemleri ve polisin tutumu
- Kulüp yöneticileri
- Yerleşmiş spor kültürü eksikliği
- Teknik direktörlerin, futbolcuların sorumluluğu
- Mafyanın etkisi
- Futbol federasyonu ve MHK

- Medya
- Stadyumların yetersizliği
- Hakemler

Futbol müsabakaları, özellikle kalabalıkların içinde şahsiyetin kaybolması ve çeşitli dış uyarıcıların etkisiyle çeşitli arzu edilen veya edilmeyen toplu olayların meydana geldiği bir ortam olmaktadır (20).

Seyirci saldırganlığını artıran nedenlerden biride futbolculardır. Sporcuların saha içinde itişip kakışmaları, ağız dalaşında bulunmaları, birbirlerine kasıtlı sert fauller ve fena hareketler yapmaları, hakem kararlarına aşırı derecede itiraz etmeleri, seyircileri tahrik edecek el kol ve mimik hareketler yapmaları, sahada beklenen performansı verememeleri, önemli olarak değerlendirilen maçlarda bir varlık gösterememeleri, geçmiş sezonlarda kendi takımlarında oynayan oyuncunun rakip olarak sahaya çıkması, rakip oyuncunun hakemi aldatmaya yönelik ve vakit geçirmeye yönelik yaptığı hareketler gibi örnekler seyirci saldırganlığı üzerinde etkili olan sebeplerdir (94).

Bunların dışında, devlet politikası olarak toplum spor yapmaya teşvik edilmeli, taraftarlar tribünlerden sahaya indirilmeli sadece izleyici olarak bırakılmamalıdır. 70 milyon nüfuslu ülkemizde sadece 350 bin lisanslı sporcu olduğu görüldüğünde ülkemizde spora katılımın ne kadar düşük seviyelerde kaldığı görülecektir. İnsanlar mücadeleyi, yarışmayı, galip gelip mağlup olmayı televizyonlardan, tribünlerden ziyade bizzat yaşayarak öğrendiği takdirde olayın zorluğunu daha iyi anlayacak karşısındaki kişinin düşmanı değil rakibi olduğunu algılayacaktır. Buda sadece medyanın değil tüm spor kulüplerinin, devlet kurumlarının desteğiyle planlı bir şekilde uzun vadede gerçekleştirilmelidir. Böylelikle zihinlerde zaman içerisinde oluşacak algılama değişiklikleriyle futbola gereğinden fazla anlamlar yüklenilmeyecek, futbolun bir ölüm-kalım mücadelesi veya daha ötesi değil, hayatımıza renk katan bazılarımız için çok bazılarımız için az önemi olan bir hobi, bir spor dalı olduğu anlaşılacaktır (57).

Fakat unutmamak gerekir ki sosyal ve ekonomik koşullarda yaşanan problemler yoğun şekilde devam ettiği müddetçe ülkemizde futbol sahalarında

görülen şiddetin önüne geçmekte zorlaşacaktır. Şiddetle mücadeleyi sadece spor sahalarında değil toplumun tüm kesimlerinde yapmak gerekir ki bununda yolu vatandaşlara sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan refah seviyesi daha yüksek bir hayat sunabilmekten geçmektedir (57).

2.18. Alanla İlgili Yapılan Çalışmalar

2.18.1. Yurt İçinde Yapılan Araştırmalar

Saeed SHOKOUFEH (2014) Bu çalışma Erzurum’da farklı branşlarla ilgilenen sporcular ile spor yapmayan bireylerin kişilik ve saldırganlık özelliklerini karşılaştırmak amacıyla yapılmış. Çalışmanın evrenini; Erzurum’da farklı branşlarda spor yapan ve spor yapmayan bireylerden oluşturmaktadır. Araştırma örneklemini rastgele örnekleme yöntemi kullanılarak oluşturulmuştur. Araştırmanın örneklemini, 20 Voleybol, 20 futbol, 20 karate, 20 boks, 20 tenis, 20 basketbol, 20 curling, 20 buz hokeyi, 20 güreş ve 60 spor yapmayan olmak üzere toplam 240 bireyden oluşmaktadır. Çalışmada 3 bölümden oluşan anket şeklinde veri toplama aracı kullanılmıştır. Birinci bölümde demografik özelliklerle ilgili sorular, ikinci bölümde Andaç Demirtaş tarafından 2012 yılında Türkçeye uyarlanan “Saldırganlık Ölçeği”, Üçüncü bölümde ise Sami Gülgöz tarafından 2005 yılında Türkçeye uyarlanan “Kişilik Ölçeği” kullanılmıştır. Katılımcılardan elde edilen verilere IBM SPSS Statistics v20.0 programı aracılığıyla çeşitli istatistikî analizler uygulanmıştır. Katılımcıların demografik özelliklerinin saptanması için Frekans Analizi, anketlerin normal dağılıma uygun olup olmadığını test etmek için Shapiro-Wilk testi, uygulanmış ve normal dağılım uymadığı için non parametrik testler uygulanmıştır. takım ve bireysel sporu, spor yaşı, spor branşları ve yaş değişkenine göre Kişilik ve Saldırganlık alt boyutları ortalamaları karşılaştırma yapmak için Kruskal-Wallis testi uygulanmıştır. Katılımcıların spor yapıp ve yapmamak değişkenine göre bireylerin Kişilik ve Saldırganlık alt boyutları ortalamaları, arasında farklılığı saptamak için non-parametrik testlerden Mann-Whitney U testi yapılmıştır. Son olarak katılımcıların Kişilik ve Saldırganlık alt boyutlarından olan duygusal denge, sorumluluk, dışa dönüklük ve öfke alt boyutu ortalaması ile diğer alt boyutlar arasındaki ilişkinin saptanması için Spearman Korelasyon analizi uygulanmıştır. Analizlerde istatistikî anlamlılık düzeyi ($p < 0.05$) olarak alınmıştır. Yapılan

çalışmada spor yapan ve yapmayan bireylerin kişilik ile saldırganlık alt boyutları arasında anlamlı ilişkiler ($p<0.01$) bulunmuştur. Çalışmanın sonucunda spor yapan bireyler spor yapmayan bireylere göre daha dışadönük oldukları ve saldırganlık özelliklerinin spor yapmayanlara göre daha düşük olduğu saptanmıştır (81).

Keskin (2015) Liseler Arası Müsabakalara Katılan Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Durumlarının Araştırılması (Zonguldak-Kozlu örneği).Dumlupınar Üniversitesi Sağlık Bilimleri, Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2015. Bu çalışmanın amacı okullar arası spor müsabakalarına katılan öğrencilerin saldırganlık durumlarının çeşitli boyutlarıyla ele alarak ortaya koymaktır. Çalışmaya Kozlu'da 2013 -2014 yılları arasında okullar arası spor müsabakalarına katılan 3 liseden tesadüfi küme örnekleme yöntemine göre seçilmiş 400 sporcu katıldı. Veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen kişisel bilgi formu ve İpek İter (Kiper) tarafından geliştirilen Saldırganlık envanteri kullanıldı. Verilerin dağılımları belirlemek amacıyla ilk olarak normallik testi (Kolmogorow- Smirnov D test) yapıldı. Yapılan normallik testi sonucunda verilerin normal dağılıma sahip olduğu görüldü. Çalışmaya katılan sporcuların dağılımları ve yüzdeleri tanımlayıcı istatistik (Descriptive Statistics) ile belirlendi. Sporcuların cinsiyet, yaşadığı çevre (2 grup) ve spor yapma yılı (2 grup) değişkenlerine göre saldırganlık durumlarının karşılaştırılmasında $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde bağımsız örneklem T Testi (Independent Sample T Test) uygulandı. Aile gelir düzeyine (5 grup) göre ise saldırganlık durumlarının karşılaştırılmasında $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde Tek Yönlü Varyans Analizi (One Way Anova) uygulandı. Anlamlı bulunan gruplar arası farklılıklar için ikinci seviye testi olan Tukey HSD kullanıldı. Elde edilen bulgular sonucunda spor yapma yılı, yaşadığı çevre ve gelir düzeyine göre anlamlı farklılıklar elde edilmiştir. Spor yapma yılı ve yaşadığı çevre tüm alt boyutlarda anlamlı farklılıklar elde edilirken, aile gelir düzeyine göre sadece edilgen saldırganlık alt boyutunda anlamlı farklılık bulundu. Sonuç olarak bakıldığında 5 yıl ve üstü spor yapanların 4 yıl ve altı spor yapanlardan, ilçede yaşayanların ilde yaşayanlardan genel anlamda daha saldırgan olduğu, aile gelir düzeyine göre ise gelir arttıkça saldırganlığın arttığı bulundu (56).

Çakır (2014) liseler arası müsabakalara katılan sporcuların saldırganlık düzeylerini araştırmak ve bunun yanında spor ve saldırganlık ilişkisini çeşitli

boyutlarıyla ortaya koymuştur. Çalışmanın örneklemini Rize’de 2013-2014 eğitim öğretim yılında okullar arası spor müsabakalarına katılan 26 liseden tesadüfi küme örnekleme yöntemine göre seçilmiş toplam 490 sporcu oluşturmaktadır. Yapılan analizler sonucunda yaş, cinsiyet, okul türü ve spor dalı türüne göre sporcuların atılganlık hariç tüm alt boyutlardaki saldırganlık puanlarında anlamlı farklılıklar saptanmıştır. Sonuç olarak da ergenlik döneminde sporcuların yaşları arttıkça genel saldırganlıklarının da arttığı, erkeklerin kızlardan, meslek lisesine giden sporcuların genel liselere giden sporculardan ve takım sporu yapan sporcuların bireysel spor yapan sporculardan daha saldırgan oldukları bulunmuştur (21).

Afyon ve ark.(2005) “Türkiye 3. Ligi 6. Grupta mücadele eden büyükler kategorisinde Muğla ilindeki; (Muğla spor, Marmaris spor, Dalaman Kâğıt spor, Milas spor ve Fethiye spor) profesyonel futbol takımlarının futbolcularının müsabaka öncesi saldırganlık düzeyini belirlemek ve karşılaştırma yapmak amacıyla bir çalışma yapmışlardır”. Çalışmaya Muğla ilinde 5 profesyonel takımın futbolcuları (n=75) dâhil edilmiş, sporcuların yaş ortalamaları; (22,071±4,03) yıl, boy ortalamaları; (178,333±2,45) cm, vücut ağırlıkları; (72,272±5,49) kg olduğu görülmüştür. Futbolcuların saldırganlık düzeylerini belirlemek için, Özcan Köknel’ in saldırganlık ölçeği kullanılmış, istatistikî analizinde aritmetik ortalamalar (X) ve standart sapmalar (SS) alınmıştır. Takımların saldırganlık düzeyi için; One-Way ANOVA testi uygulanmış, gruplar arasındaki farklılaşma ise Tukey HSD ile $p<0,05$ ve $p<0,01$ düzeyinde incelenmiştir. Takımların saldırganlık düzeyi ortalamaları 15,19±2,92 olarak ortaya çıkmıştır. Futbol takımlarından Fethiye spor’un saldırganlık düzeyinin en yüksek (15,83±2,71), Milas spor’ un ise en düşük (13,95±2,19) değerde olduğu, saldırganlık düzeyleri arasında $p<0,05$ düzeyinde anlamlı bir fark bulunmuştur. Farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını bulmak için Tukey HSD testi uygulanmıştır. Test sonuçlarına göre ise; Milas spor değerleri ile Fethiye spor değerleri arasında istatistiksel olarak $p<0,05$ düzeyine anlamlı ilişki bulunmuş, diğer takımlar arasında istatistiksel olarak bir anlamlılığa rastlanmamıştır. Sonuç olarak; saldırganlık düzeylerine göre sıralandığında en saldırgan eğilim Fethiye sporlu futbolcularda, sırasıyla; Dalaman Kâğıt spor, Muğla spor, Marmaris spor’un yer aldığı, en az saldırganlık eğilim ise Milas sporlu futbolcularda bulunmuştur (5).

Dalbudak İ.(2012) “13-15 Yaş Arası Görme Engelli Sporcuların Stres ve Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi”. Bu çalışmanın amacı 13-15 yaş arası spor yapan ve yapmayan görme engelli bireylerin stres ve saldırganlık düzeylerinin incelenmesidir. Araştırmanın örneklemini, İzmir ilinde spor yapan 50 bayan ve erkek görme engelli bireyler ile spor yapmayan 50 bayan ve erkek görme engelli bireyler gönüllü olarak katılmıştır. Çalışmada, gönüllülere demografik bilgiler, stres ve saldırganlık anketleri uygulanmıştır. Elde edilen veriler bilgisayar ortamında SPSS 18.00 adlı paket program kullanılarak kayıt edilmiştir. Araştırmanın hipotezlerini test etmek amacıyla, T testi, Korelasyon Analizi, Betimsel İstatistik uygulanmıştır. Cinsiyete göre, bayan ve erkek görme engelli bireylerin stres düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunurken; saldırganlığın ölçeğinin alt boyutlarından yıkıcı saldırganlık, atılganlık, edilgenlik düzeyleri arasında anlamlı bir farkın olmadığı görülmüştür. Spor yapan ve yapmayan bireyler karşılaştırıldığında saldırganlık ölçeğinin alt boyutlarından yıkıcı saldırganlık, atılganlık, edilgenlik düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunurken; stres düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Bunun yanında saldırganlık ölçeğinin alt boyutları ile stres ölçeği arasında istatistiksel olarak pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir. (*P<0,5, **P<001). Sonuç olarak, görme engelli bireylerin beden eğitimi ve spor yoluyla rehabilite edilerek stres ve saldırganlık kavramlarından uzaklaşmaları ve hayata daha anlamlı bir şekilde tutunmaları sağlanmalıdır (25).

Demirel ve ark.(2006) “Okullar Arası Yarışmalarda Dereceye Giren Sporcu Kız Öğrencilerin Sporda Saldırganlık ve Şiddet ile İlgili Görüşlerinin Araştırılması” adlı çalışmalarının önemi okullar arası yarışmalarda salon sporlarında (basketbol, voleybol ve hentbol branşlarında) dereceye giren sporcuların sporda saldırganlık ve şiddet ile ilgili görüşlerinin tespit edilmesidir. Araştırmanın evrenini, Kütahya ilinde salon sporlarında (basketbol, voleybol ve hentbol branşlarında) okullar arası yarışmalara katılan ilk ve orta öğrenim okullarının kız sporcuları, örneklemini ise yapılan müsabakalar sonucunda dereceye giren okul takımlarının sporcuları (83 kız) oluşturmaktadır. Sporcuların sporda saldırganlık ve şiddetle ilgili görüşlerini belirlemede 23 sorudan oluşan anket yöntemi uygulandı. Yapılan araştırma sonucunda öğrencilerin kazanmak için gerekeni yapma (P>0.05), Rakiplerin centilmenlik dışı davranışları (P>0.05), Sporda saldırganlığa antrenör ve

yöneticilerin sebep olması ($P>0.05$), Sporda saldırganlığa yazılı ve görsel basının sebep olması ($P>0.05$), Sporda saldırganlığa sosyal ekonomik ve kültürel farklılıkların sebep olması ($P>0.05$), Sporda saldırganlığa seyirci ve amigoların sebep olduğuna ($P>0.05$) inandıklarını gösterdi (26).

Kalkavan ve ark.(2007) bu çalışmalarında “Kütahya minik ve mini minikler futbol müsabakalarına katılan futbolcuların sporda saldırganlık ve şiddetle ilgili görüşlerinin araştırılması” amaçlanmıştır. Araştırma grubunu, Kütahya ilinde faal olarak 2006–2007 amatör futbol sezonunda mücadele eden toplam 18 takım ve 273 minik ve mini minik futbolcu oluşturmaktadır. Minik futbolcuların saldırganlık ve şiddete ilişkin görüşlerini belirlemede 25 maddelik Lickert tipi anket uygulanmıştır. Araştırma sonuçlarına bakıldığında, minik ve mini minik futbolcuların sporda saldırganlık ve şiddetin oluşmasında; kazanmanın kendileri için her şey olmadığına ($P<0.05$), rakiplerini düşman gibi görmediklerine ($P<0.05$), saldırganlığın ortaya çıkışında medyanın ve spor köşe yazarlarının etkili olduğuna ($P<0.05$), amigoların da seyirciyi olumsuz yönlendirdiklerine ($P<0.05$), aile yapısının, seyircilerin, sporcuların, hakemlerin ve antrenörlerin etkisi olduğuna inandıklarını göstermektedir (48).

Karayılmaz ve Yaman (2006) “Amatör Küme Futbolcularını Saldırganlığa İten Psiko-Sosyal Nedenler” adlı çalışmalarının amacı amatör küme futbolcularını saldırgan davranışlara yönlendiren unsurların tespit edilerek, bu davranışların yöresel olup olmadığını bulmak. Yaş, eğitim, sporcu ailelerinin sosyal ve ekonomik yapılarının saldırganlığa etkisi, taraftar, çalıştırıcı, yönetici, rakip takım ve kendi takım arkadaşlarının tutumlarının saldırganlığı etkileme boyutlarını incelemektir. Araştırmaya Zonguldak ilinden 11 süper amatör futbol takımının 213 futbolcusu katılmıştır. Ölçme aracı olarak ilk 15 sorusu demografik bilgi içeren toplam 44 soruluk Likert ölçekli anket kullanılmıştır. Sonuç olarak, Trabzon ili nüfusuna kayıtlı futbolcuların kendi takım arkadaşlarının hatalı hareketlerine tepki gösterme oranları %72’dir. Futbolcuların %68,5’i antrenörlerin sert oynamaları yönünde teşvik ettiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca, futbolcuların öğrenim durumları ne olursa olsun rakibin sert müdahalesi sonucu aynı şekilde yüksek oranda karşılık verme eğilimi gösterdikleri belirlenmiştir (52).

Ramazanoğlu ve ark.(2002) ‘‘Futbolcular ile Tekvandocuların Saldırganlık Düzeylerinin Karşılaştırılması’’ adlı çalışmalarının amacı, İstanbul ilindeki futbolcular ile tekvandocuların saldırganlık düzeylerini belirlemek ve karşılaştırma yapmaktır. Çalışmaya amatör kümede mücadele eden yaş ortalamaları 22,84 olan 75 futbolcu ile yaş ortalaması 23,63 olan 69 tekvandocu olmak üzere toplam 144 sporcu katılmıştır. Deneklerin saldırganlık düzeyini belirlemek için Özcan Köknel’ in saldırganlık ölçeği uygulanmıştır. Araştırmanın sonucunda futbolcular ile tekvandocular arasında "t" testi sonuçlarına göre $p<0.01$ düzeyinde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu ilişki doğrultusunda Tekvandocuların futbolculara göre daha az saldırganlık eğiliminde olduğu görülmüştür (78).

Topuz (2008) çalışmasında amatör futbol oyuncularının saldırganlık düzeylerini incelemiştir. Araştırmaya 223 amatör futbol oyuncusu alınmıştır. Araştırma sonucunda futbolcuların genel olarak saldırganlık düzeylerinin orta seviyede olduğu, saldırganlık envanterine ait atılmanlık ve edilgen saldırganlık alt boyut puan ortalamalarının baba eğitim düzeyi değişkenlerine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı tespit edilmiştir. Ayrıca futbolcuların saldırganlık alt boyutlarına ve toplamına ait puan ortalamalarının yaş, oynadıkları mevki, eğitim düzeyleri, anne ve baba meslekleri, ailelerinin gelir düzeyleri, sahip oldukları kardeş sayıları, evde birlikte yaşadıkları kişi sayıları ve evde alkol kullanan biri olup olmadığı değişkenlerine göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmüştür (90).

Tutkun ve ark.(2010) ‘‘Takım Sporları ve Bireysel Sporlar Yapan Sporcuların Saldırganlık Düzeylerinin Değerlendirilmesi’’ adlı çalışmalarının amacı takım ve bireysel spor yapan oyuncuların saldırganlık düzeylerinin, saldırganlığı etkileyen bazı faktörler açısından değerlendirilmesidir. Bu araştırmada İpek İltar (Kiper) tarafından geliştirilen, 30 maddeden ve üç alt testten (yıkıcı saldırganlık, atılmanlık ve edilgen saldırganlık) oluşturulmuş saldırganlık envanteri kullanılmıştır. Araştırmaya 120 (%50)’si takım sporları 120 (%50)’si bireysel spor yapan toplam 240 sporcu katılmıştır. Araştırmanın bulgularına bakıldığında bireysel spor yapan oyuncuların yıkıcı saldırganlık, edilgen saldırganlık ve genel saldırganlık ortalama puanları ile takım sporu yapan oyuncuların saldırganlık ortalama puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($p<0.05$). Sonuç olarak bakıldığında spor, bireyleri ve grupları karşılıklı bir rekabet ve yarışma içine sokar. Rakiple doğrudan

teması gerektiren sporların takım sporlarına göre saldırganlığa ve şiddete daha yatkın oldukları görülmektedir (91).

AKA E. (2010) Bu çalışmada 2008-2009 ve 2009-2010 futbol sezonunda elit olarak futbol oynayan 5 futbol takımı oyuncuları üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada futbolcuların kişilik özelliklerinin belirlenmesi ve bu özelliklerin içe-dışa dönük davranışlara etkisini ve arasındaki anlamlı ilişki farklılıklarının olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu süreçte veri toplama aracı olarak öğrencilere kişisel bilgi formları hazırlanmıştır. Kişisel bilgi formları ile birlikte oyuncuların Genel Uyum, Sosyal Uyum ve Kişisel Uyumlarını belirlemek için Hacettepe Kişilik Envanteri ölçeği kullanılmıştır. İçe-dışa dönük davranışları belirlemek için RİDKOÖ ölçeği kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda anlamlı ilişki farkı gözlenmemiştir, ancak 3 grup değişkeninde gözlem sayısının artırılması anlamlı ilişki gözlenmesi ile sonuçlanabilir. Bunlar, kişilik özellikleriyle ilgili olarak KU ile milli olan futbolcuların lehinde çok kuvvetli olmamakla birlikte anlamlı bir ilişki farklılığından söz edilebilir, millilik durumu ve genel uyum arasında ve son olarak içe-dışa dönük davranışlar ile futbol oynadığı mevki ilgili analizlerde puanlar yüzde beşlik sınıra çok yakındır. Bunun dışında yaptığımız analizlerde anlamlı ilişki farklılıklarına rastlanmamıştır. İçe-dışa dönüklük puanlarına bakıldığında çalışmaya katılan futbolcuların % 37,8'i içe dönük davranış eğiliminin baskın olduğunu, % 62,2'si ise dışa dönük davranış eğiliminin baskın olduğu gözlenmiştir (6).

Altungül O. (2006) "Futbol Aktivitelerine Katılanların Kişilik Özellikleri Işığında Stres Düzeylerinin Belirlenmesi" başlıklı bir araştırma yapılmıştır. Araştırma grubu Elazığ il merkezinde bulunan rastgele metodu ile seçilmiş 1. ve 2. Amatör Lig'de faaliyet gösteren 150 Amatör futbolcu ve halı sahalara abone olarak futbol faaliyetlerine katılan 150 katılımcıdan oluşmuştur. Anketler bu alanda yapılmış olan çalışmalarda, araştırmacılarca geliştirilen ve doğruluğu, geçerliliği test edilmiş olan sorulardan oluşturulmuş demografik değişkenler ışığında, "Kişilik Özelliklerini Tanıma T testi, Stres Düzeyi Testi, Stres Testi" ölçekleri kullanılmıştır. Araştırmaya katılan bireylerin faaliyet alanlarına göre stres testi sonuçlarına göre; halı sahada spor yapanların amatör sporculara oranla daha stresli oldukları görülmüştür. Stres düzeyi testi sonuçlarına göre ise halı sahada spor yapanların

“strese yakın” düzeyinde stres oldukları görülürken; amatör sporcuların “strese daha uzak” düzeyinde oldukları görülmüştür. Ayrıca, Futbol faaliyetlerine katılan bireylerin stres düzeylerinde yapılan t testi sonucunda yaptıkları futbol faaliyet alanına göre anlamlı bir farkın olmadığı kişilik tiplerine göre ise anlamlı fark bulunmuştur ($P<0.05$) (7).

ÇON M. (2011) Bu araştırma “Takım ve bireysel spor dallarında müsabık olan sporcuların mizaç ve karakter özellikleri ile depresyon düzeylerini belirlemek ve bunların sportif performansla ilişkisini araştırmak” amacını taşımaktadır. Toplam 456 sporcu üzerinde yapılan araştırmanın verileri, Mizaç ve Karakter Envanteri, Beck Depresyon Envanteri vasıtasıyla toplandı. Verilerin değerlendirilmesinde SPSS 15,0 V. istatistik paket programı kullanıldı. Gruplar arasındaki farklılığın tespitinde One-Way Anova testi, hangi gruplar arasında farklılık olduğunu tespit etmek için de Tukey çoklu karşılaştırma testinden yararlanıldı. Takım sporcuları ile ferdi sporcular mizaç ve karakter özellikleri açısından incelendiğinde mizaç özelliği boyutunda istatistiksel olarak bir farklılığa rastlanmazken karakter özelliğinin kendini aşma boyutunda istatistikî olarak anlamlı farklılık bulunmuştur ($p<0.05$). Bu fark kendini aşma boyutunun kişiler arası özdeşim alt boyut özelliğinden kaynaklanmaktadır. Bu sonuca göre kişiler arası özdeşim özelliği bireysel sporcularda daha baskındır. Özdeşleme etkilerinin bireysel sporcularda daha yoğun olması onların takım sporcularına göre daha yalnız ve yarışma esnasındaki özgün kararlarda örnek alınmış modelle daha çok ilişkili bulunması ile açıklanabilir. Diğer yandan, mizacın ödül bağımlılığı boyutu alt sıra bileşeni olan bağımlılık özelliği de bireysel sporculara göre takım sporcularında anlamlı şekilde farklılık göstermektedir ($P<0.05$). Buradan, takım sporu yapan sporcuların bireysel sporculardan daha bağımlı, dışa dönük ve kaygılı fakat daha düşük hayal gücüne sahip oldukları söylenebilir. Sporcuların sportif başarılarına göre mizaç ve karakter özellikleri incelendiğinde; zarardan kaçınma, kendini yönetme ve işbirliği yapma özelliklerinde istatistiksel anlamlılıklar tespit edilmiştir ($P<0,05$). Buna göre başarılı sporcuların kendini yönetme ve işbirliği yapma puanları yüksek, zarardan kaçınma puanları ise düşüktür. Bu sonuç başarısız sporcuların öz güvenden daha yoksun, başarılıların ise, özsaygı ve özgüvene daha çok sahip olduklarına işaret etmektedir. Depresyon düzeylerine göre sporcuların mizaç ve karakter özellikleri incelendiğinde; zarardan kaçınma, sebat etme, kendini

yönetme ve işbirliği yapma özelliği bakımından istatistikî olarak anlamlı farklılık ortaya konulmuştur ($P<0.05$). Araştırma bulguları, depresif olan sporcuların zarardan kaçınma eğilimlerinin daha yüksek olduğunu ortaya koyarken, sebat etme, kendini yönetme ve işbirliği yapma özelliğine ait puanlarının anlamlı şekilde düşük olduğunu göstermektedir. Buradan, depresif olmayan sporcuların, depresif olanlara göre kısıtlamalar ve yorgunluklar karşısında daha ısrarcı, gayretli, olgun, sorumluluklarını bilen, liderlik vasfı taşıyabilecek yapıda, öz saygı ve özgüvene sahip, toleranslı ve olabildiğince iş birliği yapabilme özelliğine sahip kişiler oldukları söylenebilir (24).

KIZMAZ M. (2004) “Bireysel ve Takım Sporunu Yapan Sporcuların Kişilik Özelliklerinin Karşılaştırılması” spor psikolojisi içinde kişilik kavramı önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışmada bireysel ve takım sporu yapan sporcuların kişilik özelliklerinin belirlenmesi, bu kişilik özelliklerinin karşılaştırılarak bireysel veya takım sporu yapan sporcuların kişilik farklarının incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın birinci bölümünde konuyla ilgili açıklayıcı teorik bilgilere ve araştırmalara yer verilmiştir, ikinci bölümde ise veri toplama aracı olarak kişisel uyum, sosyal uyum ve genel uyum puanlarını ortaya koyan Hacettepe Kişilik Envanteri (HKE), bireysel spor yapan 71, takım sporu yapan 66, toplam 137 kişiye uygulanmıştır. Elde edilen veriler SPSS (Statistical Package For Social Sciences) 11.0 programına aktarılmış ve istatistiksel çözümlenmeleri yapılmıştır. Sonuç olarak bireysel ve takım sporu yapan sporcuların kişilik özellikleri arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Fakat spor yapma yılının artması ile sosyal uyum ve genel uyum puanlarında, gelir düzeyinin artması ile de kişisel uyum düzeyinden artış görülmüştür (58).

KÜÇÜK V. (1990) Bu çalışmada amatör ve profesyonel sporcuların (futbolcuların) bazı davranış biçimleri açısından birbirleriyle olan ilişkilerinin araştırılmasına ve sporcu olmayanlarla karşılaştırılarak aradaki farklılığın ortaya konulmasına çalışılmıştır. Araştırmamızda İstanbul bölgesinde faaliyet gösteren futbol kulüplerinden tesadüfî yöntemle seçtiğimiz 70 amatör lisanslı sporcuya, 70 profesyonel sporcuya ve 50 sporcu olmayan kişiye FHT sorgu cetveli uygulanmıştır. Elde edilen amatör, profesyonel ve sporcu olmayanlara ait olan bu puanlar her davranış için ayrı ayrı bilgisayara işlenmiştir. Daha sonra gruplar arasındaki farklar ANOVA testi uygulanarak tespit edilmeye çalışılmıştır. Çıkan sonuçlara göre;

Aşağılık Duygusu - Benlik tasavvuruna ait davranış biçiminin en fazla profesyonel sporcularda yoğunlaştığı, sporcu olmayanlarda ve amatör sporcularda daha az olduğu tespit edilmiştir. Gruplar arasında heyecanlılık açısından da anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Sonuçlarımıza göre; en az heyecan duygusuna amatör sporcular, daha sonra sporcu olma yanlar, en son da profesyonel sporcuların sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Burada yarışma duygusunun profesyonel sporcular için heyecan duygusunu arttıran bir etken olduğunu söyleyebiliriz.

Korku-Endişe duygusu açısından da amatör, profesyonel ve sporcu olmayanlar arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Bu duygunun sporcularda daha yoğun olduğu gözlenmektedir. Buna, sportif faaliyetler içinde, maçı kazanıp kazanamama kaygısı, takıma girip girememe korkusu gibi duygu ve düşüncelerin sebep olduğu söylenebilir. Suçluluk ve saldırganlık duyguları açısından gruplar arasında, gözle görünen bir farklılık bulunmasına rağmen, istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Nörotiklik-çevre ile uyumlu ilişki davranışları açısından gruplar arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Profesyonel sporcular bu duyguya en hâkim sporcular, daha sonra; sporcu olmayanlar, en son da amatör sporcular olarak tespit edilmiştir (70).

MUMCU E. (2011) Kişilik ve güdülenme alanlarında pek çok çalışma yapılmıştır. Fakat ülkemizde becerilerin, kişilik ve güdülenme ile ilişkilendirilmesi üzerine çalışmalar sınırlıdır. Bu araştırmanın amacı; Türk Kültürü için Temel Kişilik Ölçeği ve Sporda Güdülenme Ölçeği kullanılarak, açık ve kapalı beceri gerektiren sporları icra eden sporcuların kişilik tiplerinin, sporcuların güdülenmeleri üzerine etkileri incelemektir. Buradan çıkan sonuçların sporcuların güdülenmelerinin ve kişilik özelliklerinin ileride sporcuların seçimine, sporcuların spor dallarının seçimine ve spora devam etme süreçlerine katkı sağlamayacağı düşünülmektedir. Araştırmanın örneklemini ise; judo, tekvando, atıcılık, güreş, masatenisi, boks, halter, tenis, yüzme, karate, bocce, bilardo, satranç, badminton ve okçuluk dallarında milli olmuş 239 sporcu oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan milli olmuş sporcuların, 98'i kız, 141'i erkek olmak üzere toplam 239 sporcu katılmaktadır. Açık beceri gerektiren sporcuların, kapalı beceri gerektiren sporcuları ile karşılaştırılmasında cinsiyet, yaş, eğitim durumu, spor yaşı, milli sporculuk yaşı değişkenlerinin kişilik tiplerinin ve

güdülenmeleri üzerine etkilerini Çok Yönlü Rekreasyon Analizi, İkili ve kısmi Kolarasyon Analizi ile incelenmiştir.

Açık ve kapalı beceri gerektiren sporları icra eden sporcuların kişilik tiplerinin, sporcuların güdülenmeleri üzerinde istatistiksel anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir (73).

TAZEGÜL Ü. (2012) Bu çalışmanın amacı, erkek güreşçilerin kişilik tipleri ile stresle başa çıkma tarzları arasındaki ilişkiyi belirlemektir. Çalışmada veri toplama aracı olarak, Stresle Başa Çıkma Tarzları Ölçeği (SBTO) ve Eysenck Kişilik Anketi-Kısaltılmış Formu (EKA-GGK) kullanılmıştır. Stresle Başa Çıkma Tarzları Ölçeği, Folkman ve Lazarus tarafından geliştirilmiş olup, ülkemiz için geçerlik ve güvenilirlik çalışması Şahin ve Durak tarafından yapılmıştır. Eysenck Kişilik Anketi-Kısaltılmış Formu, Francis ve arkadaşları tarafından geliştirilmiştir. Ülkemiz için geçerlilik ve güvenilirlik çalışması, Karancı ve arkadaşları tarafından yapılmıştır. Çalışmanın evrenini, 2012 yılında büyükler Türkiye şampiyonasına katılan tüm güreşçiler oluştururken, örneklemini ise çalışmaya katılmayı gönüllü olarak kabul eden 227 erkek güreşçi oluşturmaktadır. Verilerin çözümlenmesinde SPSS 15 paket programı kullanılmış olup verilerin normal dağılıma sahip olduğunu belirlemek için Kolmogorov-Smirnov testi, homojenliğini belirlemek için "Anova-Homogeneity of variances testi uygulanmış ve verilerin homojen ve normal bir dağılıma sahip olduğu belirlenmiştir. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistik ve güreşçilerin kişilik tipleri ile stresle başa çıkma tarzları arasındaki ilişkiyi belirlemek için pearson korelasyon ve regresyon analizleri uygulanmıştır. Çalışmanın sonunda, kendine güvenli yaklaşım ile psikotizm kişilik tipi arasında, iyimser yaklaşım boyutu ile nörotizm ve psikotizm kişilik tipleri arasında, çaresiz yaklaşım boyutu ile nörotizm kişilik tipi, sosyal destek arama boyutu ile yalan boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık belirlenmiştir ($p<0,05$). Diğer boyutlarda ise istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır (88).

YILDIZ M. (2008) Bu çalışmanın amacı; farklı liglerde yer alan futbolcuların kişilik tipleri ile sürekli öfke-öfke ifade tarzlarının incelenmesidir. Araştırma grubunu, 2007-2008 futbol sezonunda Ankara, İstanbul, Trabzon, Erzurum, Muğla ve Konya şehirlerinde profesyonel, paf ve amatör liglerde yer alan futbolcular

oluşturmaktadır. Araştırmada çalışma grubu ise sayılan bu illerdeki profesyonel liglerde oynayan 133 futbolcu, amatör liglerde oynayan 121 futbolcu, paf liginde oynayan 46 futbolcu olmak üzere, toplamda 300 futbolcudan oluşmaktadır. Araştırmada sürekli öfke ve öfke tarzlarının belirlenmesi için, orijinali 1983 yılında Spielberg tarafından geliştirilmiş olan The State - Trait Anger Scale (STAS) ve Türkçe uyarlaması 1994 yılında Özer tarafından yapılmış Sürekli Öfke-Öfke Tarz Ölçeği (SÖ-ÖTÖ) ve 1975 yılında Eysenck ve Eysenck tarafından geliştirilmiş 1983 yılında Bayar tarafından Türkçeye uyarlanmış Eysenck Kişilik Envanteri araştırmaya katılan futbolculara uygulanmıştır. Verilerin çözüm ve yorumlamasında; frekans, Regresyon Analizi, Kruskal Wallis Testi, Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Testi, gruplar arası farkı belirleyebilmek için Tukey testi kullanılmıştır.

Bu çalışmanın sonucunda; paf liginde yer alan futbolcuların sürekli öfke ve öfke tarzları ile kişilik tiplerinden psikotizm alt boyutu arasında anlamlı düzeyde ilişki varken, diğer alt boyutlar olan dışa dönük, nörotik ve yalan alt boyutlar arasında anlamlı düzeyde bir ilişkinin olmadığı görülmüştür. Amatör ve profesyonel ligde yer alan futbolcuların sürekli öfke ve öfke tarzları ile kişilik tipleri tüm alt boyutları (psikotizm, dışa dönük, nörotik ve yalan) arasında anlamlı düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Statü değişkenine göre farklı liglerde yer alan futbolcuların sürekli öfke alt boyutu arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Statü değişkenine göre farklı liglerde yer alan futbolcuların öfke dış, öfke kontrol, dışa dönük ve nörotik alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık yokken, statü değişkenine göre farklı liglerde yer alan futbolcuların öfke iç alt, psikotizm ve yalan alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık vardır. Eğitim durumu değişkenine göre farklı liglerde yer alan futbolcuların sürekli öfke, öfke iç alt boyutları arasında ve kişilik tiplerinden yalan, dışa dönük ve nörotik alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık çıkmamıştır. Diğer alt boyutlar olan öfke kontrol, öfke dış ve kişilik tiplerinden psikotizm alt boyutu arasında anlamlı bir farklılığın olduğu saptanmıştır

Yıl değişkenine göre farklı liglerde yer alan futbolcuların sürekli öfke, öfke iç, öfke dış ve öfke kontrol alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Aynı şekilde kişilik tiplerinden psikotizm, dışa dönük, nörotik ve yalan alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Spora başlama yaşı değişkenine göre farklı liglerde yer alan futbolcuların sürekli öfke, öfke iç, öfke dış ve öfke kontrol alt

boyutları arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Kişilik tiplerinden dışa dönük, nörotik ve yalan alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık yokken psikotizm alt boyutu arasında ise anlamlı bir farklılığın olduğu görülmüştür (100).

2.18.2. Yurt Dışında Yapılan Araştırmalar

Orpinas ve arkadaşları 6. 7. Ve 8. Sınıf öğrencileri ve ailelerinden oluşan 8865 kişilik grup üzerinde yaptıkları araştırmada çocukların saldırgan davranışları üzerinde ailesel etkenleri incelemiştir. Saldırganlık ölçümlerinde erkeklerin saldırganlık oranı kızlardan yüksek çıkmıştır. Her iki ebeveyn ile birlikte yaşayan çocukların saldırganlık puanları ebeveynleri farklı ortamlarda yaşayan çocukların saldırganlık puanından daha düşük olduğu, kız ve erkeklerin saldırganlığı ile aile ile olumlu ilişkiler arasında ters bir ilişkinin olduğu bulunmuştur (85).

Saenz ve diğ. (2013) “Gençlik sporundaki sportmenlik ve sportmenlik dışı davranışların özelliklerini değerlendirme araçları” adlı çalışmalarında genel olarak sportif ortamlarda, daha doğrusu gençlik sporundaki, değerlendirme araçlarının da kullandığı sportmenlik dışı davranış, saldırganlık ve şiddet yapılarını tanıtmayı amaçlamaktadır. Eski yapıları değerlendirmek için kullanılan bu yöntemler, temeli psikoloji, fiziksel aktivite ve spor uzmanlarının veri tabanlarından gelen bir bibliyometrik analiz olarak açıklamaktadır. Bu belgelerdeki incelemeler, bu aygıtların bir kaçının spor eğitimindeki sportmenlik ve sportmenlik dışı davranışları değerlendirmek için kullanıldığını gösterse de büyük bir bölümünün profesyonel spora odaklandığını göstermektedir. Ortak sportif ortamlarla ilgili yapılan araştırmalar da antrenörler, veliler, seyirciler ve hakemler gibi etkili faktörleri görmezden gelirken, sporcuların tutum ve davranışlarını değerlendirme üzerinde odaklanma eğiliminde olduklarını göstermiştir (79).

Alavi ve diğ. (2013) “Farklı branşlardaki sporcu öğrenciler arasındaki saldırganlık durumlarının karşılaştırılması” Günümüzde sporcuların saldırganlık tartışmaları spor psikolojisinde önemli bir konu olarak düşünülmektedir ve saldırganlığın spordaki etkileri uzun zamandır araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Bu çalışma farklı branşlardaki sporcu öğrenciler arasındaki saldırganlık miktarını açığa çıkaracak ve kıyaslayacaktır. Bu çalışmaya Mahmudabad şehrinde güreş, tekvando, futbol ve basketbol branşlarındaki 200 erkek öğrenci katılmıştır. Bunların

yaşları 12 ile 15 arasında sınırlıdır. Bahsedilen spor dallarındaki sporcu öğrenciler arasından gelişi güzel biçimde 40 sporcu öğrenci seçilmiştir. Araştırmanın metodunda dairesel kıyaslama türü kullanılmış ve tanımlayıcı istatistik yapılmıştır. Saldırganlığın miktarının incelenmesini ölçmek için Ayzank sınavı kullanılmıştır. Analiz temellerini oluşturmada grupların saldırganlık düzeylerinin karşılaştırılması için Varian's analiz metodu kullanılmıştır. Araştırma sonuçları basketbol, futbol, tekvando ve güreş branşlarındaki sporcu öğrencilerin saldırganlık durumları arasında önemli bir farkın olmadığını göstermiştir (80).

Mahrokh ve Ayoub (2012) “Farklı Mevkilerdeki Futbolcuların Saldırganlıklarının Karşılaştırılması” adlı çalışmalarında mevkilerine göre sporcuların saldırganlık durumlarının araştırılması amaçlanmıştır. Çalışmaya toplamda 138 erkek futbolcu katılmıştır. Veri toplamak için kişisel bilgi formu ve Bredmeirer sporcu saldırganlık envanteri kullanılmıştır. Verileri analiz etmek için ise ANOVA kullanılmıştır. Düşmanca saldırganlığa göre farklı mevkilerdeki futbolcular arasında önemli farklılıklar bulunmuştur. Bu sonuçlar spor psikologları ve antrenörlerin saldırgan davranışları kontrol etmelerine ve saldırgan davranışı önceden tahmin etmelerine yardımcı olabilir (72).

Jalali ve diğ. (2012) “Tahrandaki futbol seyircisinin şiddeti üzerine bir araştırma ve onu azaltma yolları” Bu çalışmanın amacı stadyumlardaki futbol seyircilerinin şiddet durumlarının analiz edilmesi ve sosyal ikilemin artan biçimlerinin yorumlanmasıdır. Bu çalışma kapsamında ele alınan sorular; futbol seyircisi arasındaki şiddet ve gerginliği arttırmayı etkileyen faktörler nedir? Şiddeti azaltmanın pratik yolları nelerdir? Bu soruların cevapları için belgesel ve araştırma metodu olarak anket kullanılmıştır. Holigan davranışlar hakkında çeşitli yorumlar ve sosyal faktörleri geniş biçimde içeren futbol seyircilerindeki şiddet hakkında farklı teorik yaklaşımlar ele alınmıştır. Çalışmanın evrenini yaklaşık olarak 20000 futbol seyircisi oluşturmaktadır. Araştırmaya 360 futbol seyircisi katılmıştır ve bu çalışmada tanımlayıcı istatistik, Spearman's korelasyonu ve Chi Square testi kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçları oyunun duyarlılığı ve önemi, müsabaka esnasında oyuncuların şiddet aktiviteleri, hakem kararlarının niteliği, yaş, sosyal statüler taraftar yönlendirmesiyle şiddete karıştığını öngörmektedir. Aile ve devletin eğitim programları, medya, basın ve tesislerin sağlanması stadyumlarda şiddet ve

saldırganlığı azaltabilir. Bunun yanında saldırgan bir davranışta bulunan bir seyircinin polis tarafından belirlenmesi saldırgan davranışı önlemede etkilidir (46).

Singh K. ve Singh M. (2013) “Farklı liglerde mücadele eden voleybol oyuncularının 5 önemli kişilik boyutu” Bu çalışma da farklı liglerdeki voleybolcuların katılım düzeyi ve kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin araştırılması amaçlanmıştır. Ayrıca mahalli bölgesel ve ulusal düzeyde farklı seviyelerde mücadele eden voleybolcuların kişilik özelliklerinin karşılaştırılmasıdır. Çalışmanın örneklemini 20 ile 30 yaş arasında olan 300 erkek öğrenci oluşturmaktadır. Bunların 100 tanesi mahalli 100 tanesi bölgesel ve 100 tanesi de ulusal seviyedeki voleybol müsabakalarına katılmış sporculardan oluşmaktadır. Bu sporcular Haryana devletinden örnekleme metodu yoluyla seçilmiştir.

Bu çalışma da kişilik için Costa ve Mc Crae'sneo five factor envanteri (1985) kullanılmıştır. Gruplar arasındaki önemli farklılıkları bulmak için one way anova, kolerasyon testi için ise the pearson's productt movements metodu kullanılmıştır. Verilerin analizinde spss 11.5 kullanılmıştır. Verilerin analizi sonucu açığa çıkan the big five personelity boyutları önemlidir. Sırasıyla açıklık ve dürüstlük hariç ulusal ve bölgesel seviyedeki voleybolcular arasındaki korelasyon anlamlı bulunmuştur. Farklı seviyedeki katılımcıların nörotizm ve dışa dönüklükleri önemlidir. Gruplar (mahalli, bölgesel ve ulusal) önemli derecede farklıdır. Ulusal seviyede yarışmalara katılan sporcular önemli derecede daha yüksek kişilik boyutuna sahiptir, bölgesel seviyedeki sporcular bunu takip eder, mahalli seviyedeki oyuncuların oranı ise gruplar arsında daha düşük bulunmuştur (83).

Finch ve Emma (2014) “Hücum ve savunma futbolcuları arasındaki kişilik farklılıkları” Bu araştırma savunma ve hücum futbolcularının yaşamlarında belirttikleri amaçları ve kişilik özelliklerini incelemektedir. Big- Five envanteri kullanılarak savunma ve hücum futbolcuları arasında önemli farklılık keşfedilmiştir. Araştırmalar ve belirttikleri veriler toplanarak istatistikî olarak yeniden değerlendirildi. Sonuç olarak mevkileri ve kendi aralarındaki dizilişleri kişilik özellikleri arasındaki farklılıkların önemli olduğunu gösterdi (36).

Dr. Robert N. Singer (2013) “Tenis ve beysbol oyuncularını arasındaki kişilik farklılıkları” Ohio state üniversitesindeki beysbol ve tenis koçları, oyuncularını

n=(69) 1965 sezonunun sonundaki performanslarına göre sıralamıştır. Bir kişilik testi olan the edwards kişilik tercih ölçeği sezon başlamadan önce uygulanmıştır. Tenis ve Beysbol gruplarında çoklu discriminant analizi kullanılmış ve kişilik profillerinde önemli farklılıklar gözlemlenmemiştir. Sporcu grupları kıyaslandığında 15 kişilik özelliği içersinden birkaç özellik üzerinde (başarı, intraception ve hâkimiyet) önemli farklılıklar ortaya çıkmıştır (82).

William L. Lakie (2013) “Üniversiteler arası belirli sporcu gruplarının kişilik özellikleri” Omnibus kişilik envanterinden 5 ölçek, tutum envanteri ile birleştirilmiştir. 1 özel üniversite, 1 devlet üniversitesi, 2 devlet kolejinden 230 sporcuya uygulanmıştır. Kişilik özellikleri puanları, devlet üniversitesi ile özel üniversite sporcuları arasında önemli farklılık olduğu ama devlet koleji sporcularında ise önemli farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Özel üniversiteden katılan sporcu grupları ile diğer 3 üniversitede ki sporcu grupları arasında anlamlı fark bulunmamıştır.230 sporcu gruplandığında spor türüne göre anlamlı bir fark bulunmamıştır (71).

Jean M. William ve diğ. (2013) “Üst Düzey Seviyedeki Kadın Eskrimcilerin Kişilik Özellikleri” Üst düzey seviyedeki kadın eskrimcilerin 1968 ulusal şampiyonadaki başarı seviyeleri ve kişilik özelliği arasında herhangi bir korelasyon olmadığını anlamak için 16 Cattell kişilik envanteri ile Edwards kişilik tercih çalışması uygulanmıştır. Belirli Eskrimcilerin kişilik özellikleri ulusal normlarla kıyaslandığında ortaya çıkmıştır. Genel olarak eskrimciler rekabetçi, kendi kendine yeten ve bağımsız birey olarak tanımlanabilir. Bu sporcular zeki, yaratıcı, deneysel ve hayalcidirler, ayrıca saldırgan ve özgüveni yüksek olmaya meyillidirler. Varyansların analizi kişilik faktörünün başarı seviyesini farklılaştırabileceği ortaya çıkarmıştır. Kişilik özellikleri üst düzey yarışmacılar da düşük seviyede ki yarışmacılara göre daha hâkimdir (95).

3. GEREÇ VE YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışma, sporcuların saldırganlık düzeyleri ile kişilik düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik betimsel (tanımlayıcı/descriptive) araştırma modellerinden olan ilişkisel tarama modeli türünde bir araştırmadır (85).

İlişkisel tarama modelleri (İ.T.M.) iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir. Bu tür bir düzenlemede aralarında ilişki aranacak değişkenler, ayrı ayrı sembolleştirilir. Ancak bu sembolleştirme (değerler verme, ölçme), ilişkisel bir çözümlenmeye olanak verecek şekilde yapılmak zorundadır. İlişkisel çözümlenmeler iki türlü yapılabilir. Bunlar; korelasyon türü ve ilişki ile karşılaştırma modelidir (106).

Bu çalışmada ise ilişki ile karşılaştırma modeli uygulanmıştır.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2014-2015 Süleyman SEBA Futbol Sezonunda spor müsabakalarına katılan Trabzon ve Rize ilindeki sporcular oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise; Trabzon ve Rize ilinde spor müsabakalarına katılan 19 (7'si profesyonel, 12'si amatör) kulüpten tesadüfi küme örnekleme yöntemine göre seçilmiş toplamda 349 sporcu oluşturmaktadır.

3.2.1. Çalışma Grubu

Araştırmaya Trabzon ve Rize ilindeki 19 futbol kulübü katılmıştır. Çalışma grubunu; 7 profesyonel ve 12 amatör futbol kulübünden 125 profesyonel ve 224 amatör sporcu olmak üzere toplam 349 futbolcu oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan kulüpler ve sporcu sayıları Tablo 3.1'de verilmiştir.

Tablo 3.1: Takımlar ve Sporcu Sayıları

	Takımlar	Kişi Sayısı
Profesyonel Takımlar	1. 1461 Trabzonspor	20
	2. Arsinspor	17
	3. Ç.Rize Spor	18
	4. Düzyurtspor	18
	5. Ofspor	19
	6. Pazarspor	18
	7. Trabzonspor	15
Amatör Takımlar	8. Ardeşenspor	16
	9. Çayeli Haytef Spor	17
	10. Derecik Spor	18
	11. Rize bld. Spor	17
	12. Rize il özel idare spor	20
	13. Rize Telekom Spor	23
	14. Sürmene Spor	17
	15. Trabzon Karadere Spor	22
	16. Trabzon Telekom Spor	18
	17. Veliköy spor	18
	18. Yalıspor	17
	19. Zağnos Spor	21
	Toplam	349

3.3. Protokol

Araştırmanın konusu ile ilgili sporcuların kişisel özelliklerini belirlemek amacıyla kişisel bilgi formu hazırlandı ve araştırmaya uygun kişilik ve saldırganlık envanteri belirlendi. Çalışmanın örneklemini oluşturma adına Trabzon ve Rize'deki profesyonel ve amatör müsabakalara katılan takımlar belirlendi ve içlerinden tesadüfî örneklem yöntemine göre çalışmaya katılacak takımlar seçildi.

Çalışmanın yapılabilmesi için ilk olarak Dumlupınar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsünden, gerekli izinler alındı. Çalışmanın yapılacağı takımlar belirlendikten sonra kulüplerin yetkili kişileri (idari veya teknik kadro) ile dolaylı veya doğrudan iletişime geçilerek anketlerin ne zaman ve ne şekilde uygulanacağına karar verildi. Aralık 2014 ve Mart 2015 tarihleri arasında Rize ve Trabzon il merkezinden başlayarak sırasıyla Ardeşen, Pazar, Der pazarı, Sürmene, Of ve Arsin' de belirlenen takımlara anketler uygulandı.

Anketlerin uygulanması aşamasında sporculara araştırmanın önemi anlatıldı, ardından ölçekle ilgili açıklamalar yapıldıktan sonra ölçeğin doğru ve düzgün bir biçimde doldurulması istendi. Anketlerin doldurulması için sporculara gerekli zaman verildi ve anketler en az 10 en fazla 20 dakika içerisinde sporcular tarafından teslim

edildi. Toplamda 387 sporcuya ulaşılmamasına rağmen, yapılan incelemelerde gelişigüzel cevaplanan, eksik veya boş bırakılan ve çalışmanın kapsamına uygun cevaplanmayan 38 ölçek değerlendirilmeye alınmadı.

3.4. Veri Toplama Araçları

3.4.1. Kişisel Bilgi Formu

Kişisel bilgi formu çalışmaya katılan sporcuların yaş, oynadığı mevki, eğitim durumu, yetiştiği yer, aileye ilişkin bilgiler, sportif ve sosyo-ekonomik durum vb. gibi genel bilgilerini elde etmek amacıyla araştırmacı ve danışmanı tarafından geliştirilmiştir.

3.4.2. Kişilik Envanteri

Francis ve ark. (1992), Eysenck Kişilik Anketi (Ey-senck & Eysenck 1975) ve aynı anketin kısa formunu (48 madde) (Eysenck, Eysenck & Barrett 1985) gözden geçirerek EKA-GGK'yı oluşturmuştur. Ölçeğin ülkemiz için geçerlik ve güvenirlik çalışması (2007) Karancı ve arkadaşları tarafından yapılmıştır (10). Ölçeğin iç tutarlılığı sırasıyla alt skalalar için:

Dışa dönüklük 0.78, Nörotisizm 0.65, Psikotisizm 0.42, Yalan 0.64' tür

Test tekrar test tutarlılığı:

Dışa dönüklük 0.84, Nörotisizm 0.82, Psikotisizm 0.69, Yalan 0.69' dur

Her bir faktörün 6 madde ile değerlendirildiği bu ankette katılımcıdan 24 soruya Evet (1)-Hayır (0) formatıyla cevap vermeleri istenir. Her bir kişilik özelliği için alınabilecek puan 0 ile 6 arasında değişmektedir.

Testin basit bir dille formüle edilmiş olması testin kullanılış değerini artırmıştır (10).

Eysenck Kişilik Envanteri alt ölçekleri ve bu ölçeklerin açıklamaları aşağıdaki gibidir.

Psikotizm; Başkalarının başına dert açan, rahatsızlık verici tipleri,

Dışadönüklük; Sosyal ve neşeli tipleri,

Nörotizm; Kaygılı, aksi ve küskün tipleri,

Yalan; Sahte görünüm verme çabasında olan tipleri gösterir (101).

EKA-GGK için kodlama anahtarı:

Kişilik boyutları maddeleri

Nörotizm: 1-9-11-14-18-21

Dışa Dönüklük: 2-4-13-15-20-23

Psikotizm: 3-6-8-12-16-22

Yalan: 5-7-10-17-19-24

Puanlama

3, 5, 7, 10, 15, 16, 17, 19, 20, 22. maddeler için Evet = 0, Hayır = 1 puan

1, 2, 4, 6, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 18, 21, 23, 24. maddeler için ise Evet = 1, Hayır = 0 puan (51).

3.4.3. Saldırganlık Envanteri

İpek İlter (Kiper) tarafından 1984 yılında geliştirilen saldırganlık envanteri 30 maddeden oluşmakta ve üç alt testi içermektedir (42). Bunlar, yıkıcı saldırganlık, atılganlık ve edilgen saldırganlıktır. Envanterde yer alan her bir alt test 10 soru ile belirlenmiştir.

Yıkıcı saldırganlıkla ilgili maddeler; 1, 2, 3, 13, 14, 15, 22, 23, 24, 29

Atılganlıkla ilgili maddeler; 4, 5, 6, 10, 11, 12, 19, 20, 21, 28,

Edilgen saldırganlıkla ilgili maddeler; 7, 8, 9, 16, 17, 18, 25, 26, 27, 30'dur.

Envanterde kullanılan materyal, soru formu ve yanıt kâğıdıdır.

Sorular;

“bana hiç uymuyor=-3”,

“bana biraz uymuyor=-2”

“bana uymuyor=-1”,

“kararsızım=0”,

“bana uyuyor=1”,

“bana biraz uyuyor=2

“bana çok uyuyor=3”

3 ile -3 arasında yanıtlamayı içeren 7’li likert tipidir. Kuramsal olarak her bir alt testte, her soruya bana çok uyuyor şeklinde yanıt veren denek 30, bana hiç uymuyor şeklinde yanıt veren denek ise -30 puan almaktadır. Ancak istatistiksel olarak eksi puanlar kullanılmayacağından dolayı ve sıfır sayısının da istatistiksel analizde sorun yaratacağı düşüncesiyle her toplam puana 31 sayısı ilave edilmiştir. Bu sayede her bir alt testten alınan en düşük puan 1, en yüksek puan ise 61 olmaktadır. Envanterin kendisinde olmamakla birlikte, her üç alt ölçeğin toplam puanlarından yola çıkılarak her denek için genel bir saldırganlık puanı da elde edilmiştir (42).

Genel Saldırganlık puanından elde edilecek en düşük puan 3 en yüksek puan ise 183’tür.

Envanterin geçerlilik ve güvenilirlik çalışmasıyla ilgili literatürde birden çok geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılmıştır. Bu çalışmada 2013 yılında Şenyüzlü tarafından yapılan çalışmada elde edilen geçerlilik ve güvenilirlik testi katsayıları esas alınmıştır (21).

Şenyüzlü’nün yaptığı çalışmada (2013) envanterin “Yıkıcı Saldırganlık” alt boyutuna ait Cronbach’s alfa iç tutarlılık katsayısı 0,833; “Atılganlık” alt boyutuna ait Cronbach’s alfa iç tutarlılık katsayısı 0,805 ve “Edilgen Saldırganlık” alt boyutuna ait Cronbach’s alfa iç tutarlılık katsayısı 0,800 olarak bulunmuştur. Envanterin tümüne ilişkin elde edilen iç tutarlılık katsayısı ise 0,931 olarak hesaplanmıştı (86).

3.5. Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin bilgisayar ortamına girilmesinde ve grafiklerin çizilmesinde Windows için Microsoft Excel 2010, tez yazımında Windows için Microsoft 2007 Ofis paketi ve verilerin analizinde ise Windows için SPSS 20.0 paket programı kullanıldı.

Verilerin nasıl bir dağılıma sahip olduğunu belirlemek için ilk olarak normallik testi (Kolmogorow-Smirnov D test - Shapiro Wilk) yapıldı. Yapılan

normallik testi sonucunda verilerin bir bölümünün normal, bir bölümünün ise normal bir dağılıma sahip olmadığı görüldü.

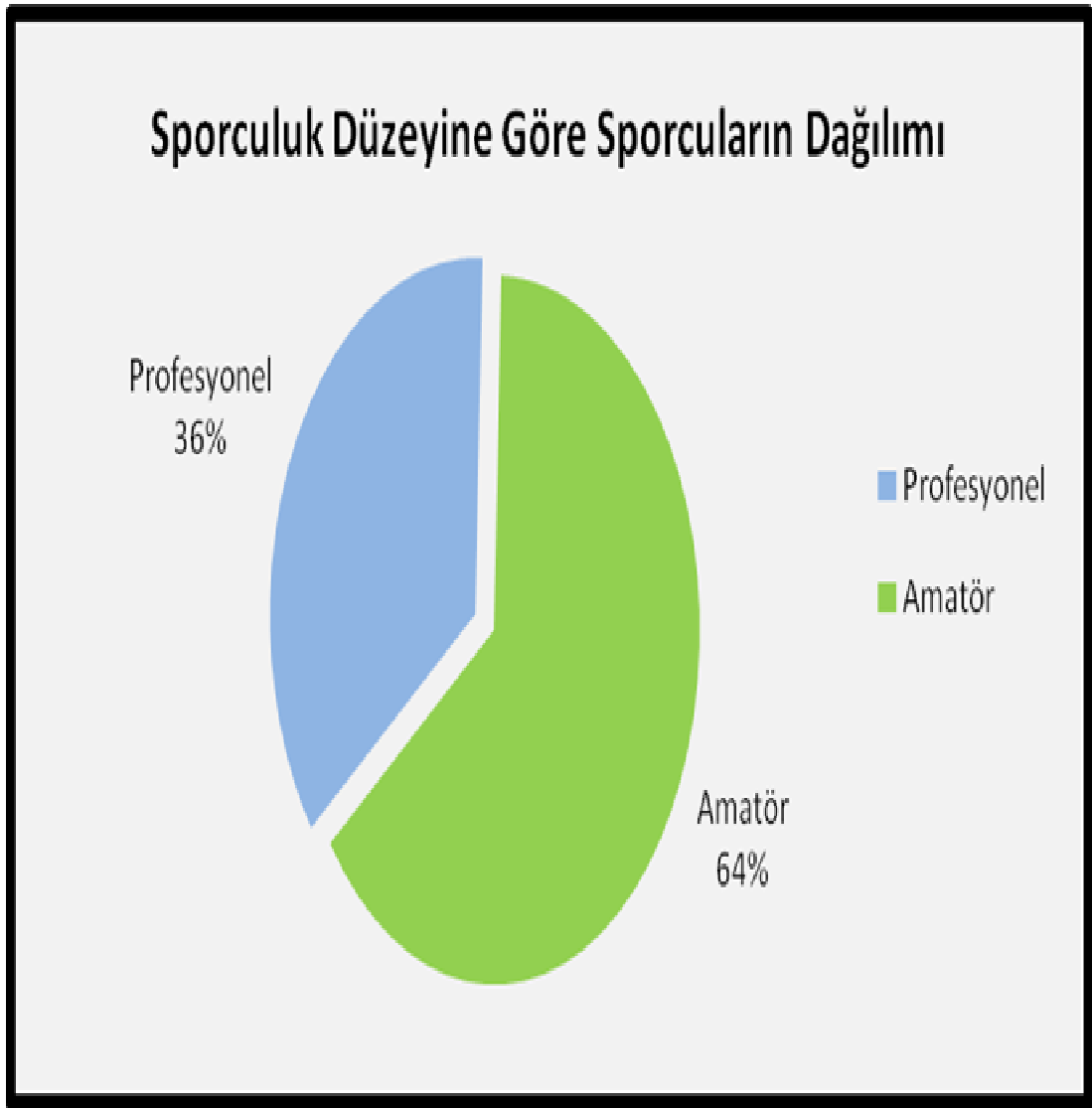
Çalışmaya katılan sporcuların dağılımları ve yüzdeleri tanımlayıcı istatistik (Descriptive Statistics) ile belirlendi. Sporculuk düzeyine göre normal dağılıma sahip olan yıkıcı, edilgen ve genel saldırganlık puanlarının karşılaştırılmasında $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde bağımsız örneklem T Testi (Independent Sample T Test) uygulanırken, normal dağılıma sahip olmayan atılganlık, nörotizm, dışa dönüklük, psikotizm ve yalan puanlarının karşılaştırılmasında $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde Mann Wihtney-U testi uygulandı. Bunun yanında profesyonel ve amatör sporcuların saldırganlık ve kişilik puanları arasındaki ilişkiyi saptamak için ise Spearman Kolerasyon testi uygulandı.

4. BULGULAR

4.1. Sporcuların Genel Özellikleri

4.1.1. Sporculuk Düzeyine Göre Deneklerin Genel Özellikleri

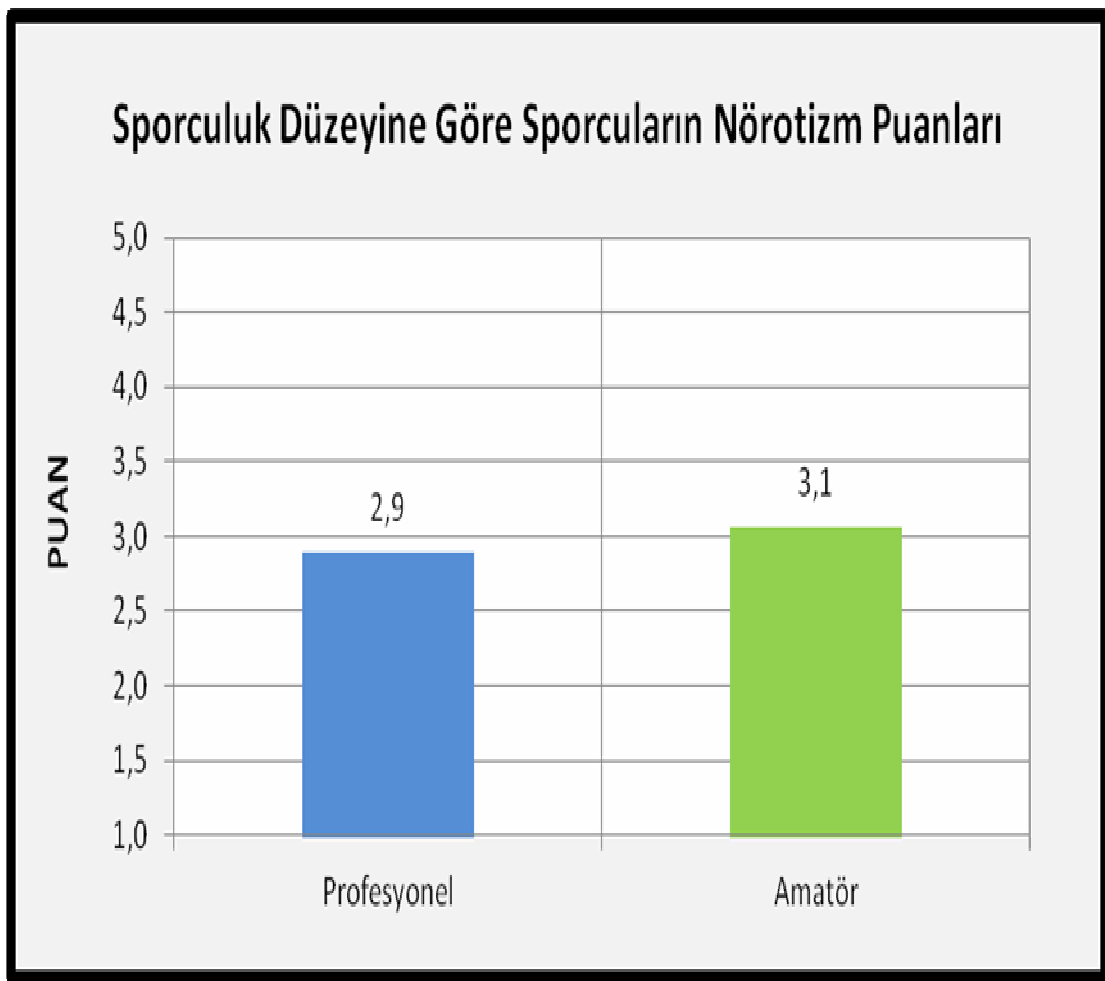
Sporculuk düzeyine göre sporcuların dağılımı incelendiğinde %35,8'inin Profesyonel, %64,2'sinin Amatör olduğu görülmektedir (Bkz. Grafik 4.1, Ek 5 İstatistik Test Sonuçları).

Grafik 4.1: Sporculuk Düzeyine Göre Sporcuların Dağılımı

4.2. Hipotez 1: Sporculuk Düzeyine Göre Nörotizm Puanları

Sporculuk düzeyine bağlı olarak sporcuların nörotizm puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek için $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde Mann-Whitney U testi uygulandı. Test sonuçları sporculuk düzeyine göre nörotizm puanları arasındaki farkın anlamlı olmadığını gösterdi ($Z_{0.5}$; -,919; $P>0.05$). Test sonuçları Amatör sporcuların (3.07 ± 1.585) nörotizm puanlarının Profesyonel sporcuların (2.90 ± 1.782) nörotizm puanlarından anlamsız şekilde yüksek olduğunu gösterdi (Bkz. Grafik 4.2, Ek 5 İstatistik Test Sonuçları).

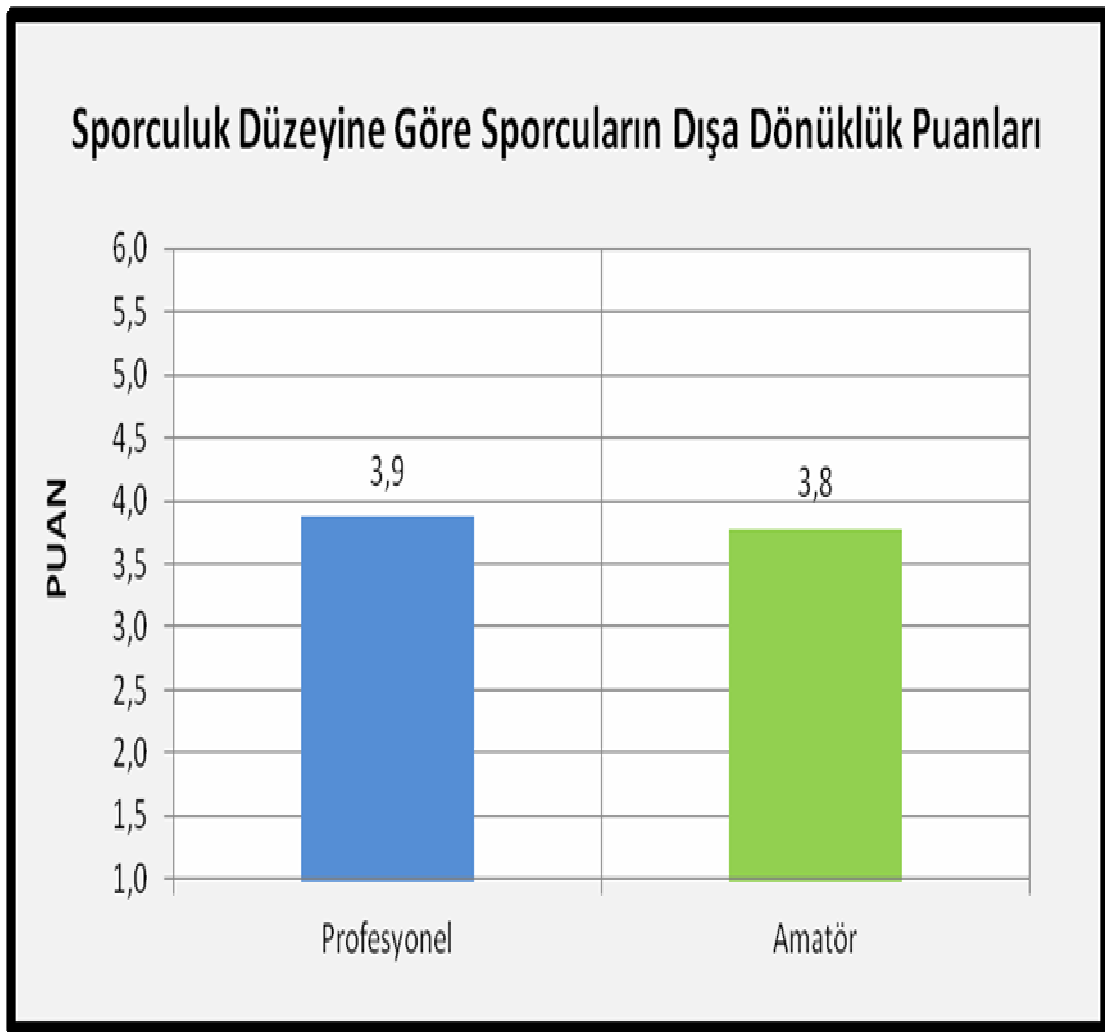

Grafik 4.2: Sporculuk Düzeyine Göre Sporcuların Nörotizm Puanları

4.3. Hipotez 2: Sporculuk Düzeyine Göre Dışa Dönüklük Puanları

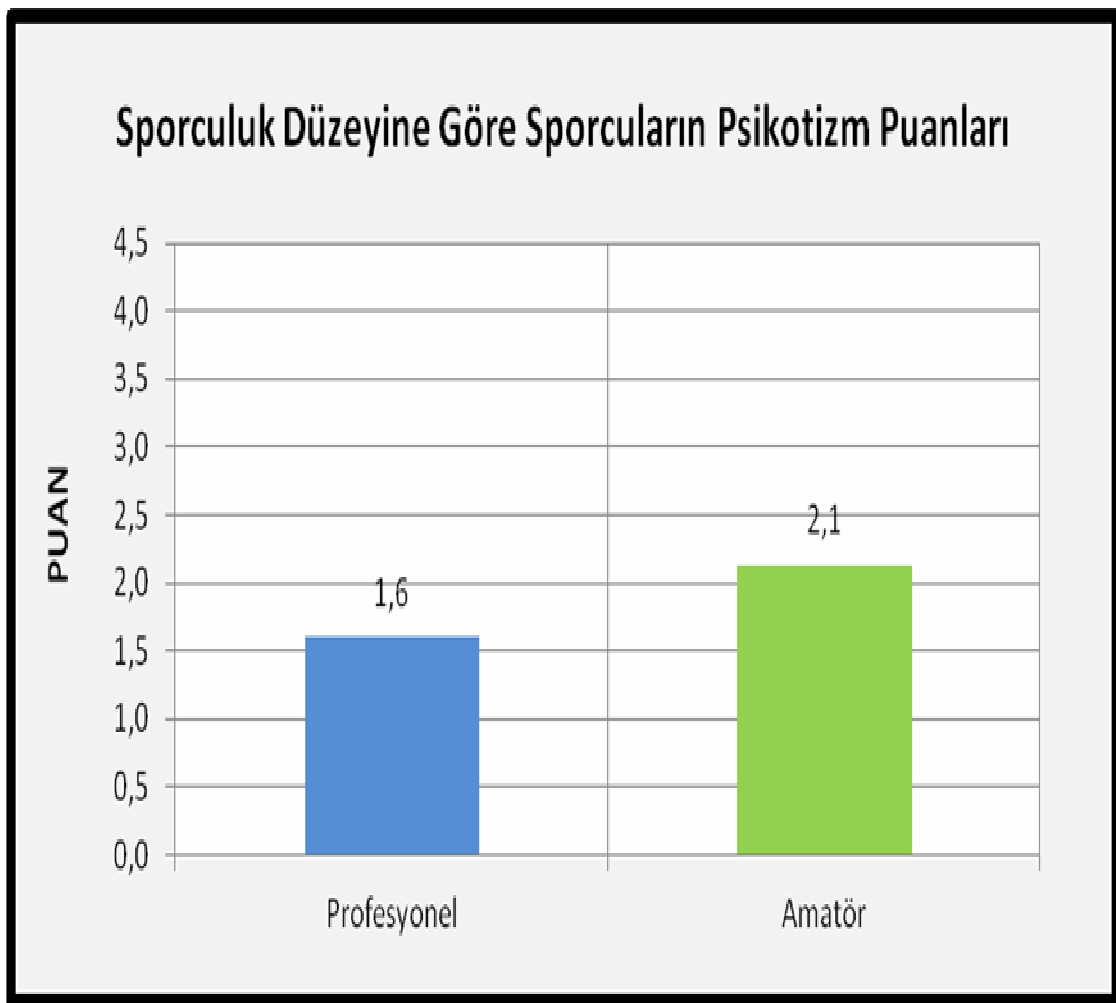
Sporculuk düzeyine bağlı olarak sporcuların dışa dönüklük puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek için $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde Mann-Whitney U testi uygulandı. Test sonuçları sporculuk düzeyine göre Dışa Dönüklük puanları arasındaki farkın anlamlı olmadığını gösterdi ($Z_{0.5}$; -0.952 ; $p>0.05$). Test sonuçları Profesyonel sporcuların (3.87 ± 1.840) dışa dönüklük puanlarının Amatör sporcuların (3.77 ± 1.646) dışa dönüklük puanlarından anlamsız şekilde yüksek olduğunu gösterdi (Bkz. Grafik 4.3, Ek 5 İstatistik Test Sonuçları).

Grafik 4.3: Sporculuk Düzeyine Göre Sporcuların Dışa Dönüklük Puanları

4.4. Hipotez 3: Sporculuk Düzeyine Göre Psikotizm Puanları

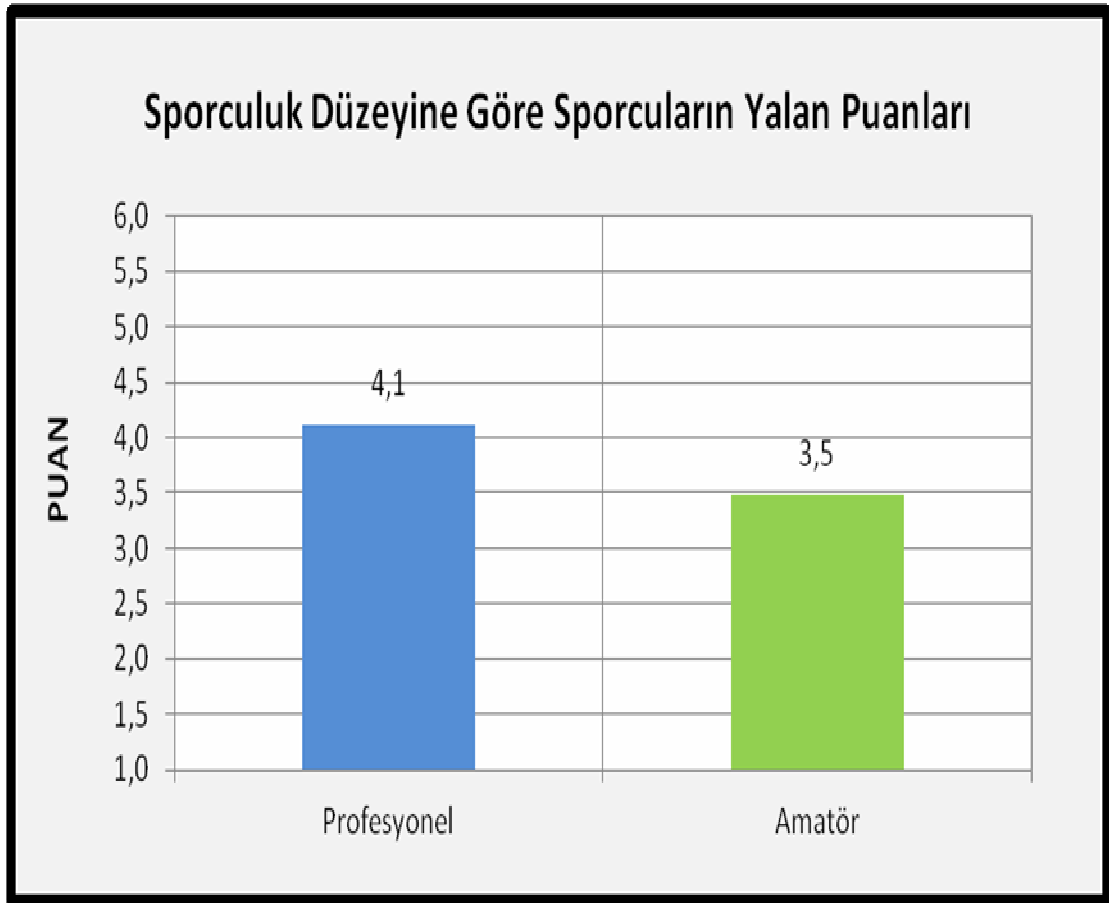
Sporculuk düzeyine bağlı olarak sporcuların psikotizm puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek için $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde Mann-Whitney U testi uygulandı. Test sonuçları sporculuk düzeyine göre psikotizm puanları arasındaki farkın anlamlı olduğunu gösterdi ($Z_{0.5}$; -3,490; $p<0.05$). Test sonuçları Amatör sporcuların (2.13 ± 1.417) psikotizm puanlarının Profesyonel sporcuların (1.60 ± 1.283) psikotizm puanlarından anlamlı şekilde yüksek olduğunu gösterdi (Bkz. Grafik 4.4, Ek 5 İstatistik Test Sonuçları).

Grafik 4.4: Sporculuk Düzeyine Göre Sporcuların Psikotizm Puanları

4.5. Hipotez 4: Sporculuk Düzeyine Göre Yalan Puanları

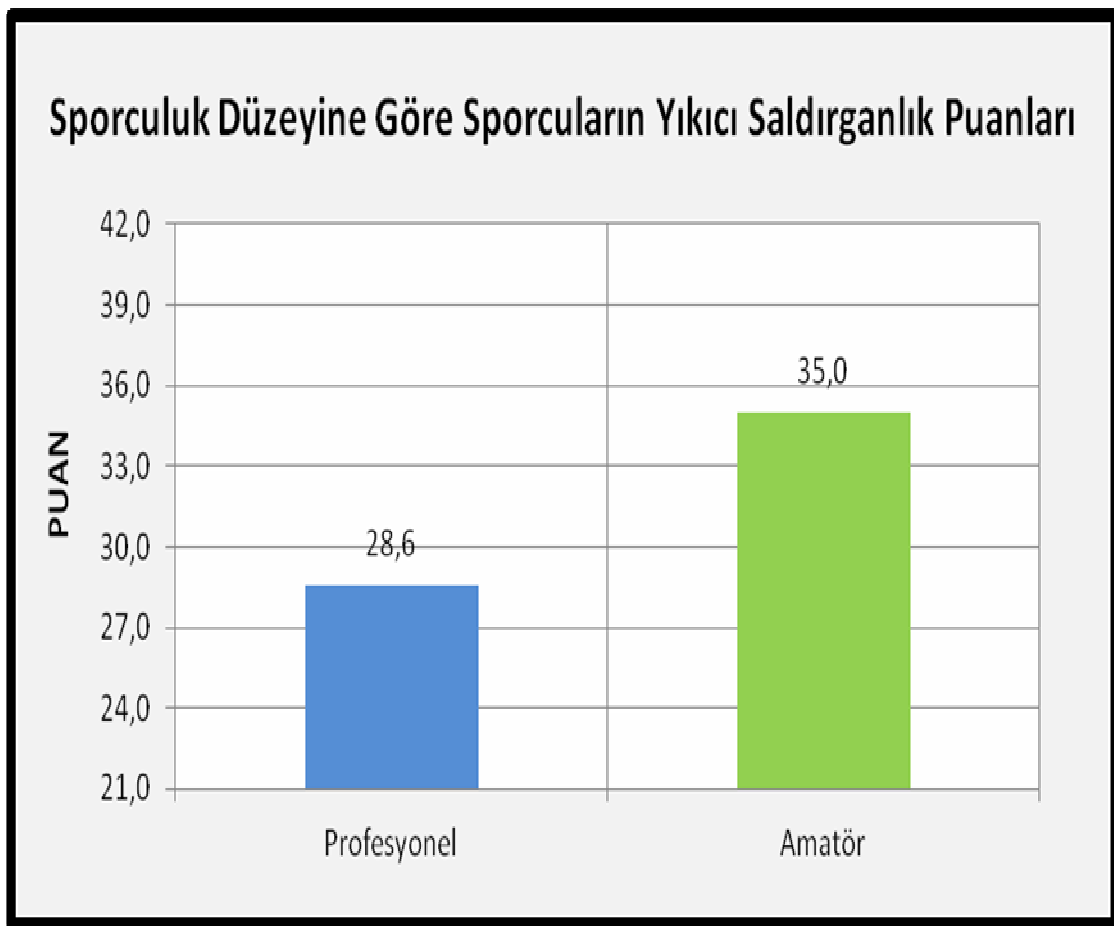
Sporculuk düzeyine bağlı olarak sporcuların yalan puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek için $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde Mann-Whitney U testi uygulandı. Test sonuçları sporculuk düzeyine göre yalan puanları arasındaki farkın anlamlı olduğunu gösterdi ($Z_{0.05}$; -3,743; $p<0.05$). Test sonuçları Profesyonel sporcuların (4.11 ± 1.438) yalan puanlarının Amatör sporcuların (3.49 ± 1.485) yalan puanlarından anlamlı şekilde yüksek olduğunu gösterdi (Bkz. Grafik 4.5, Ek 5 İstatistik Test Sonuçları).

Grafik 4.5: Sporculuk Düzeyine Göre Sporcuların Yalan Puanları

4.6 Hipotez 5: Sporculuk Düzeyine Göre Yıkıcı Saldırganlık Puanları

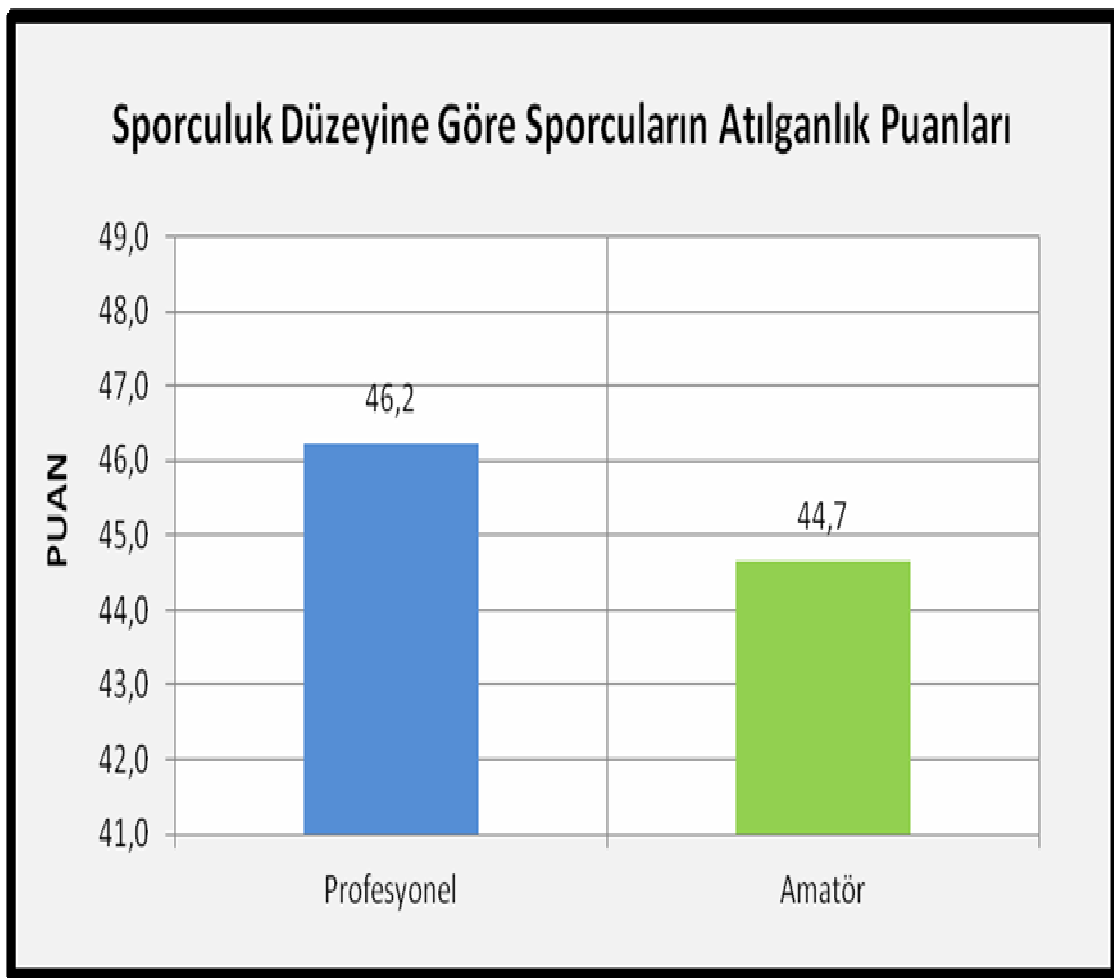
Sporculuk düzeyine bağlı olarak sporcuların yıkıcı saldırganlık puanları arasında önemli bir fark olup olmadığını belirlemek için $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde bağımsız iki grup için (independent sample t-test) t-testi uygulandı. Test sonuçları sporculuk düzeyine bağlı olarak yıkıcı saldırganlık puanları arasındaki farkın önemli olduğunu gösterdi ($t_{.05(347)}; 5.441; P>0.05$). Test sonuçları Amatör sporcuların (35.00 ± 10.631) yıkıcı saldırganlık puanlarının Profesyonel sporcuların (28.58 ± 10.495) puanlarından anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğunu gösterdi (Bkz. Grafik 4.6, Ek 5 istatistik test sonuçları).

Grafik 4.6: Sporculuk Düzeyine Göre Sporcuların Yıkıcı Saldırganlık Puanları

4.7. Hipotez 6: Sporculuk Düzeyine Göre Atılganlık Puanları

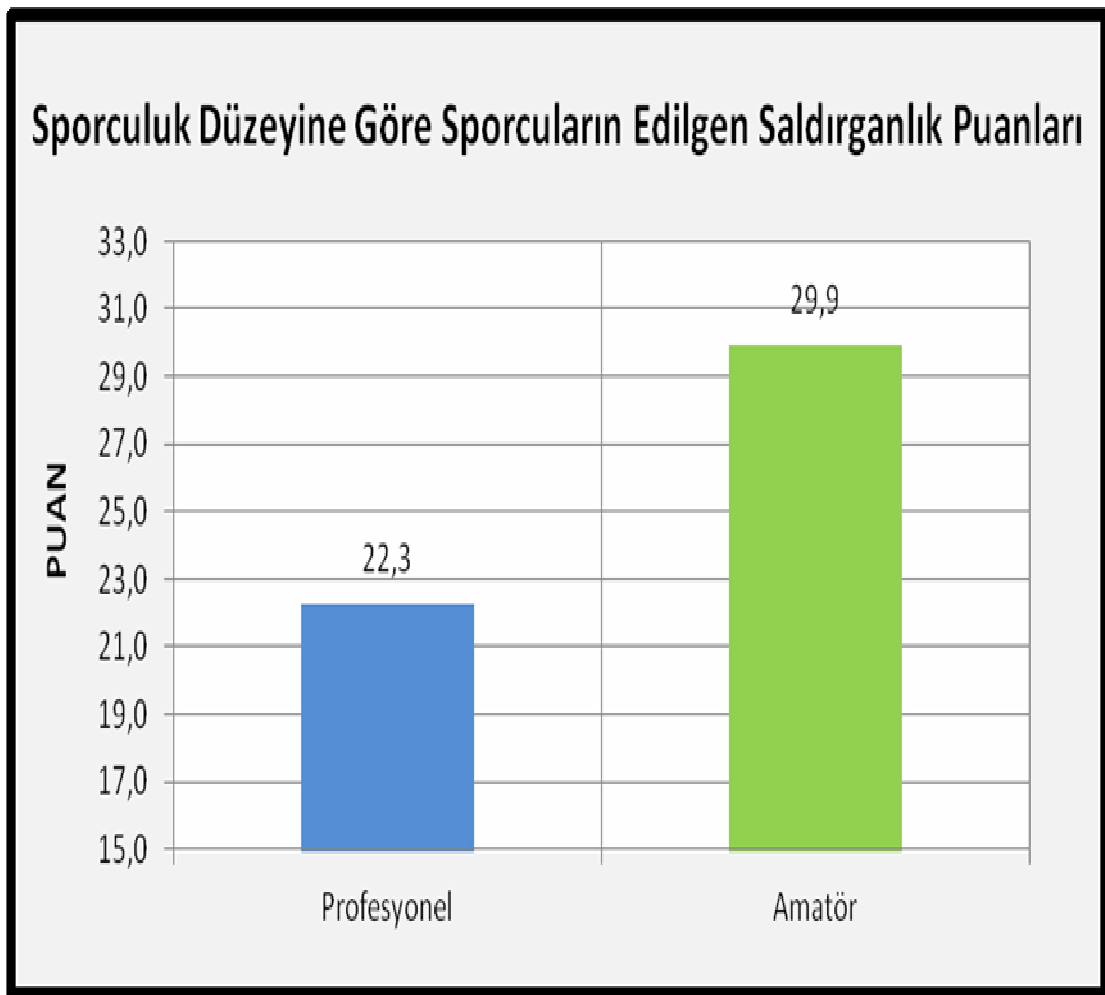
Sporculuk düzeyine bağlı olarak sporcuların atılganlık puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek için $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde Mann-Whitney U testi uygulandı. Test sonuçları sporculuk düzeyine göre atılganlık puanları arasındaki farkın anlamsız olduğunu gösterdi ($Z_{0.5}$; -1,452; $p>0.05$). Test sonuçları Profesyonel sporcuların (46.25 ± 8.510) atılganlık puanlarının Amatör sporcuların (44.67 ± 9.300) atılganlık puanlarından anlamsız şekilde yüksek olduğunu gösterdi (Bkz. Grafik 4.7, Ek 5 İstatistik Test Sonuçları).

Grafik 4.7: Sporculuk Düzeyine Göre Sporcuların Atılganlık Puanları

4.8. Hipotez 7: Sporculuk Düzeyine Göre Edilgen Saldırganlık Puanları

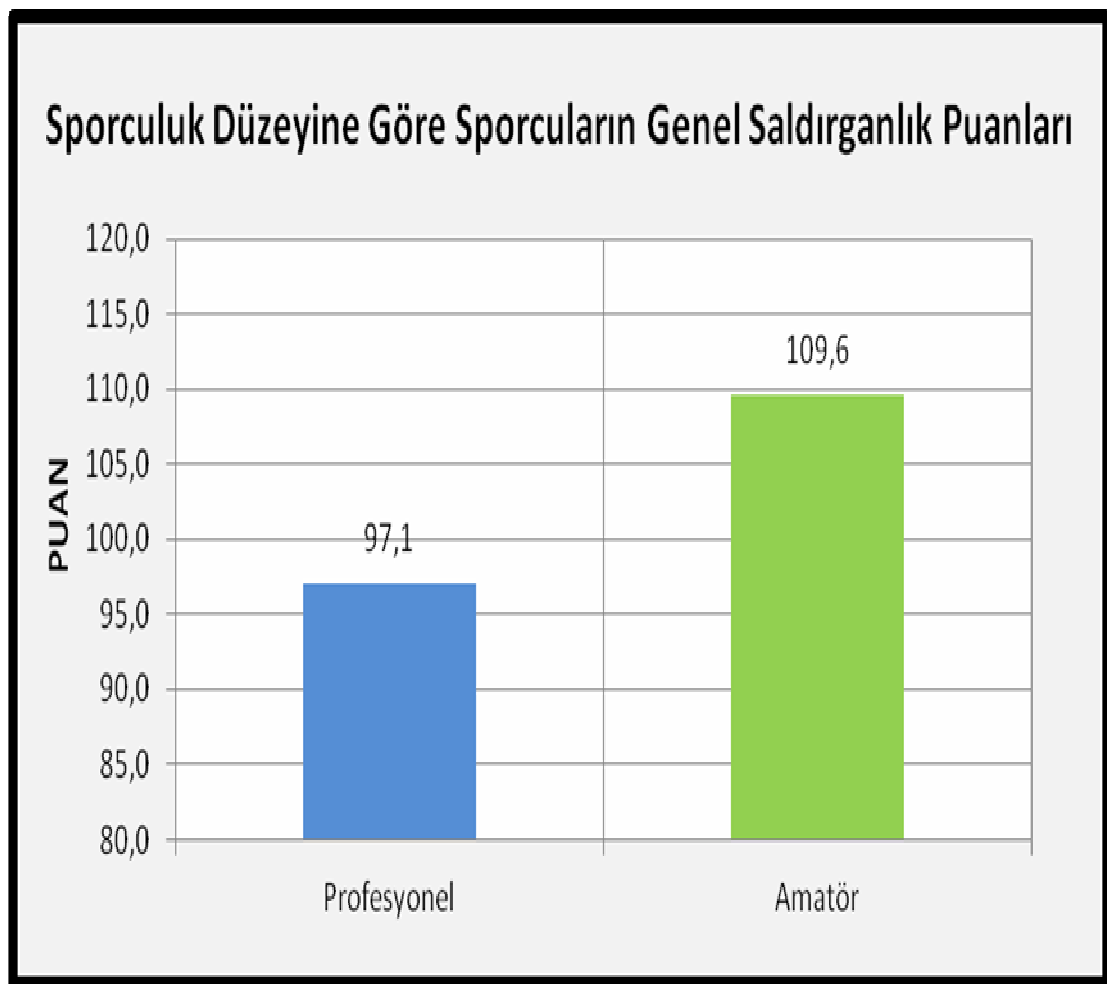
Sporculuk düzeyine bağlı olarak sporcuların edilgen saldırganlık puanları arasında önemli bir fark olup olmadığını belirlemek için $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde bağımsız iki grup için (independent sample t-test) t-testi uygulandı. Test sonuçları sporculuk düzeyine bağlı olarak edilgen saldırganlık puanları arasındaki farkın önemli olduğunu gösterdi ($t_{.05(347)}; 5.927; P<0.05$). Test sonuçları Amatör sporcuların (29.91 ± 12.194) edilgen saldırganlık puanlarının Profesyonel sporcuların (22.26 ± 10.351) puanlarından anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğunu gösterdi (Bkz. Grafik 4.8, Ek 5 istatistik test sonuçları).

Grafik 4.8: Sporculuk Düzeyine Göre Sporcuların Edilgen Saldırganlık Puanları

4.9. Hipotez 8: Sporculuk Düzeyine Göre Genel Saldırganlık Puanları

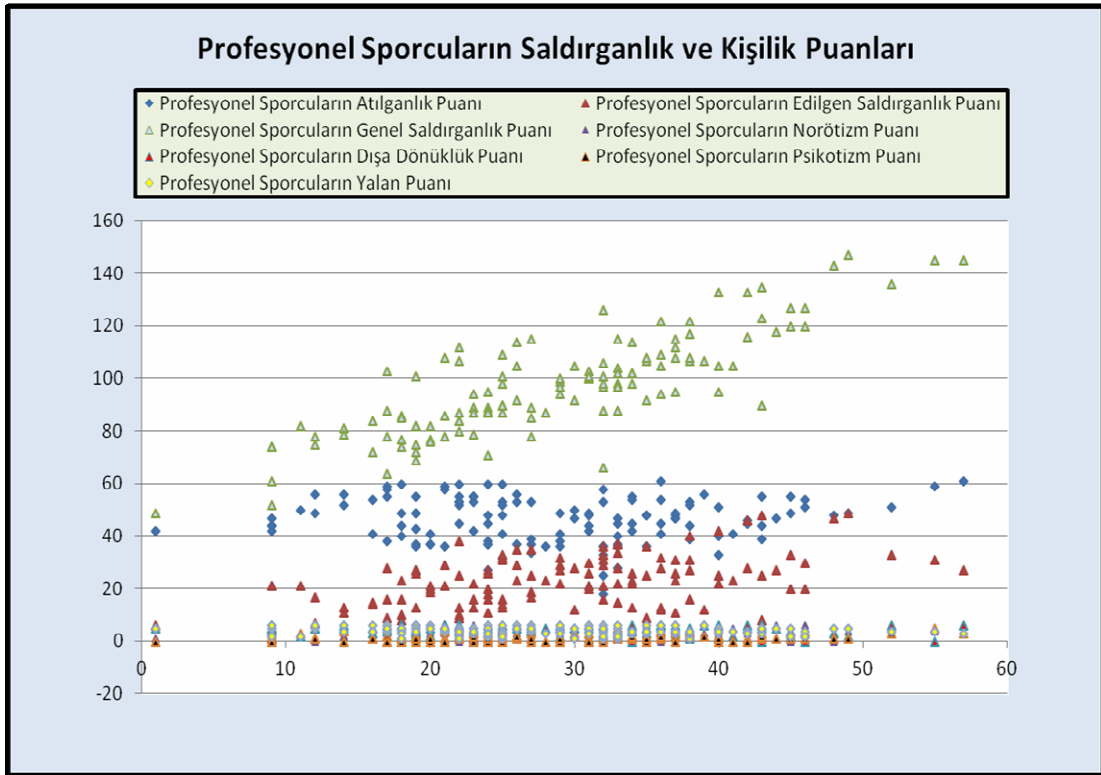
Sporculuk düzeyine bağlı olarak sporcuların genel saldırganlık puanları arasında önemli bir fark olup olmadığını belirlemek için $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde bağımsız iki grup için (independent sample t-test) t-testi uygulandı. Test sonuçları sporculuk düzeyine bağlı olarak genel saldırganlık puanları arasındaki farkın önemli olduğunu gösterdi ($t_{.05(347)}; 5.007; P<0.05$). Test sonuçları Amatör sporcuların (109.58 ± 23.939) genel saldırganlık puanlarının Profesyonel sporcuların (97.08 ± 19.199) puanlarından anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğunu gösterdi (Bkz. Grafik 4.9, Ek 5 istatistik test sonuçları).

Grafik 4.9: Sporculuk Düzeyine Göre Sporcuların Genel Saldırganlık Puanları

4.10. Hipotez 9: Profesyonel Sporcuların Saldırıcılık ve Kişilik Puanları İlişkisi

Profesyonel sporcuların saldırıcılık ve kişilik puanları arasındaki ilişkiyi saptamak için spearman correlation testi uygulandı. Test sonuçları profesyonel sporcuların edilgen saldırıcılık puanları ile yıkıcı saldırıcılık puanları ($r=0.492$ $P<0.05$) arasında pozitif yönde zayıf düzeyde, atılganlık puanları ($r=0.252$ $P<0.05$) arasında negatif yönde çok zayıf düzeyde kolerasyon ilişkisi olduğunu gösterdi.

Grafik 4.10: Profesyonel Sporcuların Saldırıcılık ve Kişilik Puanları

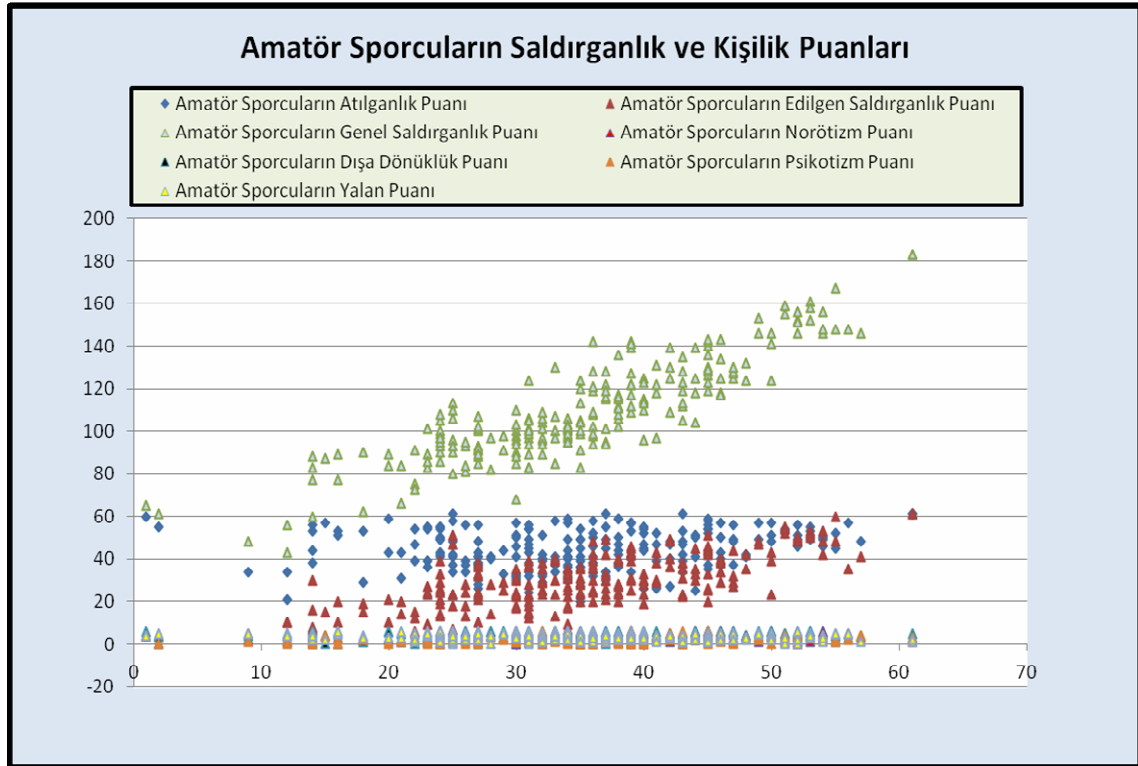
Profesyonel sporcuların genel saldırıcılık puanları ile yıkıcı saldırıcılık puanları ($r=0.810$ $P<0.05$) arasında pozitif yönde yüksek düzeyde, atılganlık puanları arasında ($r=0.314$ $P<0.05$) pozitif yönde zayıf düzeyde, edilgen saldırıcılık puanları arasında ($r=0.691$ $P<0.05$) pozitif yönde orta düzeyde, kolerasyon ilişkisi saptandı. Profesyonel sporcuların nörotizm puanları ile yıkıcı saldırıcılık ($r=0.188$ $P<0.05$) ve edilgen saldırıcılık puanları ($r=0.251$ $P<0.05$) arasında pozitif yönde çok zayıf düzeyde kolerasyon ilişkisi olduğu görüldü. Profesyonel sporcuların dışa dönük kişilik puanları ile atılganlık puanları ($r=0.350$ $P<0.05$) arasında pozitif yönde zayıf düzeyde, nörotizm puanları ($r=0.250$ $P<0.05$) arasında negatif yönde çok zayıf

düzye kolerasyon ilişkisine rastlandı. Profesyonel sporcuların psikotizm puanları ile yıkıcı saldırganlık ($r=0.196$ $P<0.05$) ve genel saldırganlık puanları ($r=0.248$ $P<0.05$) arasında pozitif yönde çok zayıf düzeyde, atılganlık puanları ($r=0.311$ $P<0.05$) arasında pozitif yönde zayıf düzeyde kolerasyon ilişkisi olduğu belirlendi. Profesyonel sporcuların yalan puanları ile yıkıcı saldırganlık ($r=0.202$ $P<0.05$), edilgen saldırganlık ($r=0.235$ $P<0.05$), nörotizm ($r=0.245$ $P<0.05$) ve psikotizm puanları ($r=0.207$ $P<0.05$) arasında negatif yönde çok zayıf düzeyde bir kolerasyon ilişkisi olduğu saptandı (Bkz. Grafik 4.10, Ek 5 istatistik test sonuçları).

4.11. Hipotez 10: Amatör Sporcuların Saldırganlık ve Kişilik Puanları İlişkisi

Amatör sporcuların saldırganlık ve kişilik puanları arasındaki ilişkiyi saptamak için spearman correlation testi uygulandı. Test sonuçları amatör sporcuların atılganlık puanları ile yıkıcı saldırganlık puanları ($r=0.191$ $P<0.05$) arasında pozitif yönde çok zayıf düzeyde, amatör sporcuların edilgen saldırganlık puanları ile yıkıcı saldırganlık puanları ($r=0.666$ $P<0.05$) arasında pozitif yönde orta düzeyde kolerasyon ilişkisi olduğunu gösterdi.

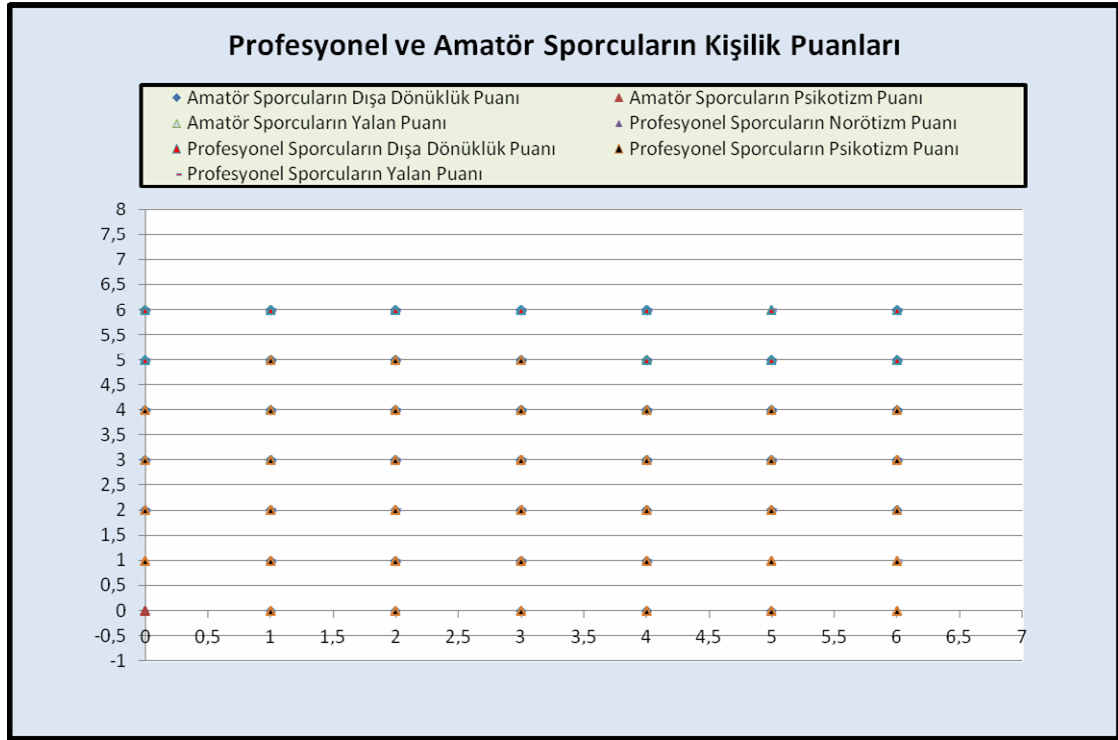

Grafik 4.11: Amatör Sporcuların Saldırganlık ve Kişilik Puanları

Amatör sporcuların genel saldırganlık puanları ile yıkıcı saldırganlık puanları ($r=0.865$ $P<0.05$) arasında pozitif yönde yüksek düzeyde, atılganlık puanları arasında ($r=0.446$ $P<0.05$) pozitif yönde zayıf düzeyde, edilgen saldırganlık puanları arasında ($r=0.790$ $P<0.05$) pozitif yönde yüksek düzeyde, kolerasyon ilişkisi saptandı. Amatör sporcuların nörotizm puanları ile sırasıyla yıkıcı saldırganlık ($r=0.309$ $P<0.05$), edilgen saldırganlık ($r=0.265$ $P<0.05$), genel saldırganlık puanları ($r=0.284$ $P<0.05$) arasında pozitif yönde zayıf düzeyde kolerasyon ilişkisi saptandı. Amatör sporcuların dışa dönük kişilik puanları ile atılganlık puanları ($r=0.329$ $P<0.05$) arasında pozitif yönde zayıf düzeyde, amatör sporcuların psikotizm puanları ile yıkıcı saldırganlık ($r=0.157$ $P<0.05$), genel saldırganlık ($r=0.142$ $P<0.05$), nörotizm puanları ($r=0.209$ $P<0.05$) arasında pozitif yönde çok zayıf düzeyde, edilgen saldırganlık puanları arasında ($r=0.0285$ $P<0.05$) pozitif yönde zayıf düzeyde, atılganlık puanları arasında ($r=0.193$ $P<0.05$) negatif yönde çok zayıf düzeyde kolerasyon ilişkisi bulundu. Amatör sporcuların yalan puanları ile yıkıcı saldırganlık ($r=0.219$ $P<0.05$), edilgen saldırganlık ($r=0.225$ $P<0.05$), genel saldırganlık ($r=0.168$ $P<0.05$), nörotizm puanları ($r=0.240$ $P<0.05$) arasında negatif yönde çok zayıf düzeyde, psikotizm puanları ($r=0.277$ $P<0.05$) arasında negatif yönde zayıf düzeyde, dışa dönüklük puanları ($r=0.138$ $P<0.05$) arasında pozitif yönde çok zayıf düzeyde kolerasyon ilişkisine rastlandı (Bkz. Grafik 4.11, Ek 5 istatistik test sonuçları).

4.12. Hipotez 11: Profesyonel ve Amatör sporcuların Kişilik Puanları İlişkisi

Profesyonel ve amatör sporcuların kişilik puanları arasındaki ilişkiyi saptamak için spearman correlation testi uygulandı. Test sonuçları amatör sporcuların psikotizm puanları ile nörotizm puanları ($r=0.209$ $P<0.05$) arasında pozitif yönde çok zayıf düzeyde, yalan puanları ($r=0.277$ $P<0.05$) arasında negatif yönde zayıf düzeyde bir kolerasyon ilişkisi olduğunu gösterdi.

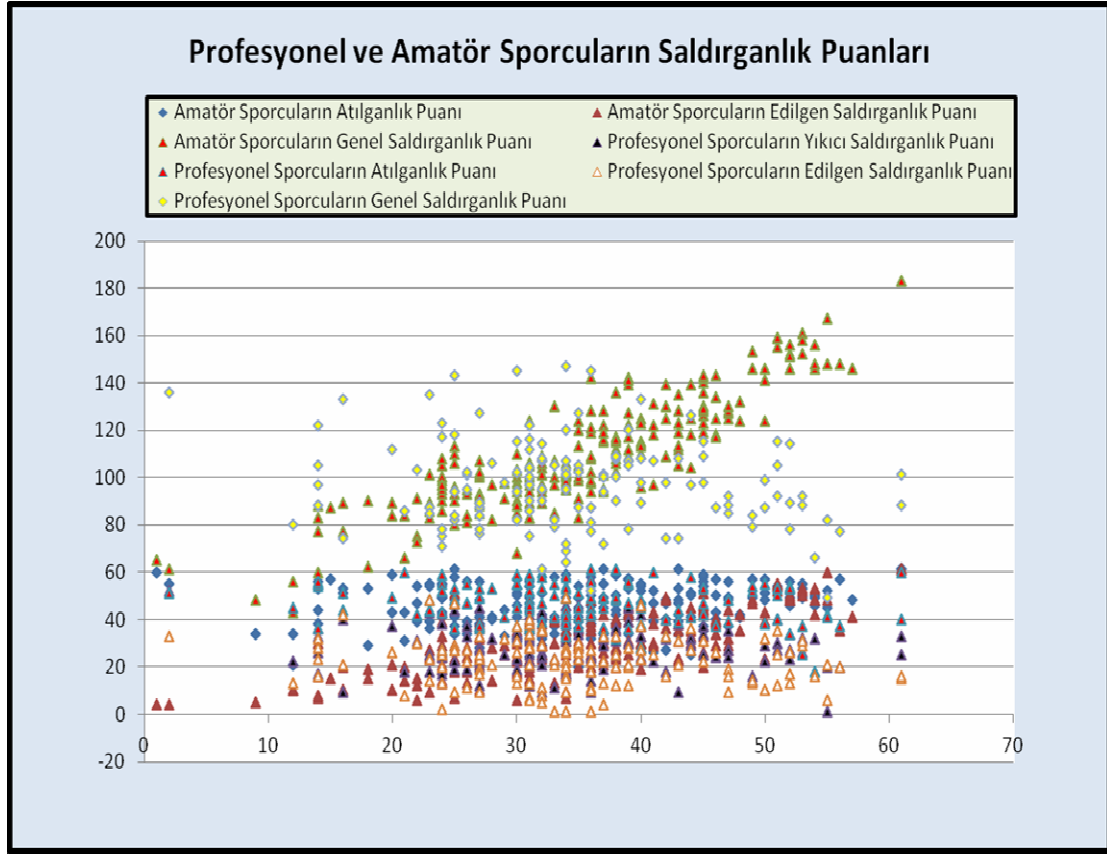

Grafik 4.12: Profesyonel ve Amatör Sporcuların Kişilik Puanları

Amatör sporcuların yalan puanları ile nörotizm puanları ($r=0.240$ $P<0.05$) arasında negatif yönde çok zayıf düzeyde, dışa dönük kişilik puanları ($r=0.138$ $P<0.05$) arasında pozitif yönde çok zayıf düzeyde kolerasyon ilişkisi saptandı. Profesyonel sporcuların nörotizm puanları ile dışa dönük kişilik puanları ($r=0.250$ $P<0.05$) ve yalan puanları ($r=0.245$ $P<0.05$) arasında negatif yönde çok zayıf düzeyde, amatör sporcuların yalan puanları ($r=0.191$ $P<0.05$) arasında pozitif yönde çok düşük düzeyde, Profesyonel sporcuların yalan puanları ile psikotizm puanları ($r=0.207$ $P<0.05$) arasında pozitif yönde çok zayıf düzeyde kolerasyon ilişkisi olduğu saptandı (Bkz. Grafik 4.12, Ek 5 istatistik test sonuçları).

4.13. Hipotez 12: Profesyonel ve Amatör sporcuların Saldırganlık Puanları İlişkisi

Profesyonel ve amatör sporcuların saldırganlık puanları arasındaki ilişkiyi saptamak için spearman correlation testi uygulandı. Test sonuçları amatör sporcuların yıkıcı saldırganlık puanları ile atılganlık puanları ($r=0.191$ $P<0.05$) arasında pozitif yönde çok zayıf düzeyde, edilgen saldırganlık puanları ($r=0.666$ $P<0.05$) arasında pozitif yönde orta düzeyde bir kolerasyon ilişkisi olduğunu gösterdi.

Grafik 4.13: Profesyonel ve Amatör Sporcuların Saldırganlık Puanları

Amatör sporcuların genel saldırganlık puanları ile yıkıcı saldırganlık ($r=0.865$ $P<0.05$) ve edilgen saldırganlık puanları ($r=0.790$ $P<0.05$) arasında pozitif yönde yüksek düzeyde, atılmanlık puanları ($r=0.446$ $P<0.05$) arasında ise pozitif yönde zayıf düzeyde kolerasyon ilişkisi olduğu saptandı. Profesyonel sporcuların edilgen saldırganlık puanları ile atılmanlık puanları ($r=0.252$ $P<0.05$) arasında negatif yönde çok zayıf düzeyde, yıkıcı saldırganlık puanları ($r=0.492$ $P<0.05$) arasında pozitif yönde zayıf düzeyde bir kolerasyon ilişkisi olduğu bulundu. Profesyonel sporcuların genel saldırganlık puanları ile yıkıcı saldırganlık puanları ($r=0.810$ $P<0.05$) arasında pozitif yönde yüksek düzeyde, atılmanlık puanları ($r=0.314$ $P<0.05$) arasında pozitif yönde zayıf düzeyde, edilgen saldırganlık puanları ($r=0.691$ $P<0.05$) arasında pozitif yönde orta düzeyde, amatör sporcuların genel saldırganlık puanları ($r=0.219$ $P<0.05$) arasında negatif yönde çok zayıf düzeyde bir kolerasyon ilişkisi olduğu saptandı (Bkz. Grafik 4.13, Ek 5 istatistik test sonuçları).

5. TARTIŞMA-SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Tartışma

Bu bölümde, araştırma grubunu oluşturan Profesyonel ve Amatör futbolcuların kişilik ve saldırganlık özelliklerine göre farklılaşma gösterip göstermediği ile ilgili bulgular tartışılmış ve yorumlanmıştır.

Afyon ve arkadaşları, yaptıkları genç ve amatör futbolcuların saldırganlık düzeylerinin karşılaştırılmasında anlamlı ilişkiye rastlamıştır. Bu bulgular amatör sporcuların genç sporculara oranla daha yüksek saldırganlık eğilimine sahip olduklarını göstermektedir (107).

Topuz, yapmış olduğu çalışmada amatör futbolcuların genel saldırganlık düzeylerinin orta seviyede olduğunu, yaşları artıkça saldırganlıklarının azaldığını ve orta saha oyuncularının diğer mevkilerde oynayan oyunculardan daha saldırgan olduğunu bulmuştur (90).

Güner, yapmış olduğu çalışmada, takım ve bireysel spor yapan erkek sporcuları karşılaştırmış ve yıkıcı saldırganlık, edilgen saldırganlık, genel saldırganlık arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulmuştur. Sonuç olarak yapmış olduğumuz çalışma sporculuk düzeyine göre saldırganlık alt boyutlarında benzerlik göstermektedir (42).

Tazegül, güreşçiler ile yapmış olduğu çalışmada sporcuların kişilik özelliklerini incelemiş ve sonuç olarak yalan boyutu ilk sırada, dışadönüklük 2. sırada, nörotizm 3. sırada, psikotizm boyutunun ise son sırada yer aldığını tespit etmiştir. Çalışma kapsamındaki güreşçilerin genelinin kendileri gibi olmadıkları ve sahte görünme çabası içerisinde oldukları söylenebilir. Sonuç olarak sporculuk düzeyine göre yalan alt boyutu ile bir benzerlik gösteriyor denebilir. Çünkü kişilik envanterindeki yalan boyutu, sahte görünüm verme çabasında olan tipleri gösterir (88).

Araştırma ile ilgili bulguların tartışılması ve yorumlanması, tabloların sıralamasına uygun olarak yapılmıştır.

5.1.1. Hipotez 1: Sporculuk Düzeyine Göre Nörotizm Puanları

Araştırmadan elde edilen bulgular incelendiğinde Amatör sporcuların nörotizm puanlarının Profesyonel sporcuların nörotizm puanlarına göre daha yüksek olduğu görülüyor.

Yıldız (2008) yapmış olduğu çalışmada statü değişkenine göre (Profesyonel-Amatör ve Paf) nörotizm puanlarında anlamlı farklılığa rastlanmamıştır. Bu sonuçlar elde ettiğimiz bulgularla anlamlılık düzeyinde benzerlik göstermektedir (100).

Amatör sporcuların profesyonel sporculardan daha fazla nörotik olması almış oldukları spor eğitimlerinden kaynaklanmış olabilir. Bunun yanında profesyonel futbolcuların yaşamış olduğu deneyimler amatör sporculardan farklı olduğundan medya, yönetici ve taraftar gibi sporcu üzerinde baskı oluşturabilecek etkenler profesyonel sporcular tarafından daha sık rastlandığı ve buna karşı bir mekanizma geliştirdikleri de göz önünde bulundurulursa amatör sporcuların bu tür durumlar karşısında daha düşük öz güvene sahip, kaygılı ve çekingen olabileceklerinden daha fazla nörotik oldukları düşünülebilir.

Profesyonel olarak spor yapan sporculara çeşitli sorumluluklar yüklediğinden topluma karşı daha dikkatli, kararlı ve olumlu davranışlar sergilemeleri önemlidir. Profesyonel olarak spor yapma sporculara genel anlamda bir misyon yüklediğinden fikirlerini rahatça ifade etme ve tanımadığı kişilerle kolayca iletişim kurma anlamında daha fazla özellik kazandırdığından profesyonel sporcuların nörotizm puanlarının amatör sporcuların nörotizm puanlarından daha düşük çıktığı söylenebilir.

5.1.2. Hipotez 2: Sporculuk Düzeyine Göre Dışa Dönüklük Puanları

Araştırmadan elde edilen bulgular incelendiğinde Profesyonel sporcuların dışa dönüklük puanlarının Amatör sporcuların dışa dönüklük puanlarına göre daha yüksek olduğu görülüyor.

Yıldız (2008) yapmış olduğu çalışmada statü değişkenine göre (Profesyonel-Amatör ve Paf) profesyonel futbolcuların dışa dönüklük puanlarının amatör futbolcuların dışa dönüklük puanlarından daha yüksek olduğuna rastlamıştır (100). Bu sonuçlar elde ettiğimiz bulgularla benzerlik göstermektedir.

Profesyonel sporcuların dışa dönüklük puanlarının Amatör sporculara göre çok az bir farkla yüksek olmasının nedeni çevresel faktörlerden ve bulunmuş oldukları ortamdaki kaynaklanıyor olabilir. Tüm ilginin amatör sporculardan çok profesyonel sporcular da olduğunu göz önüne alırsak profesyonel sporcuların alışık olduğu ortamın vermiş olduğu özgüvenle amatör sporculara göre çevresiyle çok daha rahat iletişim kurma yetisine ve sosyal bir kişiliğe sahip olduğu söylenebilir.

Amatör sporcuların Profesyonel sporculara göre daha az göz önünde bulunmasına rağmen puanlarının birbirine bu kadar yakın olmasının nedeni genel yapıları ve yaptıkları iş ne olursa olsun futbolda benzer tutumlar sergilemelerinden kaynaklanabilir. Amatör olarak yapılan futbol branşındaki gelişmeler ile yatırımlar seyir zevkini arttırarak sporcuda sosyal bir kişilik oluşmasına ve buna paralel olarak profesyonelleşme eğilimi göstermesine bundan dolayı dışa dönüklük puanlarının birbirine yakın olduğu söylenebilir.

5.1.3. Hipotez 3: Sporculuk Düzeyine Göre Psikotizm Puanları

Araştırmadan elde edilen bulgular incelendiğinde Amatör sporcuların psikotizm puanlarının Profesyonel sporcuların psikotizm puanlarına göre daha yüksek olduğu görülüyor.

Yıldız (2008) yapmış olduğu çalışmada statü değişkenine göre (Profesyonel-Amatör ve Paf) amatör futbolcuların psikotizm puanlarının profesyonel futbolcuların psikotizm puanlarından daha yüksek olduğuna rastlamıştır (100). Bu sonuçlar elde ettiğimiz bulgularla benzerlik göstermektedir.

Amatör sporcuların psikotizm puanlarının profesyonel sporculara göre yüksek olmasının sebebi gerçek yaşantısı ile çakışan ve uyumlu olmayan değerlendirmeler yapması sonucu ortaya çıkan potansiyellerini gerçekleştirememe durumundan kaynaklandığı söylenebilir. Bu durum Amatör futbolcuların profesyonel futbolculara göre sosyal ilişkilerde daha soğuk, saldırgan, empati kuramama ve diğer insanlara karşı duyarsızlık gibi sıra dışı kişilik özelliklerine sahip olabileceğini gösterebilir.

Profesyonel olarak futbol oynayan sporcuların psikotizm puanlarının Amatör sporculara göre düşük olmasının uzun bir sportif yaşantıya sahip olmalarından kaynaklanabileceğini söyleyebiliriz. Çünkü profesyonel sporun sosyo-kültürel

gelişmeye son derece önemli bir katkısı olduğunu göz ardı etmemek gerekir. Profesyonel sporcuların ulusal ve uluslararası alanda başarılar elde etmesi, toplumun kafa yapısında ve spor anlayışında önemli derecede olumlu etki yaratmaktadır, bunun yansıması olarak profesyonel sporcuların psikotizim puanlarının amatörler göre düşük olduğu söylenebilir.

5.1.4. Hipotez 4: Sporculuk Düzeyine Göre Yalan Puanları

Araştırmadan elde edilen bulgular incelendiğinde Profesyonel sporcuların yalan puanlarının Amatör sporcuların yalan puanlarına göre daha yüksek olduğu görülüyor.

Yıldız (2008) yapmış olduğu çalışmada statü değişkenine göre (Profesyonel-Amatör ve Paf) amatör sporcuların yalan puanlarının profesyonel sporcuların yalan puanlarından daha yüksek olduğunu bulmuştur (100). Bu sonuçlar elde ettiğimiz bulguların tam tersini göstermektedir. Elde ettiğimiz bulgular profesyonel sporcuların amatör sporculara göre sahte görünüm verme çabasında olduklarını gösteriyor. Böyle davranma eğilimi genellikle bazı pozisyonlarda bu tür görünmenin daha olumlu sonuçlar vereceği kanaati ile oluşuyor. Bu durum bize üst düzey sporcuların kendilerini sosyal bakımdan iyi bir düzeye ulaştırmak veya kabul ettirmek bazı durumlarda da kendini değiştirmek çabası ile ilgili olabileceğini söyletebilir.

Amatör sporcuların yalan puanlarının profesyonellere göre düşük çıkmasının nedeni maddi veya benzeri menfaat amacı gütmeyen belirli kurallara uygun olarak boş zamanlarda heveslerinden ötürü veya zevk için yaptıkları bir faaliyet olarak düşündüklerinden dolayı kaynaklandığı söylenebilir.

5.1.5. Hipotez 5: Sporculuk Düzeyine Göre Yıkıcı Saldırganlık Puanları

Araştırmadan elde edilen bulgular incelendiğinde Amatör sporcuların yıkıcı saldırganlık puanlarının Profesyonel sporcuların yıkıcı saldırganlık puanlarına göre daha yüksek olduğu belirlendi.

Dünyada ve ülkemizdeki amatör ve profesyonel futbol müsabakalarında saldırganlık ve şiddet olayları sıkça görülmektedir. Amatör liglerdeki cezai uygulamalar profesyonel liglerde olduğu kadar kapsamlı ve caydırıcı olmadığından

amatör futbolcuların müsabakalarda profesyonel futbolculara oranla daha fazla yıkıcı saldırganlığa başvurduğu söylenebilir. Bu durumda amatör sporcular sürekli olarak müsabakalarda karşılaştıkları iç ve dış faktörlere karşı daha kolay agresif davranışlar sergileme eğiliminde buldukları düşünülebilir. Bunun yanında amatör müsabakalarda video kayıt ya da naklen yayın gibi erişimlerin profesyonel müsabakalarda olduğundan daha az bulunması sporcuları bu anlamda daha kolay saldırgan davranışa yönelttiği ve bu yüzden amatör sporcuların yıkıcı saldırganlık puanlarının profesyonel sporculardan daha yüksek çıktığı söylenebilir.

Amatör futbol kulüplerinde cezai işlem olarak profesyonel kulüplerde olduğu kadar etkili uygulamalar olmadığından disiplin anlamında bir boşluk oluşabilir. Disiplin ve düzenin aksadığı ortamlarda da futbolcular bastırılmış duygularını kolayca dışarı çıkarabilir ve kendi yada rakip takım oyuncuya yönelik saldırgan tavırlar sergileyebilir. Ancak profesyonel futbolcular için böylesine müstehcen tavırlar sergilemek kariyerlerine ciddi zarar verebileceğinden amatör sporculara oranla daha az saldırgan davranışlarda buldukları düşünülebilir.

5.1.6. Hipotez 6: Sporculuk Düzeyine Göre Atılganlık Puanları

Araştırmadan elde edilen bulgular incelendiğinde Profesyonel sporcuların atılganlık puanlarının Amatör sporcuların atılganlık puanlarına göre daha yüksek olduğu görüldü.

Profesyonel sporcuların amatör sporcular göre daha çok müsabaka ve turnuvalara katılmalarının getirmiş olduğu tecrübenin etkisiyle kendilerini ifade etme ve fikirlerini açık yüreklilikle paylaşmaları, amatör sporculara göre atılganlık düzeylerinin daha yüksek olduğu söylenebilir. Bir başka açıdan bakarsak sporculuk, profesyonel sporcularda bir meslek halini aldığı için, amatör sporcular gibi bir hobi veya boş zaman geçirme anlamı yüklemeliklerinden işin ciddiyetinde olup sadece bedensel olarak değil aynı zamanda zihinsel olguları devreye sokarak çevrelerine karşı daha atılgan oldukları söylenebilir.

Ayrıca ülkemizde profesyonel sporcuların amatör sporculara göre daha popülaritelerinin yüksek olmasından kaynaklı olarak profesyonel sporcuların özgüven seviyelerinin yüksek olması insanlarla yada spor çevrelerine karşı kendilerini anlatma, duygu ve düşüncelerini rahatlıkla izah etmeleri de profesyonel

sporcuların atılganlık seviyelerinin amatör sporculara göre daha yüksek olduğunu destekler gerekçeler olduğu söylenebilir.

5.1.7. Hipotez 7: Sporculuk Düzeyine Göre Edilgen Saldırganlık Puanları

Araştırmadan elde edilen bulgular incelendiğinde Amatör sporcuların edilgen saldırganlık puanlarının Profesyonel sporcuların edilgen saldırganlık puanlarına göre daha yüksek olduğu görüldü.

Amatör sporcuların fiziksel olarak saldırgan davranışlar göstermeleri edilgen saldırganlıklarını yani pasif bir şekilde saldırganlık göstermelerini tetikleyebilir. Şöyle ki fiziksel temas için cesaret gösteremeyen amatör sporcular dolaylı olarak rakiplerini alt etmek, başarı elde etmek veya taktir toplamak için bu yollara başvurduğu söylenebilir. Örneğin; bir futbol maçında gole giden rakibini formasından çekerek, ayağına vurarak ya da sarılarak vb. engellemeye çalışan futbolcunun amacı, rakibine zarar vermek değil, onun gol atmasını engellemektir. Bu tür bir davranışta bulunan sporcu, oyun kurallarının belirlediği ölçülerde cezalandırılır.

Başka bir açıdan bakmamız gerekirse şayet, sporcu bu tür saldırganlığı sadece rakiplerine değil takım arkadaşına veya takıma yönelik de gösterebilirler. Şöyle ki müsabakalarda veya uzun periyotlu liglerde kötü gidişin getirmiş olduğu olumsuz etkileri kendi üzerine almamakla birlikte takım içersindeki arkadaşlarını zan altında bırakacak şekilde konuşmalar ve davranışlarda da bulunabilirler. Yani örneğin maç sonunda arkadaşlarının hatalarını bulup çıkarabilir kendisini aklama yoluna gidebilirler. Profesyonel sporcularda ise bu tür davranışlar çok nadir görülür. Nedeni ise başarının takım olarak elde edilmesinin daha kolay olacağı bilinci ve işlerine olan ciddiyetlerinden kaynaklandığı söylenebilir.

5.1.8. Hipotez 8: Sporculuk Düzeyine Göre Genel Saldırganlık Puanları

Araştırmadan elde edilen bulgular incelendiğinde Amatör sporcuların genel saldırganlık puanlarının Profesyonel sporcuların genel saldırganlık puanlarına göre daha yüksek olduğu görüldü.

Yukarıdaki hipotezlerimizden yola çıkarak (yıkıcı saldırganlık, atılganlık ve edilgen saldırganlık) baktığımızda fiziksel ve dolaylı saldırganlıkların yani yıkıcı ve

edilgen saldırganlıkların amatör sporcularda daha yüksek olduğu sadece atılğanlığın profesyonel sporcularda yüksek olduğunu görmekteyiz. Amatör sporcular genel olarak başarısızlığın yada kaybetmenin kazanmak gibi doğal bir olgu olduğunu pek kabullenmedikleri söylenebilir. Bunun getirmiş olduğu etki ile başarının zorlu ve güçlü rakipler karşısında kendi düşüncelerine göre mümkün olmadığı durumlarda kural dışı hareketlerde ve dolaylı saldırganlık yollarına başvurabilirler. Rakiplerinin üstün olduğu durumlarda fiziksel olarak zarar verici hareketleri rahatlıkla sergileyebilir hatta buna zemin oluşturacak nedenleri de kendince oluşturabilirler. Baktığımız zaman yıkıcı ve edilgen saldırganlık birbirini tetikleyen birer olgu olarak da karşımıza çıkabilmektedir. Olumsuz giden durumlarda ilk olarak fiziksel temas cesaretini kendinde bulmayan sporcu dolaylı olarak direnç ve saldırganlık gösterir ama bunda umduğunu bulamadığını hissettiği zaman fiziksel saldırganlık boyutuna geçerek rakiplerine zarar verebilmektedirler. Profesyonel sporcuların ise atılğanlık boyutunda seviyelerinin yüksek olması ise bir olumsuzluk değil sporcu açısından aslında bir başarı aracıdır. Çünkü atılğanlık sporcunun saha içersinde ki hal ve hareketlerine rahatlık olarak yansımakta rakiplerini baskı altına almakta ve başarıyı kolaylaştıran bir etken olarak karşımıza çıkabilmektedir.

Bu sebep ve gerekçelerden ötürü amatör sporcuların genel saldırganlık puanlarının profesyonel sporculara göre daha yüksek olması kaçınılmaz olarak karşımıza çıkmaktadır. Buda profesyonellik ve amatörlük arasında ki önemli etkenlerden biri olarak kendini göstermektedir. Toplum yapımızın büyütüp beslediği eksik görülen bir olguyu kabullenmeyip bunu dışarıya karşı farklı aks ettirmek yani olduğu gibi değil de olmasını istediği gibi gösterme arzusundan kaynaklandığını söylemek mümkün olabilir. Bu bilinç futbolculara yansımakta ve sportif yarışma ve müsabakalarda yenilme duygusunu tatmamak için amatör sporcular tasvip edilmeyen davranışlar sergileyerek, rakibe saygı duymak yerine farklı şekillerde saldırgan davranışlara yöneldiği söylenebilir.

5.1.9. Hipotez 9: Profesyonel Sporcuların Kişilik ve Saldırganlık Puanları İlişkisi

Profesyonel futbolcuların kişilik ve saldırganlık puanları arasında aynı ve zıt yönde anlamlı ilişkiler bulundu. Sporcuların genel saldırganlık puanlarının yıkıcı

saldırganlık ile pozitif yönde yüksek, edilgen saldırganlık ile pozitif yönde orta, atılganlık ile pozitif yönde zayıf düzeyde bir ilişkiye sahip olması genel saldırganlık puanlarının yıkıcı saldırganlık, edilgen saldırganlık ve atılganlık puanlarının toplamından oluşmasından kaynaklandığı söylenebilir. Sporcuların edilgen saldırganlık puanları ile yıkıcı saldırganlık puanları arasında pozitif yönde zayıf, atılganlık ile zıt yönde çok zayıf düzeyde bir ilişki saptanmıştır. Bunun da yıkıcı saldırganlık ile edilgen saldırganlık arasında ki anlam ilişkisinden kaynaklandığı yani edilgen saldırganlığın yıkıcı saldırganlığa göre duygusal bir temele sahip olmayıp tamamen göreve ve amaca yönelik bir saldırganlık türü olmasından, atılganlık ilişkisinde ise zıt yönde ve çok zayıf düzeyde çıkmasının nedeni atılganlığın saldırgan davranışlardan çok kendini ifade edebilmesi anlamı ve amacı gütmemesinden dolayı kaynaklandığı söylenebilir.

Profesyonel futbolcuların psikotizm puanları ile yıkıcı saldırganlık ve genel saldırganlık puanları arasında çok zayıf, atılganlık ile zayıfta olsa pozitif bir kolerasyon ilişkisi saptanması futbolcuların psikotizm yapılarının psikolojik bir olgu olan saldırganlık ile aynı yönde artış göstermesi ile bağdaştırılabilir. Zaten psikotizm teriminin anlamı da incelendiğinde elde edilen sonuç sürpriz karşılanmamalıdır. Kişilik anlamında psikotizm puanı yüksek sporcuların saldırganlık puanlarının yüksek olması normal hayatta olabileceği gibi sporcuları da bu yönde etkileyebilir. Sporcuların bu kişilik yapılarının saldırgan davranışları üzerinde az da olsa etkisi olduğu söylenebilir. Zaten elde edilen bulgularda bunu destekler nitelikte olduğu görülmüştür.

Sporcuların saldırgan davranışları içsel ve dışsal faktörlerden etkilenmesi sebebiyle ve bu faktörlerinde psikolojik anlamda bireyleri etkilediği düşünülürse bu etkiler sporcuların kişilik yapılarını doğrudan değiştirmektedir. Bu bağlamda sporcuların kişilik yapıları ve saldırganlık durumlarının birbirini etkilediği söylenebilir.

5.1.10. Hipotez 10: Amatör Sporcuların Kişilik ve Saldırganlık Puanları İlişkisi

Amatör futbolcuların kişilik ve saldırganlık puanları arasında aynı ve zıt yönde anlamlı ilişkiler bulundu. Sporcuların genel saldırganlık puanlarının yıkıcı saldırganlık ile yüksek, edilgen saldırganlık ile yüksek, atılganlık ile ise zayıf

düzyeyde bir ilişkiye sahip olması genel saldırganlık puanlarının yıkıcı saldırganlık, edilgen saldırganlık ve atılganlık puanlarının toplamından oluşmasından kaynaklanabilir. Sporcuların atılganlık puanları ile yıkıcı saldırganlık puanları arasında pozitif yönde çok zayıf düzeyde, sporcuların edilgen saldırganlık puanları ile yıkıcı saldırganlık puanları arasında pozitif yönde orta düzeyde bir ilişki saptanmıştır. Atılganlık, yıkıcı saldırganlığa göre yapıcı bir ilişki ve anlam taşıırken yıkıcı saldırganlık doğrudan karşıdaki bireye zarar verme amacı taşımasından dolayı aralarında çok zayıf bir ilişki olduğu söylenebilir.

Amatör futbolcuların psikotizm puanları ile yıkıcı saldırganlık puanları arasında pozitif yönde, genel saldırganlık ve nörotizm puanları arasında pozitif yönde çok zayıf, edilgen saldırganlık ile pozitif yönde zayıf, atılganlık ile ise negatif yönde bir kolerasyon ilişkisi saptanması futbolcuların psikotizm yapılarının psikolojik bir olgu olan saldırganlık ile aynı yönde artış göstermesi ile bağdaştırılabilir. Amatör sporcuların profesyonel sporculara göre yaptıkları işten ekonomik kazanç sağlamamaları ve geçim kaynağı olarak görmemelerinden dolayı kişilik alt boyutlarında genel olarak zayıf bir ilişkisinin olduğu söylenebilir.

Her branştaki sporcu genel anlamda kazanması için baskı altındadır. Bu baskı futbolun popüleritesini düşündüğümüzde profesyonellere göre amatörlerde daha az oluşur bundan dolayı da genel olarak kişilik ve saldırganlık durumlarının paralel olarak birbirini pozitif veya negatif olarak etkilediği söylenebilir.

5.1.11. Hipotez 11: Profesyonel ve Amatör sporcuların Kişilik Puanları İlişkisi

Profesyonel ve amatör futbolcuların kişilik puanları arasında pozitif ve negatif yönde anlamlı ilişkiler bulundu. Amatör sporcuların psikotizm puanları ile yalan puanları arasında ve yalan puanları ile nörotizm puanları arasında negatif yönde zayıf düzeyde, profesyonel sporcuların nörotizm puanları ile amatör sporcuların yalan puanları arasında pozitif yönde çok zayıf düzeyde korelasyon ilişkisinin saptanması amatör ve profesyonel futbolcuların kendilerini gösterme ve kanıtlama gibi konularda hassas düşünmelerinden kaynaklanabilir.

Zira amatörlerle göre profesyonel sporculardan beklentiler daha fazla olabilmektedir. Önceden elde ettikleri başarılar insanların beklentilerini gitgide arttırırken, üzerlerinde oluşan baskıyı arttırabilmekte ve kişisel gelişimlerini

etkileyebilmektedir. Bu sebeple futbol, ister zevk için yapılsın isterse mesleki bir faaliyet kapsamı içinde düşünölsün, futbolu rekabet ve yarışma birlikteliğinden ayıramayız.

Bütün bunlardan hareketle denilebilir ki, sporcuların kişilik tarzları sosyal yaşantılar içerisinde şekillenmekte, aynı zamanda da kişilerarası ilişkileri etkilemektedir. Her sporcu, kişilerarası ilişkilerde kendine özgü kişisel ilişki tarzlarını tercih etmektedir. Sporcuların benimsediğı kişilik ilişki tarzları da kişilerarası ilişkilerde uyum ya da problemlerin hatta saldırganlığın ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Yukarıdaki sonuçlarında bu fikri destekler nitelikte olduğı göz önünde bulundurulursa sporcularda kişilik anlamında ilişki olduğı söylenebilir.

5.1.12. Hipotez 12: Profesyonel ve Amatör sporcuların Saldırganlık Puanları İlişkisi

Profesyonel ve amatör futbolcuların saldırganlık puanları arasında pozitif ve negatif yönde anlamlı ilişkiler bulundu. Amatör sporcuların genel saldırganlık puanları ile yıkıcı ve edilgen saldırganlık puanları arasında pozitif yönde yüksek düzeyde, profesyonel sporcuların genel saldırganlık puanları ile yıkıcı saldırganlık puanları arasında pozitif yönde yüksek düzeyde ve amatör sporcuların genel saldırganlık puanları ile arasında negatif yönde çok zayıf düzeyde korelasyon ilişkisinin saptanması amatör ve profesyonel futbolcuların güç gösterme güdüsünden dolayı kaynaklanabilir

Futbolcunun davranışları diğere insanlar üzerinde etki yaratma, prestij sahibi olma ve diğere ile karşılaştırıldığında onlardan daha güçlü olma şeklinde kendini göstermesine bununda sporculuk düzeyi fark etmeksizin saldırgan tavırlar göstermesine neden olabilir. Sahalarda-ki saldırgan davranışların, futbolun doğal yapısından değil, futbolcuların kişilikleriyle ilişkili olarak ortaya çıktığı söylenebilir.

Amatör ve Profesyonel futbolcular arasındaki saldırganlık ilişkisi sporculuk düzeylerine ve futboldan beklentilerine bağlanabilmekte, aynı zamanda öğrenilmiş bir davranış olarak ta karşımıza çıkabilmektedir. Öğrenme ve yaşantılar sonucu profesyonel ve amatör futbolcuların maçlarda galip geldiklerinde veya puan kazandıklarında prim sistemine bağlı olarak para kazanmaları, transfer olma veya

küme düşmemek için girdikleri yoğun stresten de bu tip davranışları gösterdiği söylenebilir.

5.2. Sonuç

Yapılan çalışmada profesyonel ve amatör futbolcuların saldırganlık düzeylerinin ve kişilik yapılarının araştırılması ve bunun yanında futbolcuların saldırganlık ve kişilik yapıları arasındaki ilişkinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışmada elde edilen veriler ışığında futbolcuların sporculuk düzeylerine ilişkin saldırganlık ve kişilik yapıları karşılaştırılarak, ilişkisel boyutunun ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Aşağıdaki veriler çalışmanın bulguları doğrultusundaki sonuçları genel anlamda yansıtmaktadır.

Profesyonel ve amatör sporcuların nörotizm puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı ve amatör futbolcuların nörotizm puanlarının profesyonel futbolcuların nörotizm puanlarından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Profesyonel ve amatör sporcuların dışa dönüklük puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı ve amatör futbolcuların dışa dönüklük puanlarıyla profesyonel futbolcuların dışa dönüklük puanlarının birbirine çok yakın olduğu tespit edilmiştir.

Profesyonel ve amatör sporcuların psikotizm puanları arasında anlamlı bir fark olduğu ve amatör futbolcuların psikotizm puanlarının profesyonel futbolcuların psikotizm puanlarından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Profesyonel ve amatör sporcuların yalan puanları arasında anlamlı bir fark olduğu ve profesyonel futbolcuların yalan puanlarının amatör futbolcuların yalan puanlarından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Profesyonel ve amatör sporcuların yıkıcı saldırganlık puanları arasında anlamlı bir fark olduğu ve amatör futbolcuların yıkıcı saldırganlık puanlarının profesyonel futbolcuların yıkıcı saldırganlık puanlarından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Profesyonel ve amatör sporcuların atılganlık puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı ve profesyonel futbolcuların atılganlık puanlarının amatör futbolcuların atılganlık puanlarından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Profesyonel ve amatör sporcuların edilgen saldırganlık puanları arasında anlamlı bir fark olduğu ve amatör futbolcuların edilgen saldırganlık puanlarının profesyonel futbolcuların edilgen saldırganlık puanlarından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Profesyonel ve amatör sporcuların genel saldırganlık puanları arasında anlamlı bir fark olduğu ve amatör futbolcuların genel saldırganlık puanlarının profesyonel futbolcuların genel saldırganlık puanlarından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Profesyonel futbolcuların saldırganlık ve kişilik puanları arasında anlamlı ilişkiler vardır. Profesyonel futbolcuların genel saldırganlık puanlarının yıkıcı saldırganlık puanları ile aynı yönde yüksek düzeyde, edilgen saldırganlık puanları ile aynı yönde orta düzeyde ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Amatör futbolcuların saldırganlık ve kişilik puanları arasında anlamlı ilişkiler vardır. Amatör futbolcuların genel saldırganlık puanlarının yıkıcı ve edilgen saldırganlık puanları ile aynı yönde yüksek düzeyde, amatör futbolcuların edilgen saldırganlık puanlarının ise yıkıcı saldırganlık puanları ile aynı yönde orta düzeyde ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Profesyonel ve amatör futbolcuların kişilik puanları arasında anlamlı ilişkiler vardır. Amatör futbolcuların psikotizm puanlarının yalan puanları ile zıt yönde zayıf düzeyde, ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Profesyonel ve amatör futbolcuların saldırganlık puanları arasında anlamlı ilişkiler vardır. Amatör futbolcuların genel saldırganlık puanlarının yıkıcı ve edilgen saldırganlık puanları ile aynı yönde yüksek düzeyde, profesyonel futbolcuların genel saldırganlık puanlarının yıkıcı saldırganlık puanları ile aynı yönde yüksek düzeyde ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç olarak; yapılan analizler neticesinde sporculuk düzeyine göre futbolcuların kişilik alt boyutlarında nörotizm ve dışa dönüklük hariç diğer alt boyutlarda, saldırganlık alt boyutlarında ise atılganlık hariç diğer alt boyutlarda anlamlı farklılıklar saptandı ve amatör futbolcuların profesyonel futbolculardan daha saldırgan olduğu bulundu. Amatör futbolcuların psikotizm puanlarının profesyonel futbolculardan, profesyonel futbolcuların ise yalan puanlarının amatör futbolculardan

daha yüksek olduğu görüldü. Bulgular ışığında futbolcuların saldırgan davranışlarının kişilik yapıları ile ilişkili olduğu söylenebilir.

5.3. Öneriler

Futbolcuların kişilik yapısına bağlı olarak saldırganlık düzeylerindeki artış motivasyonlarını, dolayısıyla da performanslarını ve takım içi ilişkilerini olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle futbolcuların başarılı olabilmeleri ve başarı grafiklerini devam ettirebilmeleri için futbolcularda saldırganlığa yol açabilecek faktörlerin belirlenerek kontrol altında tutulması gerektiği önerilebilir. Spor dalına uygun kişilik özelliklerine sahip futbolcu veya sporcu seçmeye çalışmak yerine, futbolcu veya sporcunun kişilik özelliklerini tanıyarak ona uygun motivasyon modellerinin geliştirilmesi, başarının sağlanması ve devam ettirilebilmesi için daha yararlı olabilir.

Futbolcuların hayatlarını ve sporu olumsuz etkileyen saldırganlık olaylarının önüne geçilmesi için amatör ve profesyonel olarak futbol oynayan kişilere verilebilecek psikolojik danışmanlık hizmetlerinin geliştirilmesi ve genişletilmesi bu alanda yapılabilecek çalışmaları da destekleyebilir ve sporcuların kişiliklerinin gelişmesine paralel olarak saldırganlık olaylarının önüne geçebilir.

Kişilik ve saldırganlık alanlarında yapılabilecek rehabilitasyon ve oryantasyon programları sayesinde futbolcularımız daha bilinçli ve kendilerini güvende hissederek, günümüzde önemi git gide artan dürüst oyun “fair play” koşulunun sağlanmasına yardım edebilir.

Kaybetmenin her şeyi götürmeyeceği, bazen müsabakayı kaybetmekle elde edilecek kazanımların müsabakayı kazanmakla kazanılacak değerlerden çok daha fazla olabileceğini genç yaştaki sporcuların kişilik gelişimi için, örnekler ve deneyimlerle açıklayabilmek antrenör, aile, medya ve yöneticilerin görevlerinden biri olmalıdır.

Antrenörlerin sporcular ile ilgili kişisel dosya tutmaları, hem kendileri hem de sporcular için yararlı olabilir. Sporcuların kişilik özelliklerinin bilinmesi çatışmaya düşen sporculara, psikologlar veya spor psikologları tarafından gereken desteğin verilmesini sağlayacaktır, sporcuların ruhsal durumunu bilen ve onların sıkıntılarını, sevinçlerini anlayabilecek spor psikologlarının bulunması önerilebilir.

Ülkemizde spor bilincinin geliştirilerek kaliteli sporcuların yetiştirilmesinde, sporcuların beklentilerinin önemli bir payı olduğu düşünülebilir. Yapılan çalışmalar, daha kaliteli sporcu yetiştirilmesinde, sporcunun görüş ve beklentilerinin dikkate alınması gerektiği yönündedir. Spor eğitiminde bilinçli yaklaşımlar sergilendiğinde ve refah düzeyini artırıcı maddi önlemler alındığında, sporcuların performans, isteklilik, başarı ve saldırganlık ile kişilik düzeylerinde olumlu gelişmeler olacağı düşünülebileceğinden, eğitim kurumlarının, donanımlarını artırarak sporcuları yetiştirmeleri önerilebilir.

Antrenörler, yöneticiler, sporcular, medya mensupları ve spordaki otorite figürü olan kişiler, sporcu kişiliğinde saldırganlığın niçin ortaya çıktığı, zararları, nasıl kontrol edilebileceği konularını anlayabilmeleri için, saldırganlık ve kişilikle ilgili seminerlere katılmalıdırlar.

Medya, sporda ortaya çıkabilecek saldırgan olaylara dikkat çekmek yerine, bu olayları uygun bir şekilde yalıtmalıdır.

Medya, spordaki şiddet ve düşmanlık içeren saldırganlığı azaltmak için, sporcuların, antrenörlerin, yöneticilerin, hakemlerin ve seyircilerin katılımını sağlayarak bir kampanya yürütmeleri faydalı olacaktır.

Kişilik özellikleri ve saldırganlık düzeyleri ile birlikte işlev kazanan başka parametrelerinde performansı etkileyebileceği dikkate alınarak, daha kapsamlı ve geniş örneklem grubu üzerinde yeni çalışmaların yapılması yararlı olabilir.

Literatürde profesyonel ve amatöre ilişkin, kişilik ve saldırganlık üzerine doğrudan bir çalışma bulunmadığından bu çalışmada elde edilen bulguların karşılaştırılması yapılamamıştır. Benzer çalışmalar farklı bölgelerde, ölçeklerle, örneklemlemlerle ve yöntemlerle yapılabilir.

KAYNAKÇA

1. Acet, M. (2001). Futbol Seyircisini Fanatik ve Saldırgan Olmaya Yönelten Sosyal Faktörler. Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
2. Acet, M. (2005). Sporda Saldırganlık ve Şiddet. İstanbul: Morpa Yayıncılık
3. Acet, M., Kalkavan, A., Koç, H., Demirel, P., Şinoforoğlu, O.T. (2006). Okullar Arası Yarışmalarda Dereceye Giren Sporcu Erkek Öğrencilerin Sporda Saldırganlık ve Şiddet ile İlgili Görüşlerinin Araştırılması. E. Zorba (Ed.). 9. Uluslar arası Spor Bilimleri Kongresi Bildiri Kitabı. (s,899-903). Muğla: Nobel Yayın Dağıtım.
4. Açak, M. (2011). İşitme Engelli ve İşitme Engelli Olmayan Futbolcuların Benlik Saygıları ve Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi. Doktora tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
5. Afyon, Y., A., Özkan, H., Yıldız, S., M. (2005). Profesyonel Futbol Takımlarının Saldırganlık Düzeylerinin Karşılaştırılması. Fırat Üniversitesi, Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları. 3(3), 163-167.
6. Aka, E. (2010). Elit futbolcuların kişilik özelliklerinin içe dışa dönük davranışlara etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
7. Altungül, O. (2006). Futbol Aktivitelerine Katılanların Kişilik Özellikleri Işığında Stres Düzeylerinin Belirlenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
8. Apuhan, R., Ş. (2004). Başarı İçin Gençlere 33 İşaret. İstanbul: Timaş Yayınları.
9. Arı, R. (2003). Gelişim ve Öğrenme (1.Baskı). Konya: Atlas Kitap Evi
10. Aydemir, Ö., Köroğlu, E. (2009). Psikiyatride Kullanılan Klinik Ölçekler. Ankara: Hekimler Birliği Yayınları
11. Bacanlı, H.(1997) Eğitim Psikolojisi. İstanbul: Alkım Yayınevi.
12. Başaran, İ., E. (1991). Örgütsel Davranış (2.Baskı). Ankara: Gül Yayınevi.
13. Başer, E. (1998). Uygulamalı Spor Psikolojisi. Ankara: Bağırhan Yayınevi.
14. Bayram, Y. (2012). Spor Yapan ve Yapmayan 14-18 Yaş Grubu Öğrencilerin Saldırganlık Tutumlarının İncelenmesi. Yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
15. Biçer, T. (1998). Sporda Doruk Performans (3.Basım). İstanbul: Kurtis Matbaa, Beyaz
16. Bilgin, N. (1995). Sosyal Psikolojiye Giriş. İzmir: Mart Matbaacılık.

17. Bozdemir, M. (1998). Futbol Fanatizminin Sosyolojik Açından Tahlili. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi. İstanbul.
18. Budak, S. (2000). Psikoloji Sözlüğü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
19. Cüceloğlu, D. (2000). İnsan ve Davranışı Psikolojinin Temel Kavramları (10.Baskı). İstanbul: Remzi Kitapevi
20. Çağlayan, H., S. (2003). Futbol Seyircisini Şiddete Yönelten Faktörler. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Konya.
21. Çakır, H., İ. (2014). Liseler Arası Müsabakalara Katılan Sporcu Öğrencilerin Saldırganlık Durumlarının Araştırılması (Rize İli Örneği). Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya..
22. Çelik, H. (2006). Üniversite Birinci Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Tepkileri Bağlanma Tarzları ve Kişiler Arası Şemalarının İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
23. Çimen, S. (2007). Ankara Bölgesi Klasman Futbol Hakemlerinin Kişilik Özelliklerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
24. Çon, M. (2011). Takım ve ferdi sporcuların kişilik özellikleri ile sportif performansları arasındaki ilişkinin incelenmesi. Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
25. Dalbudak, İ. (2012). 13-15 Yaş Arası Görme Engelli Sporcuların Stres ve Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi. Yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
26. Demirel, P., Kalkavan, A., Acet, M., Koç, H., Şinforoğlu, O.T. (2006). Okullar Arası Yarışmalarda Dereceye Giren Sporcu Kız Öğrencilerin Sporda Saldırganlık ve Şiddet ile İlgili Görüşlerinin Araştırılması. E. Zorba (Ed.). 9. Uluslar arası Spor Bilimleri Kongresi Bildiri Kitabı. (s.854-857). Muğla: Nobel Yayın Dağıtım.
27. Dervent, F. (2007). Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeyleri ve Sportif Aktivitelere Katılımla İlişkisi. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
28. Doğan, O. (2005). Spor Psikolojisi (2.Baskı). Adana: Nobel Kitapevi
29. Durak, N. (2006). Son Çocukluk Dönemi Öğrencilerinin Saldırganlıklarını Belirlemeye Yönelik Sosyal Uyum Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Niğde.
30. Duyar, D. (2011). Futbol Seyircisinde Saldırganlık Davranışlarının İncelenmesi. Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

31. Ekşi, A. (1990). Çocuk, Genç ve Ana Babalar. Ankara: Bilgi Yayınevi.
32. Erden, N., K. (2007). Abant İzzet Baysal Üniversitesi Öğretmenlik Bölümleri Birinci Öğretim Son Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Türleri. Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
33. Erkan, D. (2003). Futbol Fanatizminin Bazı Benlik Değişkenleri Yönünden İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
34. Eroğlu, F. (2000). Davranış Bilimleri (5.Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım
35. Erzik, Ş. (2000). Sporda Şiddet Platformu. TC Başbakanlık GSGM SEDB. Basım Ofset Ankara.S.56.
36. Finch, Emma, M., S. (2014). Personality differences among offensive and defensive football players,40 pages; 1571208 .United States-Arkansas.
37. Fişekçioğlu, B., İ. Özdağ, S., Duman, S., Atalay, A. (2010). Futbolda Şiddet ve Yasal Tedbirler. Türkiye Kickboks Federasyonu Spor Bilimleri Dergisi.3(2).
38. Geçtan E. (1984). Çağdaş Yaşam ve Normal Dışı Davranışlar (3.Baskı). Ankara: Maya Yayınları.
39. Geçtan, E. (2000). Psikanaliz ve Sonrası (9.Baskı). İstanbul: Remzi Kitapevi.
40. Gökler, R., Koçak, R. (2008). Uyuşturucu ve madde bağımlılığı. Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, (1), 89-104
41. Gümüşdağ, H. (2004). Profesyonel Futbolda Fauller ve Saldırganlık Teorileri Bakımından Değerlendirilmesi. Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
42. Güner, B.Ç. (2006). Takım Sporları ve Bireysel Sporlar Yapan Sporcuların Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi. Yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
43. Hasırcı, S. (2000) Sporda Denetim Odağı. İzmir: Bağırğan Yayınevi.
44. <http://www.sporbilim.com/sayfa.asp?mdl=haber&param=101>. (15/02/2015).
45. <http://www.toplumvesiyaset.com/yaziOku.php?id=2598>. Sporda Şiddet-Medya ve Taraftar Üçgeni. (15/03/2015).
46. Jalali, O., Gholizade, M., R., Taghibigloo, N., Tarasi, Z. (2012). International Journal of Basic Sciences & Applied Research. Vol., 1 (1), 22-25, 2012 Available online at <http://www.isicenter.org> ISSN 2147-3749 ©2012 VictorQuest Publications.

47. Kabak, F. (2009). Ergenlerde Spora Katılımın Saldırgan Davranışlar Üzerine Etkilerinin İncelenmesi. Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
48. Kalkavan, A., Acet, M., Özdilek, Ç., Karavelioğlu, M.B., Koç, H., Şinforoğlu, T. (2007). Minik ve Miniminiklerde Lig Müsabakalarına Katılan Futbolcuların Sporda Saldırganlık ve Şiddet Anlayışlarının İncelenmesi. Fenerbahçe Spor Kulübü 100. Yıl Spor ve Bilim Kongresi, 153-159.
49. Karabulut, E., O. (2009). Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü Öğrencilerinin Problem Çözme Becerileri ile Kişilik Özelliklerinin Bazı Değişkenler Bakımından Belirlenmesi ve Karşılaştırılması, (Ahi Evran Üniversitesi ve Gazi Üniversitesi Örneği). Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
50. Karaca, Mustafa. (2007). Organizasyonlarda Saldırgan Davranışlara Maruz Kalma ve Mağdurların Kişiliğiyle İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
51. Karancı, A., N., Dirik, G., Yorulmaz, O. (2007). Eysenck Kişilik Anketi-Gözden Geçirilmiş Kısaltılmış Formu'nun (EKA-GGK) Türkiye'de Geçerlik ve Güvenilirlik Çalışması. Türk Psikiyatri Dergisi. 18(3),5.
52. Karayılmaz A. Yaman M. (2006). Amatör Küme Futbolcularını Saldırganlığa İten Psiko Sosyal Nedenler. Uluslar arası Spor Bilimleri Kongresi Bildiri Kitabı. (s,1039-1043). Muğla: Nobel Yayın Dağıtım.
53. Karayılmaz, A. (2006). Amatör Küme Futbolcularını Saldırganlığa İten Psiko-Sosyal Nedenler (Zonguldak Süper Amatör Lig Örneği). Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
54. Kaya, A. (2007). Eğitim Psikolojisi (2.Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
55. Kayral, G., N. (2000). Sporda Şiddet Platformu. TC Başbakanlık GSGM SEDB Basım Ofset Ankara.
56. Keskin, C. (2015). Liseler Arası Müsabakalara Katılan Sporcu Öğrencilerin Saldırganlık Durumlarının Araştırılması (Zonguldak-Kozlu Örneği). Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi. Kütahya.
57. Kıracı, E. (2013). Futbolda Şiddet ve Çıkış Yolları Üzerine Bir Deneme. (28/02/2015). <http://www.sporhukuku.org/makaleler/103-futbolda-iddet-ve-ck-yollar-uezerine-bir-deneme-averkan-krac.html>.
58. Kızmaz, M. (2004). Bireysel ve takım sporu yapan sporcuların kişilik özelliklerinin

karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

59. Koçer, M. (2012). Futbol Derneklerine Üye Olan Taraftarların Şiddet ve Holiganizm Eğilimlerinin Belirlenmesi,(Kayseri örneği). Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 32: 113-115.
60. Konter, E. (2004). Antrenörlük ve Takım Psikolojisi. Ankara: Palmiye Yayıncılık, Özkan Matbaası.
61. Köknel, Ö. (1999). Kaygıdan Mutluluğa Kişilik (15.Baskı). İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
62. Köknel, Ö. (2000). Bireysel ve Toplumsal Şiddet (2.Baskı). İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
63. Köknel, Ö., Özüğurlu, K. (1980) Tıpta Ruh Bilimi. İstanbul: Bozak Matbaası.
64. Kulaksızoğlu, A. (2004). Ergenlik Psikolojisi. İstanbul: Remzi Kitapevi.
65. Kurtiç, Nedim. (2006). Futbol Seyircisini Saldırganlığa İten Psiko Sosyal Nedenler. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
66. Kurtyılmaz, Y. (2005). Öğretmen Adaylarının Saldırganlık Düzeyleri ile Akademik Başarıları, İletişim ve Problem Çözme Becerileri Arasındaki ilişkiler. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Eskişehir.
67. Kuru, E. (2000). Sporda Psikoloji. Ankara: G.Ü. İletişim Fakültesi Basımevi.
68. Kuru, E., Baştuğ, G. (2008). Futbolcuların Kişilik Özellikleri ve Bedenlerini Algılama Düzeylerinin İncelenmesi. Ankara Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Spor metre Dergisi. 6(2), 96.
69. Kuter, M., Kuter, F., Ö. (1998). Sporda Risk Faktörleri (1.Baskı). Bursa: Özsan Matbaası.
70. Küçük, V. (1990). Amatör ve profesyonel futbolcuların bazı kişilik özellikleri. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
71. Lakie, W., L. (2013). Research Quarterly. American Association for Health. Physical Education and Recreation Volume 33, Issue 4, pages 566-573 1962)
72. Mahrokh, D., Ayoub, B. (2012). The Comparison Of Aggression Of Football Players In Different Positions. Ovidius University Annals, Series Physical Education And Sport / Science, Movement And Health, 12(2), 314-319.

73. Mumcu, E., H. (2011). Açık ve kapalı beceri gerektiren spor dallarını icra eden sporcuların kişilik tiplerinin güdülenmeleri üzerine etkileri. Yüksek Lisans Tezi Gazi Üniversitesi Ankara.
74. Öncü, E. (2002). Türkiye Profesyonel Futbol 1. Süper Ligi 2001-2002 Futbol Sezonu'nda Müsabaka Ortamında Sergilenen Saldırgan Davranışların Hangi Faktörlere Bağlı Olarak Değiştiğinin Tespit Edilmesi. Yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
75. Özbaydar, S. (1983) İnsan Davranışlarının Bilimsel Sınırları ve Spor Psikolojisi, Bilimsel Sorunlar Dizisi. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
76. Özdevecioğlu, M. (2002). Kamu ve Özel Sektör Yöneticileri Arasındaki Davranışsal Çalışma Koşulları ve Kişilik Farklılıklarının Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi,(19).
77. Özkatarkaya, E. (2010). 18-25 Yaş Arası İşitme Engelli Sporcuların Stres ve Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi. Yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
78. Ramazanoğlu, F., Canikli, A., Saygın, Ö. (2002). Futbolcular ile Tekvandocuların Saldırganlık Düzeylerinin Karşılaştırılması. Atatürk Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 4(2), 37-39.
79. Saenz, A., Gimeno, F., Gutierrez, H., Lacambra, D., Marcen, C., Castillo, R. (2013). Characteristics of the Sportsmanship and Unsportsmanlike Conduct Evaluation Tools in Youth Sport. Procedia-Social and Behavioral Sciences, 82, 745-749.
80. SeyedHosseini, A., Soghra, J., Seyed, H., A., Alireza, B. (2013) International Research Journal of Applied and Basic Sciences© 2013 Available online at www.irjabs.com ISSN 2251-838X / Vol, 5 (4): 502-505) Science Explorer Publications.
81. Shokoufeh, S. (2014). Erzurum'da Farklı Branşlarla İlgilenen Sporcular ile Spor Yapmayan Sedanterlerin Kişilik ve Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi. Erzurum.
82. Singer, R., N. (2013). Research Quarterly. American Association for Health. Physical Education and Recreation Volume 40, Issue 3, pages 582-588, 1969)
83. Singh, K., Singh, M. (2013) Indian Journal of Applied Research. Volume : 3 | Issue : 9 | Sept 2013 | ISSN - 2249-555X.
84. Solak, N. (2011). Spor Yapan ve Yapmayan Ortaöğretim Öğrencilerinin Saldırganlık

- Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi Çorum İli Örneği. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
85. Şahin, H. (2011). Lise Öğrencilerinde Mükemmeliyetçilik ve Saldırganlık İlişkisi. Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
86. Şenyüzlü, E. (2013). Üniversite Öğrencilerinde Spora Katılımın Saldırgan Davranışlar Üzerine Etkilerinin İncelenmesi. Yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
87. Şimşek, M., Ş., Akgeçici, T., Çelik A. (2001). Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış (1.Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
88. Tazegül, Ü. (2012). Güreşçilerin kişilik özellikleri ile stresle başa çıkma tarzları arasındaki ilişkinin belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
89. Tiryaki, Ş. (2000). Spor Psikolojisi. Ankara: Eylül Kitap ve Yayınevi.
90. Topuz, R. (2008). Amatör Futbol Oyuncularının Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi. Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
91. Tutkun, E. Güner, B., Ç., Ağaoğlu, S.A. Soylu, R. (2010). Takım Sporları ve Bireysel Sporlar Yapan Sporcuların Saldırganlık Düzeylerinin Değerlendirilmesi. Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi, 1(1), 23-29
92. Tükenmez, M. (2003). Medya ve Spor (1.Baskı). İstanbul: Etikus Yayınları.
93. Ünlücan, Ç. (1998). Türk Futbol Seyircisinde Saldırganlık ve Nedenleri. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi. İstanbul.
94. Var, L. (2008). Futbol Seyircilerinin Spor Alanlarındaki Saldırganlık Davranışları Hakkında Betimsel Bir Çalışma (Kırşehir İli Örneği). Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
95. William, J., M., Hoepner, B., J., Moody, D., L., Ogilvie, B., C. (2013). Research Quarterly. American Association for Health. Physical Education and Recreation Volume 41, Issue 3, pages 446-453 1970
96. Yanbastı, G. (1996). Kişilik Kuramları (2.Baskı). İzmir: Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları.
97. Yeğen, B. (2008). Orta Öğrenim Öğrencilerinin Sosyal Uyumları İle Saldırganlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Kadıköy İlçesi Örneği). Yüksek Lisans

Tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.

98. Yelboğa, A. (2006). Kişilik Özellikleri ve İş Performansı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi. 8(2),198.
99. Yıldırım, F. (2009). Saldırganlık ve Cinsiyet İlişkisi. Mülkiyeliler Birliği Dergisi.22-210-212, 15-32.
100. Yıldız, M. (2008). Farklı Liglerde Yer Alan Futbolcuların Kişilik Tipleri İle Sürekli Öfke-Öfke İfade Tarzlarının İncelenmesi. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
101. Yıldız, M., Tekin, M., Lök, S. (2009). Farklı Statüdeki Futbolcuların Kişilik Tiplerinin İncelenmesi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi /22
102. Yıldız, S. (2009). Spor Yapan ve Spor Yapmayan Ortaöğretim Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
103. Yılmaz, S. (2013). Spor Yapan ve Yapmayan Ortaöğretim Öğrencilerinin Empatik Eğilimleri ile Saldırganlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (İstanbul İli Bayrampaşa İlçesi Örneği). Yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
104. Zel, Uğur. (2001) Yönetimde Kişilik ve Kişilik Özellikleri. Yönetim ve Organizasyon (İçinde),Editör: S.Güney. Ankara: Nobel Yayınları.
105. Zelyurt, M., K. (2011). Türkiye’de Futbol Şiddetinin Sosyolojik Açıdan İncelenmesi ve Çözüm Önerileri. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi İstanbul.
106. Karasar, N. (2009). Bilimsel Araştırma Yöntemi (19. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
107. Afyon, Y., A. Saygın, Ö. Yıldız, S., M. (2000). Muğla Bölgesi Amatör ve Genç Takımların Kategorilerine ve Mevkilerine Göre Saldırganlık Düzeylerinin Karşılaştırılması. II. Futbol ve Bilim Kongresi Bildiri Kitapçığı,İzmir.

EKLER

Ek 1. Bilimsel Çalışma İzni

T.C.
DÜMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Sayı :91647215 /
Konu : Bilimsel Çalışma İzni Hk.

04 / 05 / 2015

İLGİLİ MAKAMA

Üniversitemiz, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalında Yüksek Lisans Öğrencisi olan Yakup Aytaç PAMUKÇU' nun yürütmekte olduğu "Profesyonel ve Amatör futbolcuların kişilik ve saldırganlık düzeylerinin karşılaştırılması (Rize ve Trabzon İl Örneği)" konulu Yüksek Lisans Tez çalışması kapsamında; futbolculara anket uygulayacaktır. Uygulanacak olan anket formu ekte sunulmuştur.

Gereğini Bilginize Arz Ederim.

Doç. Dr. Mehmet ACET
Anabilim Dalı Başkanı

Ek 2:Yazışmalar

T.C
DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ANABİLİM DALI

KÜTAHYA

Anabilim dalınızın 201371511016 numaralı kayıtlı Yüksek Lisans öğrencisiyim. Danışmanım olan Yrd. Doç. Dr. Alparslan ÜNVEREN ile birlikte "Profesyonel ve Amatör futbolcuların kişilik ve saldırganlık düzeylerinin karşılaştırılması (RİZE ve TRABZON il Örneği)" konulu yüksek lisans tez çalışması yapmak istiyorum. Makamınızca da uygun görüldüğü taktirde gerekli izin ve bu çalışmayı yapacağıma dair bir yazının tarafıma verilmesi hususunda;

Gereğini arz ederim.

04.05.2015

Yakup Aytaç PAMUKÇU

Ekler;

- Demografik Kısım Saldırganlık ve Kişilik Envanter (2 sayfa)

Ek 3: Veri Formu, Kişilik ve Saldırganlık Ölçeği

KİŞİLİK VE SALDIRGANLIK ÖLÇEĞİ

Elinizdeki bu anket formu ile **Sporcuların Kişilik ve Saldırganlık durumlarına** ilişkin bazı davranışları nasıl değerlendirdikleri araştırılacaktır. Ankete vereceğiniz cevaplar sadece bu araştırma için kullanılacaktır. İsim yazmayınız. Vereceğiniz cevapların samimiyeti ve ciddiyetinden dolayı teşekkür ederim.

AÇIKLAMA: Aşağıda Size 13 maddelik demografik kısım ile 24 ve 30 Maddelik İki Envanter Verilmiştir. Her Maddeyi Dikkatlice Okuyup, Size Uygunluk Derecesine Göre **Cevap Kâğıdındaki** İlgili Parantezin İçini **(x) işaretiyle** Cevaplandırınız.

Yakup Aytaç PAMUKÇU
Y. L. Öğrencisi

Yrd. Doç. Dr. Alparstan ÜNVEREN
Danışman

1. Yaşınız: .....
2. Medeni Durumunuz: (1) Bekâr (2) Evli (3) Dul
3. Eğitim Durumunuz: (1) İlkokul (2) Ortaokul (3) Lise ve dengi (4) Üniversite-yüksekokul (5) Lisans Üstü
4. Yetiştirdiğiniz yer: (1) Köy (2) Kasaba (3) İlçe (4) İl (5) Büyük Şehir
5. Oynadığınız Takım: .....
6. Lisanslı olarak sporculuk Geçmişiniz : (1) 1-3 yıl (2) 4-6 yıl (3) 7-9 yıl (4) 10-12 yıl (5) 13 yıl ve üzeri
(Eğer profesyonel geçmişiniz var ise 7. Soruyu cevaplayınız.)
7. Sporculuk geçmişinizin kaç yılını profesyonel olarak geçirdiniz veya devam etmektesiniz : .....
8. Oynadığınız Mevki: (1) Kaleci (2) Defans (3) Orta saha (4) Forvet
9. Gelir Düzeyiniz: (1) 900 TL'den az (2) 901-2500 TL (3) 2.501-3.500 TL (4) 3.501- 5.000 TL (5) 5.000 TL ve üstü
10. Alkol kullanıyor musunuz: (1) Evet (2) Hayır (3) Nadiren
11. Sigara kullanıyor musunuz: (1) Evet (2) Hayır (3) Nadiren
12. Sizce en fairplay seyirciye sahip olan takım hangisidir: (1) Akhisar Belediye (2) Balıkesir spor (3) Beşiktaş
(4) Bursaspor (5) Ç. Rizespor (6) Eskişehirspor (7) Fenerbahçe (8) Galatasaray (9) Gaziantep spor
(10) Gençlerbirliği (11) İstanbul Başakşehir FK (12) Kasımpaşa spor (13) K. Erciyesspor (14) Karabükspor
(15) Mersin İY (16) Sivasspor (17) Torku Konyaspor (18) Trabzonspor (19) Diğer .....
13. Sizce en fanatik taraftara sahip olan takım hangisidir: (1) Akhisar Belediye (2) Balıkesir spor (3) Beşiktaş
(4) Bursaspor (5) Ç. Rizespor (6) Eskişehirspor (7) Fenerbahçe (8) Galatasaray (9) Gaziantep spor
(10) Gençlerbirliği (11) İstanbul Başakşehir FK (12) Kasımpaşa spor (13) K. Erciyesspor (14) Karabükspor (15) Mersin İY
(16) Sivasspor (17) Torku Konyaspor (18) Trabzonspor (19) Diğer .....

SALDIRGANLIK ENVANTERİ		Bana çok uygun	Bana kısmen uygun	Bana uygun	Kararsızım	Bana uygun değil	Kısmen uygun değil	Hiç uygun değil
1	Haklı olan kişi, karşısındakine doğal olarak herkesin içinde sert ve kırıcı davranabilir.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
2	Beni öfkeleniren kişiye genellikle öfkelenirim.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
3	Haksızlık karşısında kişinin hakkını araması kendi bilek ve dil gücüne kalmıştır.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
4	Rahatsızlığımı içimde tutmaktansa bu duygumu beni rahatsız eden kişiye açabilirim, örneğin; dumanından rahatsız oluyorsam, yanımda sigara içene rahatsız olduğumu söylerim.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
5	Başarısızlık karşısında kolay kolay ümitsizliğe kapılmam.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
6	Satın aldığım, fakat sonradan içime sinmeyen bir malı değiştirmeye götürebilirim.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
7	Bir kişi beni küçük düşürmezse içimden onunla alay eder ve ona küfür ederim.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
8	Bir şeyi çok istiyorsam, istediğimi açıkça belirtmem, imada bulunurum.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
9	Bana haksızlık ettiğine inandığım kişilerin başına kötü işler geldiğini, mahvolduğunu hayal ederek avunurum.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
10	Eğer bir düşüncenin doğruluğuna inanıyorsam, bu düşüncüyü savunan tek kişi ben olsam bile yine de fikrimi savunurum.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
11	Yeni tanıştığım kişilerle rahatça konuşabilirim.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
12	Karşımdakilere gerek olumlu gerek olumsuz duygularımı rahatça açabilirim.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
13	Eğer bir insan beni çok sinirlendirmişse üzerine yürüyebilirim.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
14	Sinirlendiğimde bazen öyle kendimden geçerim ki ağızmdan çıkan sözlerin farkında olmam.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
15	Bu dünyada yaşayabilmeleri için insanların acımasız olmaları gerekiyor.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
16	Bir dükkân, bir butik veya markette, satıcının benimle ilgilenmediğine inanırsam, onun sonradan çok fazla vaktini alarak intikamımı alırım.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
17	Bana emretmeye hakkı olmadığına inandığım bir kişinin buyruğuna ses çıkartmazsam da, ye verdiği işi yapmam ye da yapsam da bir şeye benzemez.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
18	Bir kişi beni kırsa fakat sonra özür dilese, beni ne kadar kırmış olduğunu en az birkaç kez üstü kapalı da olsa hatırlatmadan rahat edemem.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
19	Bir kimse görevini yapmadığında her kim olursa olsun bunu kendisine söylerim.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
20	Çok saygı duyduğum bir kişi benimkinin tersi bir düşüncüyü savunuyor diye kendi düşüncemi savunmaktan vazgeçmem.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
21	Topluluk karşısında konuşmaktan çekinmem.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
22	Benimkinin tersi olan görüş ve düşünceleri alt etmek bana keyif verir.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
23	Sinirlenirsem, tanımadığım kişilerle ağız dalaşına hatta tokatlaşmaya veya yumruk kavgasına girişebilirim.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
24	Kişinin hakkını yedirmemek amacıyla başkalarının hakkını yemesini ters bir davranış değildir.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
25	Çevremdekiler istediklerimi yapana dek, imalar, iğnemelerle onları tedirgin ederim.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
26	İstemediğim bir şey yapmam istendiğinde ya o işi geciktiririm ya da baştan savma yaparım.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
27	Bir arkadaşım bir isteğimi yapmamakta direnirse ona, vaktiyle onun için yapmış olduğum iyilikleri hatırlatırım.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
28	Bir kimseden bir istekte bulunacaksam, araya bir aracı koymaktansa gider, yüz yüze görüşürüm.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
29	Birisi bende bir hata bulursa, ben de onun hatalarını bulur ve ortaya dökerim.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3
30	İstemediğim bir yer ve toplantiya gitme vakti gelince hastalanıveririm.	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3

Ek 4: Veriler

Sıra no	DEMOGRAFİK BİLGİLER	EYSENCK KİŞİLİK ÖLÇEĞİ	KİPER SALDIRGANLIK ENVANTERİ
	1. Yaşınız	2. Medeni Durumunuz	1. Haklı olan kişi, karşısındakine do
3. Eğitim Durumunuz	4. Yaşadığınız yer	2. Beni öfkelenmeden güleyleti misiniz	2. Çok saygı duyduğum bir kişi be
5. Oynadığınız Takım	6. Lisanslı olarak sporculuk geçmişiniz	3. Rahatsızlık karşısında kişinin hakkı	3. Topluluk karşısında konuşmakta
7. Sporculuk geçmişinizin kaç yılını pl	8. Oynadığınız Mevk	4. Rahatsızlığımı içimde tutmaktansa	4. Benimkinin tersi olan gördü ve
9. Gelir Düzeyiniz	10. Alkol kullanıyor musunuz	5. Başarısızlık karşısında kolay kola	5. Sinirlenmem, tanınmadığım kişi
11. Sigara kullanıyor musunuz	12. Sizce en fazla oynadığınız takım ol	6. Satın aldığım, fakat sonradan işir	6. Cevremdekiler istediklerimi yapı
13. Sizce en fazla oynadığınız takım ol	14. Duygu durumunuz sıkı sıkıya tutuldu	7. Bir kişi beni küçük düşürmezse i	7. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
15. Duygu durumunuz sıkı sıkıya tutuldu	16. Konuşkan bir kişi misiniz?	8. Bir kişi beni küçük düşürmezse i	8. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
17. Konuşkan bir kişi misiniz?	17. Sorumlu olmak sizi endişelendirir	9. Bana hakaret ettiğine inandığım	9. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
19. Sorumlu olmak sizi endişelendirir	18. Hiç sizin payınıza düşenden fazla	10. Eger bir düşüncenin doğruluğu	10. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
21. Hiç sizin payınıza düşenden fazla	19. Garip ya da tehlükeli oldukları olabi	11. Yeni tanıştığım kişilerle rahatça	11. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
23. Garip ya da tehlükeli oldukları olabi	20. Aslında kendinizi öldürdüğünü bil	12. Karşındakilere gerek olumlu ge	12. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
25. Aslında kendinizi öldürdüğünü bil	21. Sık sık kendinizi yalnız hisseder	13. Eger bir insan beni çok sinirlen	13. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
27. Sık sık kendinizi yalnız hisseder	22. Toplum kurallarına bismak, kendi l	14. Sinirlendiğimde bazen öyle ken	14. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
29. Toplum kurallarına bismak, kendi l	23. Diğer insanlar sizi çok canlı biri	15. Bu dünyada yaşayabilmeleri işir	15. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
31. Diğer insanlar sizi çok canlı biri	24. Başkasına önerdiğiniz şeyleri ke	16. Bana emretmeye hakkı olmadığı	16. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
33. Başkasına önerdiğiniz şeyleri ke	1. Haklı olan kişi, karşısındakine do	17. Bir kişi beni kusura fakat sonra öz	17. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
35. Haklı olan kişi, karşısındakine do	2. Beni öfkelenmeden güleyleti misiniz	2. Çok saygı duyduğum bir kişi be	2. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
37. Beni öfkelenmeden güleyleti misiniz	3. Rahatsızlık karşısında kişinin hakkı	3. Topluluk karşısında konuşmakta	3. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
39. Rahatsızlık karşısında kişinin hakkı	4. Rahatsızlığımı içimde tutmaktansa	4. Benimkinin tersi olan gördü ve	4. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
41. Rahatsızlığımı içimde tutmaktansa	5. Başarısızlık karşısında kolay kola	5. Sinirlenmem, tanınmadığım kişi	5. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
43. Başarısızlık karşısında kolay kola	6. Satın aldığım, fakat sonradan işir	6. Cevremdekiler istediklerimi yapı	6. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
45. Satın aldığım, fakat sonradan işir	7. Bir kişi beni küçük düşürmezse i	7. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	7. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
47. Bir kişi beni küçük düşürmezse i	8. Bir kişi beni küçük düşürmezse i	8. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	8. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
49. Bir kişi beni küçük düşürmezse i	9. Bana hakaret ettiğine inandığım	9. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	9. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
51. Bana hakaret ettiğine inandığım	10. Eger bir düşüncenin doğruluğu	10. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	10. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
53. Eger bir düşüncenin doğruluğu	11. Yeni tanıştığım kişilerle rahatça	11. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	11. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
55. Yeni tanıştığım kişilerle rahatça	12. Karşındakilere gerek olumlu ge	12. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	12. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
57. Karşındakilere gerek olumlu ge	13. Eger bir insan beni çok sinirlen	13. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	13. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
59. Eger bir insan beni çok sinirlen	14. Sinirlendiğimde bazen öyle ken	14. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	14. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
61. Sinirlendiğimde bazen öyle ken	15. Bu dünyada yaşayabilmeleri işir	15. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	15. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
63. Bu dünyada yaşayabilmeleri işir	16. Bana emretmeye hakkı olmadığı	16. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	16. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
65. Bana emretmeye hakkı olmadığı	17. Bir kişi beni kusura fakat sonra öz	17. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	17. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
67. Bir kişi beni kusura fakat sonra öz	2. Çok saygı duyduğum bir kişi be	2. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	2. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
69. Çok saygı duyduğum bir kişi be	3. Topluluk karşısında konuşmakta	3. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	3. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
71. Topluluk karşısında konuşmakta	4. Benimkinin tersi olan gördü ve	4. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	4. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
73. Benimkinin tersi olan gördü ve	5. Sinirlenmem, tanınmadığım kişi	5. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	5. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
75. Sinirlenmem, tanınmadığım kişi	6. Cevremdekiler istediklerimi yapı	6. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	6. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
77. Cevremdekiler istediklerimi yapı	7. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	7. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	7. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
79. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	8. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	8. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	8. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
81. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	9. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	9. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	9. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
83. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	10. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	10. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	10. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
85. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	11. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	11. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	11. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
87. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	12. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	12. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	12. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
89. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	13. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	13. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	13. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
91. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	14. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	14. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	14. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
93. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	15. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	15. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	15. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
95. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	16. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	16. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	16. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
97. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	17. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	17. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	17. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
99. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	18. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	18. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	18. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
101. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	19. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	19. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	19. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
103. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	20. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	20. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	20. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
105. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	21. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	21. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	21. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
107. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	22. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	22. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	22. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
109. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	23. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	23. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	23. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
111. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	24. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	24. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	24. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
113. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	25. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	25. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	25. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
115. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	26. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	26. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	26. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
117. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	27. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	27. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	27. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
119. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	28. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	28. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	28. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
121. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	29. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	29. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	29. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi
123. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	30. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	30. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi	30. Bir arkadaşım bir iş yapmam işi

Ek 5: İstatistik Test Sonuçları

Genel Özellik

Sporculuk düzeyi (prof-amatör)

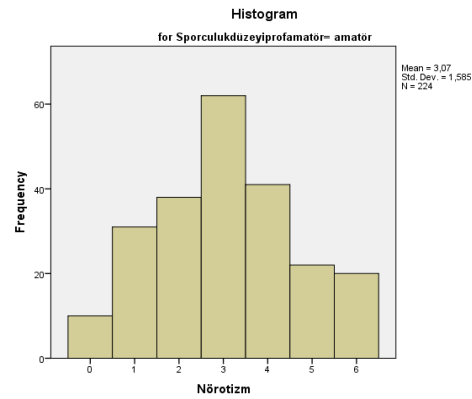
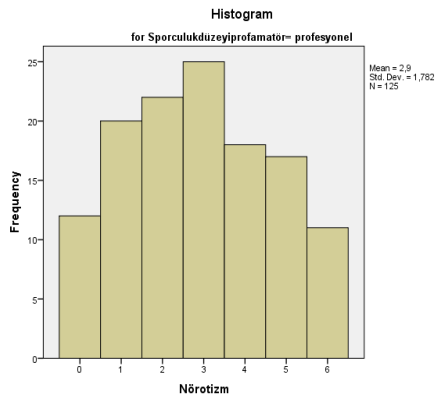
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid profesyonel	125	35,8	35,8	35,8
amatör	224	64,2	64,2	100,0
Total	349	100,0	100,0	

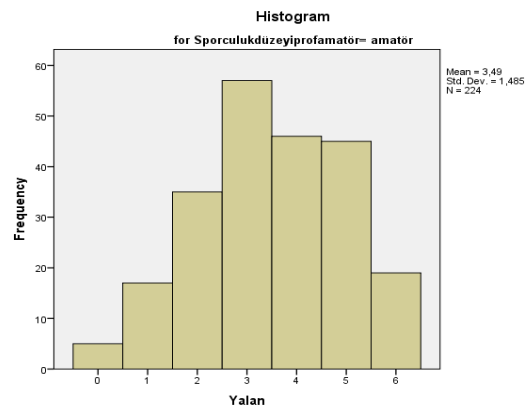
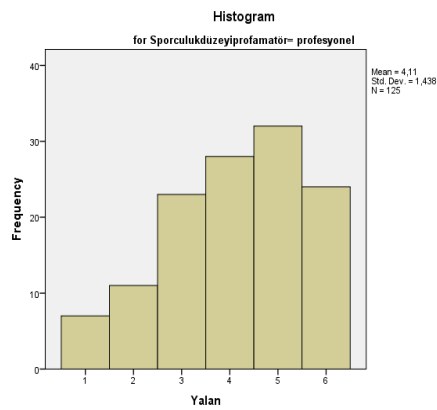
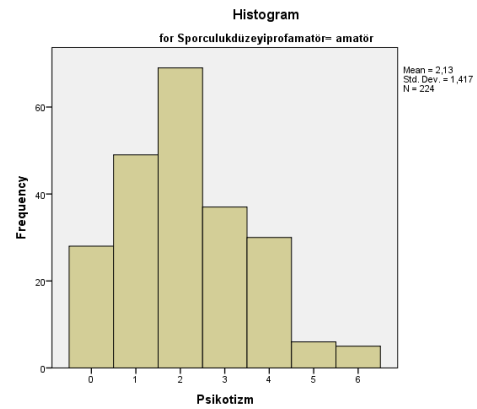
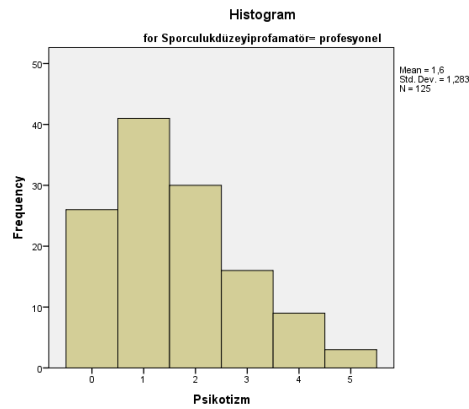
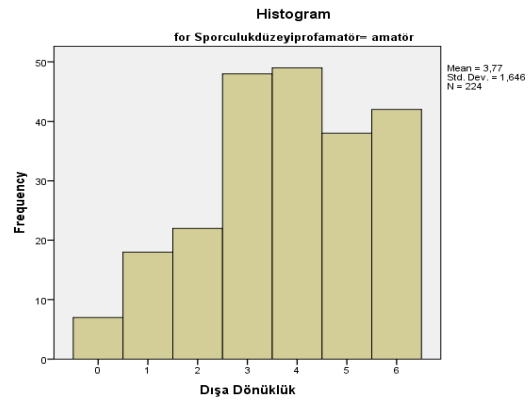
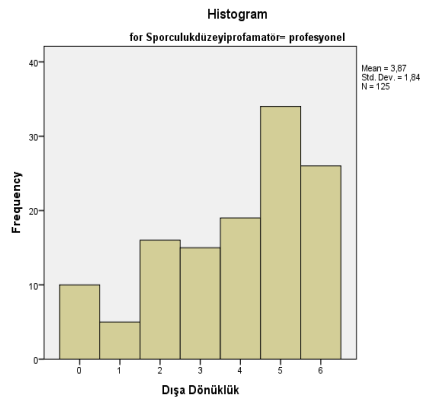
Normallik Testi (Prof/Amatör-Kişilik)

Tests of Normality

Sporculuk düzeyi (prof-amatör)	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
Nörotizm profesyonel	,124	125	,000	,940	125	,000
amatör	,146	224	,000	,947	224	,000
Dışa Dönüklük profesyonel	,210	125	,000	,888	125	,000
amatör	,132	224	,000	,928	224	,000
Psikotizm profesyonel	,216	125	,000	,897	125	,000
amatör	,189	224	,000	,929	224	,000
Yalan profesyonel	,180	125	,000	,914	125	,000
amatör	,137	224	,000	,946	224	,000

a. Lilliefors Significance Correction

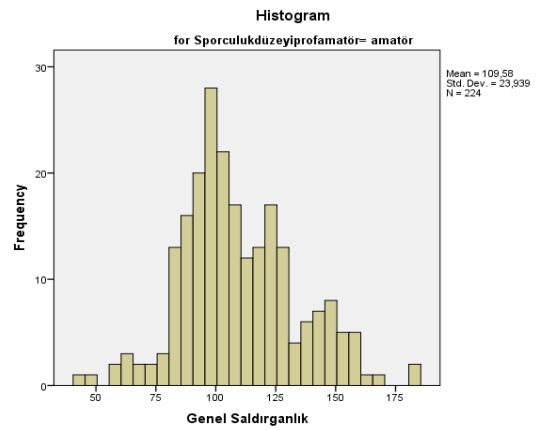
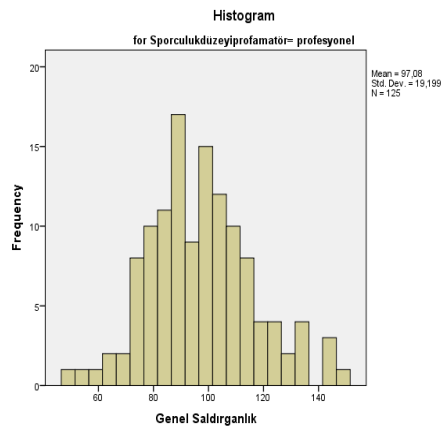
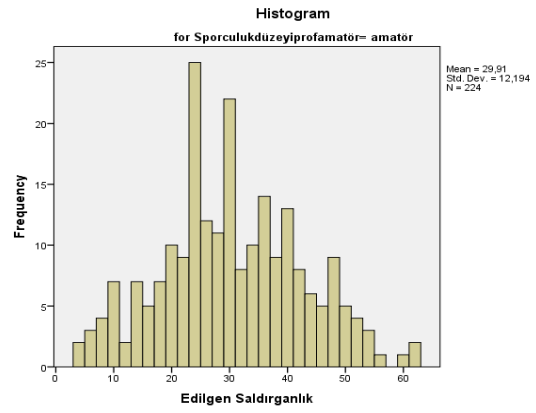
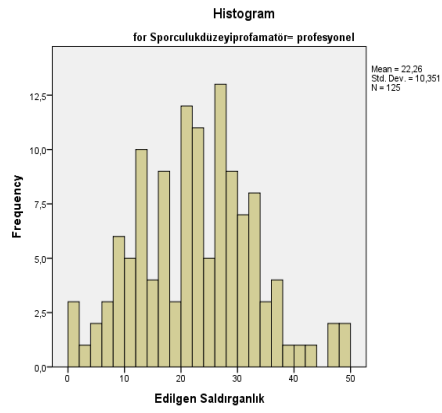
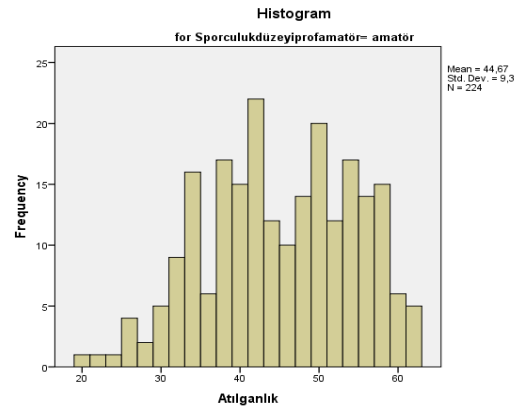
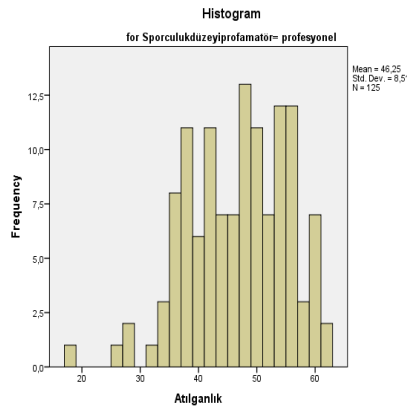
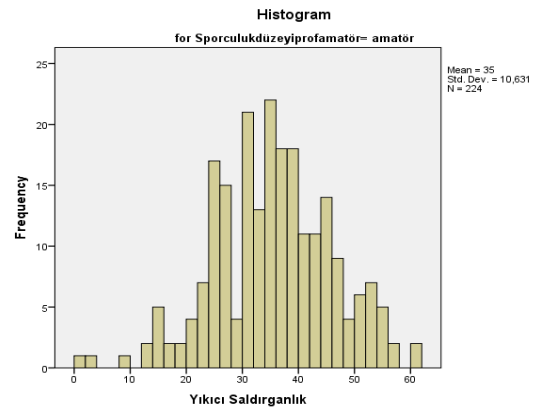
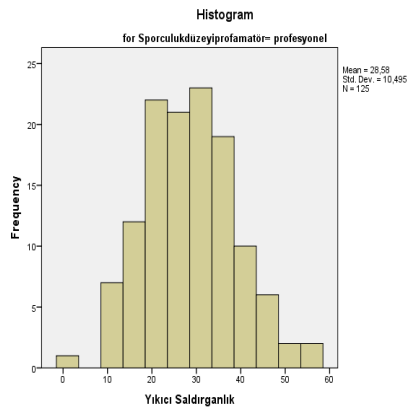
Normallik Testi (Prof/Amatör-Saldırganlık)

Tests of Normality

	Sporculuk düzeyi (prof- amatör)	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
		Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
Yıkıcı Saldırganlık	profesyonel	,073	125	,096	,993	125	,751
	amatör	,047	224	,200*	,992	224	,294
Atılganlık	profesyonel	,074	125	,087	,973	125	,012
	amatör	,077	224	,003	,975	224	,001
Edilgen Saldırganlık	profesyonel	,055	125	,200*	,988	125	,327
	amatör	,060	224	,052	,990	224	,119
Genel Saldırganlık	profesyonel	,068	125	,200*	,984	125	,147
	amatör	,089	224	,000	,980	224	,003

*. This is a lower bound of the true significance.

a. Lilliefors Significance Correction

Mann-Whitney-u Test (Nörotizm/Dışa Dönüklük/Psikotizm/Yalan)

Group Statistics

	Sporculuk düzeyi (prof-amatör)	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Nörotizm	profesyonel	125	2,90	1,782	,159
	amatör	224	3,07	1,585	,106
Dışa Dönüklük	profesyonel	125	3,87	1,840	,165
	amatör	224	3,77	1,646	,110
Psikotizm	profesyonel	125	1,60	1,283	,115
	amatör	224	2,13	1,417	,095
Yalan	profesyonel	125	4,11	1,438	,129
	amatör	224	3,49	1,485	,099

Ranks

	Sporculuk düzeyi (prof-amatör)	N	Mean Rank	Sum of Ranks
Nörotizm	profesyonel	125	168,46	21057,00
	amatör	224	178,65	40018,00
	Total	349		
Dışa Dönüklük	profesyonel	125	181,77	22721,50
	amatör	224	171,22	38353,50
	Total	349		
Psikotizm	profesyonel	125	150,39	18798,50
	amatör	224	188,73	42276,50
	Total	349		
Yalan	profesyonel	125	201,56	25194,50
	amatör	224	160,18	35880,50
	Total	349		

Test Statistics^a

	Nörotizm	Dışa Dönüklük	Psikotizm	Yalan
Mann-Whitney U	13182,000	13153,500	10923,500	10680,500
Wilcoxon W	21057,000	38353,500	18798,500	35880,500
Z	-,919	-,952	-3,490	-3,743
Asymp. Sig. (2-tailed)	,358	,341	,000	,000

a. Grouping Variable: Sporculuk düzeyi (prof-amatör)

Mann-Whitney-u Test Atılganlık

Group Statistics

	Sporculuk düzeyi (prof-amatör)	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Atılganlık	profesyonel	125	46,25	8,510	,761
	amatör	224	44,67	9,300	,621

Ranks

Sporculuk düzeyi (prof-amatör)		N	Mean Rank	Sum of Ranks
Atılganlık	profesyonel	125	185,49	23186,50
	amatör	224	169,15	37888,50
	Total	349		

Test Statistics^a

	Atılganlık
Mann-Whitney U	12688,500
Wilcoxon W	37888,500
Z	-1,452
Asymp. Sig. (2-tailed)	,146

a. Grouping Variable:
Sporculuk düzeyi (prof-amatör)

T Testi (Yıkıcı/Edilgen/Genel Saldırganlık)

Group Statistics

Sporculuk düzeyi (prof-amatör)		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Yıkıcı Saldırganlık	profesyonel	125	28,58	10,495	,939
	amatör	224	35,00	10,631	,710
Edilgen Saldırganlık	profesyonel	125	22,26	10,351	,926
	amatör	224	29,91	12,194	,815
Genel Saldırganlık	profesyonel	125	97,08	19,199	1,717
	amatör	224	109,58	23,939	1,599

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
Yıkıcı Saldırganlık	Equal variances assumed	,120	,729	-5,441	347	,000	-6,428	1,181	-8,752	-4,105
	Equal variances not assumed			-5,461	259,367	,000	-6,428	1,177	-8,747	-4,110
Edilgen Saldırganlık	Equal variances assumed	3,700	,055	-5,927	347	,000	-7,655	1,292	-10,195	-5,114
	Equal variances not assumed			-6,207	292,779	,000	-7,655	1,233	-10,082	-5,228
Genel Saldırganlık	Equal variances assumed	6,655	,010	-5,007	347	,000	-12,500	2,496	-17,410	-7,590
	Equal variances not assumed			-5,327	304,885	,000	-12,500	2,347	-17,118	-7,883

Korelasyon Testi

Correlations

			Amatör yıkıcı saldırganlık	Amatör atılganlık	Amatör edilgen saldırganlık	Amatör genel saldırganlık	Amatör norötizm kişilik	Amatör dışa dönüklük kişilik	Amatör psikotizm kişilik	Amatör yalan kişilik
Spearman's rho	Amatör yıkıcı saldırganlık	Correlation Coefficient	1,000	,191**	,666**	,865**	,309*	,072	,157*	-,219**
		Sig. (2-tailed)	.	,004	,000	,000	,000	,283	,019	,001
		N	224	224	224	224	224	224	224	224
	Amatör atılganlık	Correlation Coefficient	,191**	1,000	-,023	,446**	-,020	,329**	-,193**	,121
		Sig. (2-tailed)	,004	.	,736	,000	,763	,000	,004	,070
		N	224	224	224	224	224	224	224	224
	Amatör edilgen saldırganlık	Correlation Coefficient	,666**	-,023	1,000	,790**	,265**	-,052	,285**	-,225**
		Sig. (2-tailed)	,000	,736	.	,000	,000	,437	,000	,001
		N	224	224	224	224	224	224	224	224
	Amatör genel saldırganlık	Correlation Coefficient	,865**	,446**	,790**	1,000	,284**	,130	,142	-,168
		Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	.	,000	,051	,034	,012
		N	224	224	224	224	224	224	224	224
	Amatör norötizm kişilik	Correlation Coefficient	,309*	-,020	,265**	,284**	1,000	-,107	,209**	-,240**
		Sig. (2-tailed)	,000	,763	,000	,000	.	,111	,002	,000
		N	224	224	224	224	224	224	224	224
	Amatör dışa dönüklük kişilik	Correlation Coefficient	,072	,329**	-,052	,130	-,107	1,000	-,008	,138
		Sig. (2-tailed)	,283	,000	,437	,051	,111	.	,901	,039
		N	224	224	224	224	224	224	224	224
Amatör psikotizm kişilik	Correlation Coefficient	,157*	-,193**	,285**	,142	,209**	-,008	1,000	-,277**	
	Sig. (2-tailed)	,019	,004	,000	,034	,002	,901	.	,000	
	N	224	224	224	224	224	224	224	224	
Amatör yalan kişilik	Correlation Coefficient	-,219**	,121	-,225**	-,168	-,240**	,138	-,277**	1,000	
	Sig. (2-tailed)	,001	,070	,001	,012	,000	,039	,000	.	
	N	224	224	224	224	224	224	224	224	

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Correlations

			Profesyonel yıkıcı saldırganlık	Profesyonel atılganlık	Profesyonel edilgen saldırganlık	Profesyonel genel saldırganlık	Profesyonel norötizm kişilik	Profesyonel dışa dönüklük kişilik	Profesyonel psikotizm kişilik	Profesyonel yalan kişilik
Spearman's rho	Profesyonel yıkıcı saldırganlık	Correlation Coefficient	1,000	-,025	,492**	,810**	,188	-,008	,196	-,202
		Sig. (2-tailed)	.	,781	,000	,000	,036	,926	,028	,024
		N	125	125	125	125	125	125	125	125
	Profesyonel atılganlık	Correlation Coefficient	-,025	1,000	-,252**	,314**	-,157	,350**	,311**	,161
		Sig. (2-tailed)	,781	.	,005	,000	,080	,000	,000	,073
		N	125	125	125	125	125	125	125	125
	Profesyonel edilgen saldırganlık	Correlation Coefficient	,492**	-,252**	1,000	,691**	,251**	-,145	,019	-,235**
		Sig. (2-tailed)	,000	,005	.	,000	,005	,106	,829	,008
		N	125	125	125	125	125	125	125	125
	Profesyonel genel saldırganlık	Correlation Coefficient	,810**	,314**	,691**	1,000	,155	,105	,248**	-,150
		Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	.	,085	,246	,005	,094
		N	125	125	125	125	125	125	125	125
	Profesyonel norötizm kişilik	Correlation Coefficient	,188	-,157	,251**	,155	1,000	-,250**	,062	-,245**
		Sig. (2-tailed)	,036	,080	,005	,085	.	,005	,492	,006
		N	125	125	125	125	125	125	125	125
	Profesyonel dışa dönüklük kişilik	Correlation Coefficient	-,008	,350**	-,145	,105	-,250**	1,000	,109	,085
		Sig. (2-tailed)	,926	,000	,106	,246	,005	.	,226	,344
		N	125	125	125	125	125	125	125	125
Profesyonel psikotizm kişilik	Correlation Coefficient	,196*	,311**	,019	,248**	,062	,109	1,000	-,207*	
	Sig. (2-tailed)	,028	,000	,829	,005	,492	,226	.	,020	
	N	125	125	125	125	125	125	125	125	
Profesyonel yalan kişilik	Correlation Coefficient	-,202*	,161	-,235**	-,150	-,245**	,085	-,207*	1,000	
	Sig. (2-tailed)	,024	,073	,008	,094	,006	,344	,020	.	
	N	125	125	125	125	125	125	125	125	

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Correlations

			Amatör yıkıcı saldırganlık	Amatör atılganlık	Amatör edilgen saldırganlık	Amatör genel saldırganlık	Profesyonel yıkıcı saldırganlık	Profesyonel atılganlık	Profesyonel edilgen saldırganlık	Profesyonel genel saldırganlık
Spearman's rho	Amatör yıkıcı saldırganlık	Correlation Coefficient	1,000	,191**	,666**	,865**	-,040	-,144	-,081	-,116
		Sig. (2-tailed)	.	,004	,000	,000	,658	,109	,369	,197
		N	224	224	224	224	125	125	125	125
	Amatör atılganlık	Correlation Coefficient	,191**	1,000	-,023	,446**	,104	-,020	,020	,021
		Sig. (2-tailed)	,004	.	,736	,000	,250	,821	,823	,817
		N	224	224	224	224	125	125	125	125
	Amatör edilgen saldırganlık	Correlation Coefficient	,666**	-,023	1,000	,790**	-,106	-,101	-,128	-,170
		Sig. (2-tailed)	,000	,736	.	,000	,237	,261	,153	,058
		N	224	224	224	224	125	125	125	125
	Amatör genel saldırganlık	Correlation Coefficient	,865**	,446**	,790**	1,000	-,103	-,136	-,169	-,219
		Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	.	,251	,129	,059	,014
		N	224	224	224	224	125	125	125	125
	Profesyonel yıkıcı saldırganlık	Correlation Coefficient	-,040	,104	-,106	-,103	1,000	-,025	,492**	,810**
		Sig. (2-tailed)	,658	,250	,237	,251	.	,781	,000	,000
		N	125	125	125	125	125	125	125	125
	Profesyonel atılganlık	Correlation Coefficient	-,144	-,020	-,101	-,136	-,025	1,000	-,252**	,314**
Sig. (2-tailed)		,109	,821	,261	,129	,781	.	,005	,000	
N		125	125	125	125	125	125	125	125	
Profesyonel edilgen saldırganlık	Correlation Coefficient	-,081	,020	-,128	-,169	,492**	-,252**	1,000	,691**	
	Sig. (2-tailed)	,369	,823	,153	,059	,000	,005	.	,000	
	N	125	125	125	125	125	125	125	125	
Profesyonel genel saldırganlık	Correlation Coefficient	-,116	,021	-,170	-,219	,810**	,314**	,691**	1,000	
	Sig. (2-tailed)	,197	,817	,058	,014	,000	,000	,000	.	
	N	125	125	125	125	125	125	125	125	

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Correlations

			Amatör norötizm kişilik	Amatör dışa dönüklük kişilik	Amatör psikotizm kişilik	Amatör yalan kişilik	Profesyonel norötizm kişilik	Profesyonel dışa dönüklük kişilik	Profesyonel psikotizm kişilik	Profesyonel yalan kişilik
Spearman's rho	Amatör norötizm kişilik	Correlation Coefficient	1,000	-,107	,209*	-,240**	-,015	-,159	-,055	,103
		Sig. (2-tailed)	.	,111	,002	,000	,868	,076	,542	,253
		N	224	224	224	224	125	125	125	125
	Amatör dışa dönüklük kişilik	Correlation Coefficient	-,107	1,000	-,008	,138	,093	,029	-,091	,151
		Sig. (2-tailed)	,111	.	,901	,039	,300	,746	,312	,092
		N	224	224	224	224	125	125	125	125
	Amatör psikotizm kişilik	Correlation Coefficient	,209*	-,008	1,000	-,277**	,082	-,079	-,132	,017
		Sig. (2-tailed)	,002	,901	.	,000	,363	,381	,141	,849
		N	224	224	224	224	125	125	125	125
	Amatör yalan kişilik	Correlation Coefficient	-,240**	,138	-,277**	1,000	,191*	-,053	,046	-,021
		Sig. (2-tailed)	,000	,039	,000	.	,033	,555	,611	,818
		N	224	224	224	224	125	125	125	125
	Profesyonel norötizm kişilik	Correlation Coefficient	-,015	,093	,082	,191*	1,000	-,250**	,062	-,245**
		Sig. (2-tailed)	,868	,300	,363	,033	.	,005	,492	,006
		N	125	125	125	125	125	125	125	125
	Profesyonel dışa dönüklük kişilik	Correlation Coefficient	-,159	,029	-,079	-,053	-,250**	1,000	,109	,085
Sig. (2-tailed)		,076	,746	,381	,555	,005	.	,226	,344	
N		125	125	125	125	125	125	125	125	
Profesyonel psikotizm kişilik	Correlation Coefficient	-,055	-,091	-,132	,046	,062	,109	1,000	-,207*	
	Sig. (2-tailed)	,542	,312	,141	,611	,492	,226	.	,020	
	N	125	125	125	125	125	125	125	125	
Profesyonel yalan kişilik	Correlation Coefficient	,103	,151	,017	-,021	-,245**	,085	-,207*	1,000	
	Sig. (2-tailed)	,253	,092	,849	,818	,006	,344	,020	.	
	N	125	125	125	125	125	125	125	125	

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).